

Idiomer under lupen

En teoretisk-empirisk studie av idiomatiske uttrykk i norsk

Louise With

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2007

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven nærmer seg slutten, og det er mange som har hjulpet meg på veien. Jeg vil først og fremst takke min veileder, Kjell Ivar Vannebo, som overbeviste meg om at idiomatiske uttrykk var et både spennende og interessant emne å skrive oppgave om, og som hjalp meg når jeg trengte det som mest. Retter også en takk til Anne Golden for kommentarer og hjelp.

Hadde det ikke vært for mine gode venner på Blindern, ville arbeidet med denne masteroppgaven blitt en fryktelig ensom affære. Takk Beate og Eva! Retter også en stor takk til Eva for korrekturlesing av oppgaven.

Til sist vil jeg gjerne takke familien min for at dere alltid er der for meg: mamma, pappa, Ruben, Katarina og Jonatan; dere er en fantastisk bra gjeng! Takk også til mamma for all hjelp med SPSS.

Den største takken går til min samboer, Morten, for all støtte og for å ha gitt meg mot og tro på meg selv.

Blindern, desember 2007

Louise With

Innhold

FORORD	3
INNHOOLD	5
TABELLER OG FIGURER	8
1. INNLEDNING	9
1.1 INTENSJONEN MED OPPGAVEN	10
1.2 FORHOLDET MELLOM TEORI OG EMPIRI I OPPGAVEN	11
1.3 DISPOSISJON FOR RESTEN AV OPPGAVEN	12
2. FRASEOLOGIEN OG TIDLIGERE FORSKNING	13
2.1 HVA ER FRASEOLOGI?	13
2.2 BEGREPSMANGFOLDET I FRASEOLOGISK FORSKNING	15
2.3 VIKTIGE FORSKNINGSSPØRSMÅL I FRASEOLOGIEN	17
2.3.1 <i>Definisjonsproblematikk: Hva er et idiom?</i>	17
2.3.2 <i>Klassifiseringsproblematikk og typologier</i>	17
2.3.3 <i>Idiomenes semantikk</i>	18
2.3.4 <i>Idiomenes form: syntaktiske restriksjoner</i>	18
2.3.5 <i>Å oversette idiommer: kontrastiv fraseologi</i>	19
2.3.6 <i>Psykolingvistiske aspekter</i>	20
2.3.7 <i>Leksikografiske og leksikologiske aspekter</i>	20
2.4 FIRE NYERE FORSKNINGSPROSJEKTER	21
2.4.1 <i>Rosamund Moon: "Fixed Expressions and Idioms in English"</i>	21
2.4.2 <i>Chitra Fernando: Idiomenes funksjoner</i>	23
2.4.3 <i>Emma Sköldberg: Hvordan varieres idiommer i bruk?</i>	25

2.4.4	<i>Rosemarie Gläser: Idiomersom stilistisk ressurs</i>	27
2.5	OPPSUMMERING KAPITTEL 2	29
3.	TEORETISK DISKUSJON	30
3.1	HVA ER ET IDIOMATISK UTTRYKK?	31
3.1.1	<i>Definisjoner av idiomatiske uttrykk</i>	31
3.1.2	<i>Semantiske aspekter: Idiomaset som semantisk anomali</i>	34
3.1.3	<i>Overført betydning: Idiomersom metaforer</i>	37
3.1.4	<i>Syntaktiske aspekter: "Fixedness of form"</i>	42
3.2	FRASER OG FRASETYPOLOGI.....	46
3.2.1	<i>Frie konstruksjoner – kollokasjoner – faste uttrykk</i>	47
3.2.2	<i>Frasetyologi: idiomersom andre faste fraser i språket</i>	52
3.3	IDIOMENES Plass I SPRÅKSYSTEMET	55
3.3.1	<i>Leksikon og grammatikk</i>	56
3.3.2	<i>Idiomersom leksikalske enheter eller ikke?</i>	57
3.3.3	<i>Idiomersom konstruksjonsgrammatikken</i>	59
3.4	IDIOMER I BRUK.....	61
3.4.1	<i>Hvorfor bruker vi idiomatiske uttrykk?</i>	61
3.4.2	<i>Hvem bruker idiomatiske uttrykk?</i>	66
3.4.3	<i>Idiomenes frekvens og distribusjon</i>	67
3.4.4	<i>Hvordan bruker vi idiomatiske uttrykk?</i>	70
3.5	OPPSUMMERING KAPITTEL 3	80
4.	DEN EMPIRISKE UNDERSØKELSEN	81
4.1	INNLEDNING	81
4.2	MATERIALE	83

4.2.1	<i>Kildemateriale</i>	83
4.2.2	<i>Bakgrunn for valg av kildemateriale</i>	84
4.3	METODE	85
4.3.1	<i>Datainnsamlingen: fremgangsmåte, problemer og avgrensninger</i>	86
4.3.2	<i>Bakgrunn for valg av metode</i>	94
4.4	ANALYSE OG RESULTATER	96
4.4.1	<i>Analyse og diskusjon</i>	96
4.4.2	<i>Sammenfatning av resultater og funn</i>	117
4.4.3	<i>Avslutningsvis om idiommer og den journalistiske diskurs</i>	119
4.5	OPPSUMMERING KAPITTEL 4	121
5.	AVSLUTNING	122
5.1	OPPSUMMERING OG AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER	122
5.2	FORSLAG TIL VIDERE STUDIER	124
	LITTERATUR	126
	NETTBASERTE KILDER	131
	KILDEMATERIALE	132

Tabeller og figurer

TABELL 1: Antall ganger de forskjellige uttrykkene forekom i materialet	97
TABELL 2: De ti mest brukte uttrykkene totalt	98
TABELL 3: De ti mest brukte klassiske idiomene	99
TABELL 4: De ti mest brukte leksikalske kollokasjonene	100
TABELL 5a: Antall belegg med og uten variasjon	107
TABELL 5b: Prosentandel med og uten variasjon	108
TABELL 6a: Antall belegg med og uten ordlek	112
TABELL 6b: Prosentandel med og uten ordlek	112
FIGUR 1: Sköldbbergs forslag til frasetypologi	53
FIGUR 2: Antall etter type	98
FIGUR 3: Antall registreringer totalt og antall klassiske idiomer per side per avis	100
FIGUR 4: Totalt antall registreringer per side fordelt på sjanger/teksttype	102
FIGUR 5: Klassiske idiomer per side fordelt på sjanger/teksttype	102
FIGUR 6: Total fordeling per side på emne/tema	103
FIGUR 7: Fordeling av de klassiske idiomene per side på emne/tema	103
FIGUR 8: Fordeling på plassering	104
FIGUR 9: Fordeling på betydningsområde for alle uttrykkene totalt	105
FIGUR 10: Fordeling på betydningsområde for de klassiske idiomene	106
FIGUR 11: Fordeling på variasjonstype	108
FIGUR 12: Prosent med ordlek fordelt på overskrift og ikke overskrift	113

1. Innledning

Å tråkke i salaten. Å male fanden på veggen. Å legge inn årene. Ugler i mosen. Rosinen i pølsa. Å strø salt i såret. Rubbel og bit. Smør på flekk. Å kjøpe katta i sekken. I bøtter og spann. Å slå to fluer i én smekk. Å være i samme båt. Å gi blaffen. Å få vann på mølla. Å gå mann av huse. Å gjøre sine hoser grønne. Det er slike uttrykk denne masteroppgaven skal ta for seg. De kalles idiomatiske uttrykk¹, og utgjør en del av det vi kan kalle for språkets faste flerordsenheter.

Idiomatiske uttrykk forstås gjerne som en fast vending eller et stående uttrykk i et gitt språk. De brukes hele tiden i språket vårt, og det er mange av dem. Et av målene med denne oppgaven er å øke bevisstheten rundt bruken av disse uttrykkene. *Hva gjør de i språket? Hvordan brukes de? Hvordan virker de?* Svarene på disse spørsmålene forutsetter imidlertid en forståelse av *hva idiomatiske uttrykk egentlig er*; hva det er som gjør et idiomatisk uttrykk idiomatisk.

Idiomer defineres gjerne som uttrykk som har en annen betydning enn den som fremgår av de enkelte ordene i uttrykket. Det idiomatiske uttrykket som helhet betyr altså noe annet enn summen av delene det består av. I Nordisk leksikografisk ordbok defineres *idiom* slik:

[Idiomer er en] fast ordforbindelse som utgjør en semantisk helhet uten at den svarer til summen av de betydninger som ligger i de enkelte delene (Bergenholtz mfl. 1997:140).

I språkvitenskapelige termer sier man gjerne at idiomer er ikke-komposisjonelle, dvs. at ordene som inngår i uttrykket, ikke er betydningsbærende. Derfor er det også slik at *å kjøpe katta i sekken* ikke har noe med verken katter eller sekker å gjøre, og at når man *aner ugler i mosen* ikke tenker på verken ugler eller moser. Vi bruker heller ikke nødvendigvis en kost når vi *feier for egen dør*, og det er ikke alltid slik at vi fryser hvis vi får *kalde føtter*.

Idiomer er altså billedlige uttrykk hvis betydning ikke kan utledes av betydningen til de inngående ordene. Selv om denne forklaringen kan gi oss en pekepinn på hva idiomer er, sier den lite om hvordan vi kan skille idiomer fra andre faste uttrykk; hvordan vi kan skille

¹ I oppgaven vil termene *idiom* og *idiomatisk uttrykk* bli brukt om hverandre.

mellom idiomer og ikke-idiomer i språket. Det er først og fremst idiomene som språklig størrelse som skal under lupen i denne masteroppgaven. Foruten å forsøke å svare på spørsmålet om hva idiomatiske uttrykk faktisk er, vil jeg imidlertid også rette oppmerksomheten mot *idiomer i bruk*. Gjennom å se på et autentisk tekstmateriale vil jeg undersøke hvordan idiomatiske uttrykk faktisk brukes i språket.

Idiomatiske uttrykk er merkelige. De følger ikke de overordnede reglene i språket hva angår verken semantikk eller syntaks. De utfordrer mang en teori om språket som system. Dette gjør dem særst interessante sett med språkvitenskapelige øyne. Idiomene er ikke desto mindre også utrolig fascinerende helt i kraft av seg selv.

1.1 Intensjonen med oppgaven

Denne oppgaven har sitt utspring i et ønske om å få vite mer om hva idiomatiske uttrykk egentlig er og hvordan de opptrer i faktisk språkbruk. Formålet med oppgaven er derfor todelt. For det første vil jeg gjennom teoretisk redegjørelse og diskusjon forsøke å komme under huden på den språklige størrelsen *idiomatisk uttrykk*. For det andre vil jeg ta pulsen på *bruken av* idiomatiske uttrykk i et avgrenset, autentisk tekstmateriale. Denne undersøkelsen utgjør den empiriske delen av oppgaven.

Studien er metodisk sett av deskriptiv art. Formålet med den empiriske undersøkelsen er å beskrive i hvilken grad og på hvilken måte idiomer brukes i et avgrenset tekstmateriale. Ved å se på faktisk bruk av idiomatiske uttrykk kan vi dessuten få en bedre forståelse av de teoretiske aspektene ved idiomatiske uttrykk, idet blant annet de definatoriske problemene aktualiseres og settes i søkelyset.

Den empiriske delen av oppgaven min har altså to formål:

- å kartlegge og beskrive bruken av idiomatiske uttrykk i materialet mitt, og
- å undersøke på hvilken måte den faktiske bruken av idiomer kan støtte opp under og/eller videreutvikle teorien på området

Da jeg satte i gang med masteroppgaven min, visste jeg lite om idiomatiske uttrykk. Hva var egentlig idiomatiske uttrykk? Hvordan kunne de defineres, hvordan kunne de kategoriseres?

Hvem brukte disse uttrykkene i språket sitt? Hvilken funksjon hadde de? Spørsmålene var mange, naturlig nok. Med denne oppgaven satte jeg meg derfor som mål å kartlegge ulike sider ved idiomatiske uttrykk. Foruten den teoretiske redegjørelsen setter jeg i den empiriske undersøkelsen søkelyset på hvordan uttrykkene faktisk brukes; der er det *idiomene i bruk* jeg vil undersøke. For å svare på dette er det imidlertid nødvendig med en detaljert redegjørelse for hva et idiomatisk uttrykk *er*, dets grammatiske karakteristika og natur.

1.2 Forholdet mellom teori og empiri i oppgaven

Jeg har kalt denne oppgaven en teoretisk-empirisk studie av idiomatiske uttrykk i norsk. Oppgaven er imidlertid noe teoritung. Bakgrunnen for denne vektleggingen av teoretisk diskusjon bunner i at idiomatiske uttrykk er et felt innenfor språkvitenskapen som ikke har fått særlig stor oppmerksomhet sett med norske øyne.² Behovet for en bred og utførlig teoretisk diskusjon blir ikke mindre av at fraseologien som forskningsfelt til tider kan fremstå som uoversiktlig og nokså kaotisk. Idiomatiske uttrykk er dessuten på mange måter fraseologiens problembarn nummer én. Etter mitt syn er det derfor i denne sammenhengen lite formålstjenelig å gjøre idiomene til gjenstand for empirisk forskning uten å først – i Helge Dyviks termer – ta en tur i *lenestolen* (Dyvik 1997:124).

Min empiriske undersøkelse av bruken av idiomatiske uttrykk i et autentisk materiale blir i så måte å betrakte som noe underordnet. Verdien av undersøkelsen ligger imidlertid blant annet i at den kan være med på å illustrere sentrale deler av den teoretiske drøftinga. Men den står også delvis på egne ben idet den kaster lys over *den faktiske bruken* av idiomatiske uttrykk i moderne norsk – noe som ikke har blitt beskrevet tidligere.

² Av forskning som går direkte på idiomatiske uttrykk i norsk kan nevnes Eszter Horvati (2005): *Automatisk gjenkjenning av norske kollokasjoner* og Tone Rudi Olsen (2001): *Leksikografisk behandling av fraser med overført betydning*. Begge er levert som avhandlinger ved UiO. Disse tar for seg idiomatiske uttrykk innenfor henholdsvis humanistisk informatikk og leksikografi.

1.3 Disposisjon for resten av oppgaven

Denne masteroppgaven består av totalt fem kapitler. I kapittel 2 redegjør jeg for bakgrunnen for oppgaven min ved å se på tidligere forskning om idiomatiske uttrykk. I bakgrunnskapittelet ser jeg også spesielt på noen av fraseologiens tilbakevendende forskningsspørsmål. I slutten av kapittelet tar jeg fire nyere forskningsprosjekter i nærmere øyesyn.

Kapittel 3 er den teoretiske diskusjonen av idiomatiske uttrykk, og utgjør dermed oppgavens ene hoveddel. Her tar jeg først opp definatoriske aspekter ved idiomene, deriblant semantiske og syntaktiske kriterier. Deretter diskuteres en overordnet frasetylogi og idiomenes plass i språkssystemet. Til sist i kapittel 3 tar jeg for meg teoretiske aspekter ved *idiomer i bruk*.

Kapittel 4 tar for seg den empiriske undersøkelsen av bruken av idiommer i et avgrenset tekstmateriale. Foruten presentasjonen og analysen av datamaterialet vil jeg i dette kapittelet redegjøre for materiale og metodisk tilnærming til undersøkelsen. I siste del av kapittel 4 oppsummerer jeg undersøkelsen og resultatene av denne. Masteroppgavens siste kapittel er avslutningen, der jeg kort oppsummerer arbeidet mitt og de viktigste funnene jeg har gjort.

2. Fraseologien og tidligere forskning

I dette kapitlet skal jeg sette studien min inn i en kontekstuell ramme ved å redegjøre for tidligere forskning på idiomatiske uttrykk. Fraseologien som forskningsdisiplin er relativt ung, men er likevel meget omfattende og variert. Dette kapitlet er lagt opp slik at jeg først vil se litt generelt på fraseologisk forskning i et historisk lys. Deretter vil jeg gjøre rede for ett av fraseologiens ømme punkter, nemlig det terminologiske virvaret. Idiomforskningen har stått helt sentralt innen fraseologien, men som med fraseologien generelt, er dette et forskningsområde med uklare grenser og atskillige irrganger. Det finnes likevel en rekke tilbakevendende spørsmål i idiomforskningen; disse skal jeg kort gjøre rede for i dette kapitlet. Til sist i kapitlet tar jeg fire nyere forskningsprosjekter med særlig relevans for min oppgave i nærmere øyesyn.

2.1 Hva er fraseologi?

I Bokmålsordboka defineres *fraseologi* som

1. en persons, et språks særegne uttrykk og talemåter
2. læren om, samling av et språks særmerkete uttrykk og talemåter

Fraseologien som forskningsfelt er læren om språkets faste ordforbindelser eller språkets faste uttrykk. Termen *fraseologi* er selvfølgelig avledet av grunntermen *frase* (Toftgaard Andersen 1998:333). En *frase* må i denne sammenhengen forstås som en vending, en talemåte eller et uttrykk – en sammenstilling av flere ord som danner en type leksikalsk enhet (ibid.). Rosemarie Gläser beskriver forskningsobjektet for fraseologien og forskningsfeltet generelt slik:

Phraseology as a subdiscipline of the linguistic system is an expanding field of research and has attracted interest from many sides. Scholarly attention has been focused on the semantic and syntactic properties of phraseological units, on various approaches to their synchronic and diachronic description, on their pragmatic function in discourse, and, quite recently, on cultural peculiarities of idioms and phrases in the light of cross-cultural and contrastive approach (Gläser 1998:125).

Fraseologien beskjeftiger seg altså med et språks fraseologiske enheter, dvs. språkets ordkombinasjoner. Språkets faste flerordsenheter utgjøres av en rekke størrelser, men det er i hovedsak idiomer og kollokasjoner som har stått sentralt i forskningen. Forholdet mellom idiomer og kollokasjoner er ikke uproblematisk, og vil bli utførlig diskutert senere i oppgaven. Tradisjonelt er det imidlertid *idiomet* som har spilt hovedrollen innen den fraseologiske forskningen; det er idiomet som har blitt sett på som den *prototypiske fraseologiske enheten* (Gläser 1998:126). Olsen peker imidlertid på en interesseforskyvning i fraseologisk forskning:

Utviklingen i fraseologien de siste 20 årene har ført til en gradvis interesseforskyvning, fra faste ordforbindelser av typen ”idiomer” til et mer ”utvidet frasebegrep”, som også omfatter begrensede og åpne kollokasjoner. Dette skyldes en økt forståelse for at språk læres og brukes ikke først og fremst som et system av enkeltord, men som et system av flerordsenheter (Olsen 2001:27).

Studiet av språkets faste uttrykk kan språkvitenskapelig sett plasseres inn under leksikologien – den vitenskapelige granskingen av ordforrådet. Dette kan kanskje synes underlig, for idiomer er jo ikke ord³ i snever forstand. Idiomer er snarere *ordforbindelser* – dvs. at de inneholder to eller flere ord. Ett av hovedpoengene innen fraseologien er at frasene likevel oppfattes som ”en självständig lexikalisk enhet och inte som ett uttryck för en syntagmatisk egenskap hos något av de inngående orden” (Svensén 2004:239).⁴

Den delen av leksikologien som beskjeftiger seg med faste vendinger, kalles altså *fraseologi* eller *idiomatikk*. Av disse to begrepene er det i stor grad fraseologibegrepet som har vunnet fram. Ifølge Toftgaard Andersen forbindes gjerne idiomatikkbegrepet og de andre begrepene med forstavelsen idio- (idiom, idiomatisk) med den engelske tradisjonen, mens fraseologibegrepet knyttes til den tyske forskningen. Som overordnet begrep er likevel *fraseologi* mye brukt - også innenfor den engelske tradisjonen, jf. blant annet Cowie (1998). Fraseologi og idiomatikk er begreper som til en viss grad blir brukt om hverandre i litteraturen. Fraseologi kan imidlertid ses på som et overordnet begrep da fraseologiens

³ *Ord* kan defineres som følger: “Ordet er den minste enheten som kan utgjøre et setningsledd” (Kristoffersen mfl. 2005:251). For en mer utfyllende definisjon av *ord*, se Cruse (1986:35).

⁴ Hvorvidt man aksepterer dette, avhenger av grammatisk ståsted. Jeg vil komme tilbake til denne diskusjonen senere i oppgaven (kapittel 3.3).

forskningsområde er bredere enn idiomatikkens; det er ikke alle faste ordforbindelser som er *idiomatiske* (Toftgaard Andersen 1998:339).

Cowie gir i boka *Phraseology* en oversikt over den fraseologiske forskningen fram til i dag. I den forbindelse gjør han rede for tre teoretiske tilnærminger til fraseologisk forskning. Den første kaller han *the Classical Russian theory* (som utviklet seg fra slutten av 1940-åra, fram til 1960), og denne representeres først og fremst ved russeren Igor Mel'čuk som beskrev kollokasjoner ut fra leksikalske funksjoner. Den andre retningen er en utvidelse av den første, der antropologi og kultur står sentralt. Her trekker Cowie spesielt fram Veronika Teliya og hennes arbeider innenfor fraseologien. Den tredje retningen tar utgangspunkt i J.R. Firths arbeider, og her er det Michael A. K. Halliday og John Sinclair som trekkes frem (Cowie 1998:2,3). Sinclair har spesielt arbeidet med fraseologi knyttet til korpusbasert forskning; dette arbeidet er ført videre av blant annet Bengt Altenberg og Rosamund Moon (ibid.). Ellers gjør Cowie blant annet rede for Rosemarie Gläsers arbeid, der fraseologien knyttes til stilistiske og ekspressive funksjoner i språket (Cowie 1998:12).

Fraseologi er mye mer enn leksikografisk forskning. I delkapittel 2.4 vil jeg redegjøre for fire nyere forskningsprosjekter innenfor fraseologien som blant annet viser mangfoldet i tilnærmingen til idiomatiske uttrykk. For å få en bedre forståelse av fraseologien som forskningsfelt skal jeg i tillegg redegjøre for en rekke tilbakevendende forskningsspørsmål. Aller først skal jeg imidlertid se på ett av fraseologiens problemområder, nemlig begrepsmangfoldet.

2.2 Begrepsmangfoldet i fraseologisk forskning

Phraseology is a field bedevilled by the proliferation of terms and by conflicting uses of the same term (Cowie 1998:210).

[The discipline of phraseology suffers from] the inability of linguists to even agree on a common term for the central unit of the field (Čermák 2001:2).

I dette delkapittelet vil jeg gi en kortfattet oversikt over den til tider forvirrende terminologien man møter i forskningen på idiomatiske uttrykk. Terminologien som brukes innen fraseologien, avhenger blant annet av språkgeografisk tilhørighet og grammatisk ståsted.

På norsk kan vi i tillegg til å bruke termene *idiom* / *idiomatisk uttrykk*, også bruke *talemåte*, *fast vending*, *idiomatisk vending*, *fraseologisk enhet* eller *fast flerordenhet*.⁵ Dette er imidlertid få termer i forhold til det de har i land der *idiom*- og annen fraseologisk forskning er mer etablert. I Wray (2002:9) finner vi en oversikt over de mange ulike termene som har blitt brukt til å denotere *idiomatisk uttrykk* på engelsk – hele 70 forskjellige termer (!). Selv om noen av dem riktignok ikke kan sies å denotere *idiom* i streng forstand, er denne oversikten et godt eksempel på fraseologiens kaotiske begrepsmangfold. Her er et utvalg av termene som nevnes hos Wray: *chunks*, *clichés*, *collocation*, *complex lexemes*, *composites*, *fixed expressions*, *formulaic language*, *frozen metaphors*, *idioms*, *multiword items*, *multiword units*, *noncompositional unit*, *phrase*, *prefabricated patterns*, *ready-made expressions*, *routine formula* og *set phrases*.

Fraseologien har spesielt stått sterkt i tysk språkforskning, og terminologien her skiller seg noe fra den engelske og amerikanske. I tysk tradisjon brukes termene *Phraseologismus*, *Phraseologische Einheit* eller *Idiome*.⁶ I fraseologiens vugge, den russiske tradisjonen, brukes også termen *idiom* i snever forstand. I engelske og amerikanske studier har man tradisjonelt anvendt *idiom*, men det er blitt brukt i videre forstand enn *Idiome*, mer som et paraplybegrep (Dobrovolskij 2006:515) for et språks mer eller mindre faste fraser. De engelske/amerikanske *idiomordbøkene* inneholder derfor ikke sjelden kollokasjoner, sitater, hilsener og ordspråk, i tillegg til *idiomer* / *faste vendinger*.⁷

I de fire forskningsprosjektene jeg skal ta for meg senere i kapittelet, brukes også til dels ulike termer for å denotere *idiom*: Fernando bruker betegnelsen *conventionalized multiword expression*, Sköldberg og Gläser bruker *idiom*. Rosamund Moon bruker betegnelsen *idiom*, men ikke som en formell kategori. Hun definerer derimot *idiom* under kategorien *metaphorical expressions*.⁸

⁵ Hvorvidt ordet *idiom* har fottfeste i norsk kan diskuteres. Som språkvitenskapelig begrep er det godt etablert, men utenfor denne diskursen er det heller lite brukt. *Den danske idiomordbogen* på nett skiftet tidligere i år navn til *Ordbogen over faste vendinger*, med begrunnelsen: "folk flest visste ikke hva et *idiom* var" (www.idiomordbogen.dk).

⁶ *Idiome* er snevrere enn de to andre betegnelsene; *Idiome* er en prototypisk *Phraseologismus* (Filatkina 2005:3).

⁷ Termen *idiom* er ikke entydig på engelsk; *idiom* kan bety: 1) språk, dialekt; 2) bestemt måte å uttrykke seg på / diskurstype; 3) et språks særegne uttrykk og talemåter; 4) *idiomatisk uttrykk* i streng (lingvistisk) forstand (Moon 1998:3,4). Det er altså den siste betydningen som er aktuell her.

⁸ For en mer utførlig diskusjon av terminologien innen fraseologisk forskning, se Barkema (1996).

Selv om det nevnte terminologiske kaoset kan forvirre, hersker det noenlunde enighet om idiomenes "main features" (Dobrovolskij 2006:514). I den første delen av den teoretiske diskusjonen i kapittel 3 skal jeg redegjøre for hvilke "main features" det her er snakk om. Videre i *dette* kapitlet vil jeg først ta for meg de viktigste tilbakevendende forskningsspørsmålene i fraseologien, for deretter å se nærmere på fire forskningsprosjekter innen nyere fraseologisk forskning.

2.3 Viktige forskningsspørsmål i fraseologien

I dette delkapitlet skal jeg kort redegjøre for de viktigste problemstillingene i idiomforskningen. Jeg tar her utgangspunkt i Emma Sköldbergs tematiske oversikt over *återkommande teman* i fraseologien (Sköldberg 2004:14-18).

2.3.1 Definisjonsproblematikk: Hva er et idiom?

Det har vist seg vanskelig å definere hva et idiom egentlig er. Dette er ikke bare fordi selve størrelsen idiom ikke så lett lar seg avgrense fra andre flerordsenheter i språket, men også fordi forskere og teoretikere har lagt ulik vekt på de ulike aspektene ved idiomene. Det er mao. ikke enighet om hva et idiom er (dvs. kriterier for hva et idiom er), og heller ikke om hva idiombegrepet skal denotere. I første del av teorikapitlet skal jeg se på ulike definisjoner av *idiomatisk uttrykk*, redegjøre for hva som menes med *idiom* og komme fram til den forståelsen av idiom som skal brukes videre i oppgaven.

2.3.2 Klassifiseringsproblematikk og typologier

For mange fraseologer har hovedbeskjeftigelsen vært å utarbeide en typologi over et språks faste flerordsenheter; de vil ordne språkets *fraseologiske system* (Sköldberg 2004:15). I litteraturen finnes det derfor en rekke ulike typologier over faste uttrykk / fraseologiske enheter, se f.eks. Gläser (1998:128), Moon (1998:19, 20), Sköldberg (2004:32), Lyly (1996:204) og Mäntylä (2004:38). Mange av disse opererer med til dels ulike betegnelser på de forskjellige typene av faste uttrykk, og ofte denoteres én og samme betegnelse forskjellige typer uttrykk. Det er også forskjell på hvor omfattende og hvor detaljerte de ulike typologiene er. Det er jo ikke gitt hvilke størrelser som skal inngå i en frasetypologi, eller

hvor mye disse størrelsene igjen skal deles inn (Sköldberg 2004:30). Det kan derfor være vanskelig å orientere seg etter disse typologiene siden de ofte er så forskjellig lagt opp.

2.3.3 Idiomenes semantikk

Forskningen på idiomatiske uttrykk og andre faste fraser i språket har kanskje først og fremst rettet fokus mot disse uttrykkenes semantikk. Idiomer følger nemlig ikke språkets allmenne komposisjonalitetsprinsipp, noe som blant annet har vært vanskelig forenlig med ledende grammatiske teorier, for eksempel generativ grammatikk⁹, der idiomene følgelig har vært av perifer interesse. Stikkord som kan nevnes i forbindelse med idiomers semantikk, er: *ikke-komposisjonalitet* (som imidlertid ikke kan forstås uten sammenkobling til syntaktiske aspekter), kontinuumet *opak-transparent* eller *ugjennomsiktig-gjennomsiktig* og ikke minst *metaforisering* eller *overført betydning*. Idiomenes irregularitet på det semantiske plan blir ofte referert til som deres *idiomasitet*, noe som forteller oss at dette er alfa og omega innen forskningen på idiomer. Jeg kommer til å redegjøre for idiomenes semantiske idiomasetet i oppgavens teoretiske drøftingsdel.

2.3.4 Idiomenes form: syntaktiske restriksjoner

Idiomer er faste fraser. I dette ligger det faktum at de ikke kan forandres i særlig høy grad hva angår verken leksikalsk eller syntaktisk form. Idiomer er med andre ord underlagt en rekke leksikalske og syntaktiske restriksjoner, og det er dette som skiller dem fra frie konstruksjoner i språket, jf. komposisjonalitetsprinsippet. Dette er følgelig også en del av idiomenes idiomasetet – deres særegenheter, og blir nesten utelukkende sett på som et nødvendig kriterium for at et uttrykk skal plasseres i kategorien *idiom*. I kapittel 3 vil jeg derfor gjøre rede for idiomenes avvikende syntaktiske natur, formfasthet og transformasjonelle defekt.

⁹ Idiomer som anomali i generativ syntaks: "It is, today, largely uncontroversial to say that generative theories of language have failed to accommodate for this major phenomenon of language, the general conclusion being merely to suggest that syntactically ill-formed expressions be entered as lexical items in the dictionary, with restrictions imposed on their permitted transformational properties" (Hudson 1998:29).

2.3.5 Å oversette idiomer: kontrastiv fraseologi

En av testene man kan utføre for å se om man har med et idiomatisk uttrykk å gjøre, er å prøve å oversette det til et annet språk og se om det kan oversettes direkte eller ikke.

Idiomene er ofte særskåklige, og lar seg derfor som regel ikke oversette ord for ord. Man kan generelt ikke forvente at et idiomatisk uttrykk kan oversettes til et annet språk uten at funksjonen og bruken av det forandres. Slike ord-for-ord-oversettelser kan derfor ofte resultere i en nonsens-setning. I en artikkel på Dagbladet nett 06.08.07 kunne man lese følgende:

I 14 måneder har han dratt hele IT-verden i leggen med sine bloggeskapader.

Denne setningen gir ikke umiddelbart noen mening. Artikkelen dreide seg om at en person hadde utgitt seg for å være Apple-sjefen Steve Jobs i en blogg, og dermed narret resten av IT-verdenen. Men ”å dra i leggen” er ikke et norsk idiom, det er et engelsk idiom: ”to pull someone’s leg” som betyr å erte eller lure noen.¹⁰ Setningen gir derfor ingen mening på norsk – nettopp fordi den automatisk vil bli tolket bokstavelig. På norsk har vi mange gode idiomer som kunne blitt brukt: *binde (en) noe på ermet, holde noen for narr, ta noen ved nesen, føre noen bak lyset, kaste blå i øynene på*, etc. De som lar seg lure, kan *bite på kroken, gå fem på, gå på limpinnen*, etc. Dette eksempelet viser at idiomatiske uttrykks ikke-komposisjonelle natur gjør at de kan bli meningsløse om de oversettes bokstavelig mellom forskjellige språk.

Et viktig poeng i den kontrastive fraseologien er det kulturelle aspektet ved idiomatiske uttrykk, jf. Veronika Teliyas arbeider. Ofte er idiomatiske uttrykk så kulturspesifikke at de mister deler av betydningen ved oversettelse til et annet språk, selv om man i prinsippet godt kan bruke uttrykket i mottakerspråket. F.eks. fungerer ikke uttrykket *det er ikke helt min kopp te* like bra på norsk som på engelsk (Moberg 1996:216).

¹⁰ Ikke nok med at uttrykket er ordrett oversatt fra engelsk til norsk, *leg* har faktisk blitt til *legg*.

2.3.6 Psykolingvistiske aspekter

Nesten like vanlig som grammatisk tilnærming til idiomatiske uttrykk (med fokus på semantikk og syntaks) er psykolingvistisk innrettede studier. Her står kognisjon og tilegnelse av idiommer helt sentralt. Hvordan prosesserer vi semantisk komplekse enheter? Dvs. hvordan kan vi forstå hva som menes? Hvordan vet vi at vi har å gjøre med et idiomatisk uttrykk og at vi derfor ikke skal tolke det bokstavelig? Hvordan er idiomatiske uttrykk lagret i det mentale leksikon? Er bokstavelige og overførte tolkninger simultane? Hvordan klarer vi å tolke et idiom idiomatisk selv om det er forandret så mye at det strengt tatt ikke er idiomatisk lenger?

De psykolingvistiske aspektene ved idiommer er spesielt viktige idet de kan kaste lys over hvorfor idiomene skaper problemer for forståelsen av både leksikon og grammatikk. Med utgangspunkt i oppdelingen av språkbrukernes kunnskap om språk i leksikon og grammatikk, og idiomenes utfordring av denne oppdelingen, vil noen av de psykolingvistiske aspektene i fraseologien bli tatt opp til nærmere drøfting i oppgavens drøftingsdel under 3.3: *Idiomenes plass i språkssystemet.*

2.3.7 Leksikografiske og leksikologiske aspekter

Forskningen på idiommer kan deles inn i teoretisk og praktisk arbeid. Den praktiske forskningen har ofte som mål å utvikle idiomordbøker. Man kunne tenke seg at idiomordbøkene var en god kilde til forståelse av begrepet *idiom*, i og med at ordboksarbeidet kan betraktes som teori omsatt til praksis – og dermed at teorien i så måte blir mer håndgripelig. Men som om det ikke var nok at mange av ordbøkene opererer med *ulike* definisjoner på hva et idiom er, så må vi også finne oss i det faktum som Ken Farø nevner i en artikkel om idiomordbøker: ”Most [idiom] dictionaries do not completely respect their own idiom definitions” (2007:951). Det er med andre ord ikke lett å navigere i eller på tvers av de ulike ordbøkene.

Det finnes ingen (komplett) norsk idiomordbok. På dansk og svensk finnes det imidlertid en rekke idiom- og kollokasjonsordbøker; og på nettet finner vi blant annet *Den Danske Idiomordbog*, eller *Ordbogen over Faste Vendinger* som den nå har blitt hetende (www.idiomordbogen.dk). Ofte blir idiomatiske uttrykk innlemmet i allmennordbøker, og

dette er ikke uproblematisk. For det første brukes merkelappene ”idiom”, ”kollokasjon” og ”overført betydning” om hverandre i de ulike ordbøkene, jf. Olsen (2001); for det andre skaper idiomenes spesielle leksikosyntaktiske og semantiske egenskaper problemer:

Plasseringen av idiomer innenfor makrostrukturen er ikke uproblematisk, da den semantiske tilknytningen til de potensielle lemmaene kan være uklar. [...] Det er også en vurderingssak hvor idiomer skal plasseres innenfor mikrostrukturen, dvs. om de, i den grad det er mulig, skal underordnes enkelte delbetydninger, eller om de skal slås sammen i en særskilt idiomatisk blokk uavhengig av betydningsdifferensieringen (Bergenholtz mfl.1997:140).

2.4 Fire nyere forskningsprosjekter

I det følgende skal jeg redegjøre for fire nyere forskningsprosjekter om idiomatiske uttrykk. Jeg har valgt meg ut disse fire fordi jeg synes de gir et godt innblikk i den nyere idiomforskningen, idet de belyser ulike sider ved idiomer som objekt for fraseologisk forskning. De fire studiene jeg har valgt å ta opp her er Rosamund Moons korpusbaserte undersøkelse av faste uttrykk i engelsk, Chitra Fernandos forskning på idiomenes funksjoner i språket, Emma Sköldbørgs studie av innholdsmessig og uttrykksmessig variasjon blant svenske idiomer, og Rosemarie Gläsers forskning på idiomer som stilistisk ressurs. Samtidig som disse studiene representerer noe av det mangfoldet vi finner i forskningen om idiomatiske uttrykk, har de på ulike måter relevans for min oppgave, og kan derfor bidra til å belyse viktige aspekter ved den problematikken jeg tar for meg i den teoretiske drøftingen.

2.4.1 Rosamund Moon: “Fixed Expressions and Idioms in English”

Rosamund Moon har gjennomført en korpusbasert studie av faste uttrykk i engelsk (Moon 1998). Hennes hovedanliggende er å beskrive de faste uttrykkens (”fixed expressions” = ”FEIs”) karakteristika, atferd og bruk. Hun bruker the Oxford Hector Pilot Corpus som inneholder ca. 18 millioner ord, og hun vil se på de faste uttrykkens frekvens, former og funksjoner i korpustekstene. Hennes studie er i så måte deskriptiv: ”This book is therefore intended as a contribution to the systematic description of one part of the English lexicon” (Moon 1998:2).

Moon opererer med den generelle termen *faste uttrykk* (”fixed expressions”); i denne termen inkluderer hun en rekke *leksikalske flerordsenheter*, dvs. ”holistic units of two or more

words” (ibid.). De leksikalske flerordsenheterne hun inkluderer er: ”frozen collocations” (faste kollokasjoner), ”grammatically ill-formed collocations” (ugrammatiske kollokasjoner), ”proverbs” (ordtak), ”routine formula” (rutineformler), ”sayings” (ordspråk), ”similes” (sammenligninger) og sist, men ikke minst, idiomer (ibid.).

Moons terminologi er noe forvirrende da man ut fra bokas tittel kan ledes til å tro at idiomene utgjør en egen gruppe av uttrykk som skal behandles for seg; noe som altså ikke er tilfellet: ”[...] I will not use idiom as a formal category” (Moon 1998:4). At hun likevel lar termen *idiom* utgjøre halvdelen av akronymet som betegner studiens undersøkelsesobjekt (”FEI”), er med på å forsterke oppfatningen av idiomene som en atskilt gruppe.

For at en enhet skal kunne sies å være en ”FEI”, vurderer hun graden av institusjonalisering, graden av leksikogrammatisk fasthet og graden av ikke-komposisjonaltitet for de enkelte uttrykkene. Disse kriteriene utgjør til sammen graden av idiomatisitet. Hun legger også tre andre vurderingskriterier til grunn for å avgjøre hvorvidt uttrykket er en ”FEI”: de må inneholde mer enn ett ord, de må utgjøre en grammatisk enhet og de har ofte en noe annen fonologisk realisering enn strenger av ord som ikke karakteriseres som ”FEIer”.

Moon klassifiserer FEIene i tre hovedgrupper eller makrokategorier (Moon 1998:19):

- Anomalous collocations: De faste uttrykkene innenfor denne gruppen er avvikende eller volder problemer mht. leksikogrammatiske kriterier. I denne hovedgruppa finner vi fire undergrupper: ill-formed collocations, cranberry collocations, defective collocations og phraseological collocations.
- Formulae: Disse uttrykkene er pragmatisk spesialiserte. Her finner vi også fire undergrupper: simple formulae, sayings, proverbs, og similes.
- Metaphors: Felles for uttrykkene i denne kategorien er at de volder problemer ut fra et semantisk ståsted; de er ikke-komposisjonelle. Her finner vi tre undergrupper, og denne tredelingen baseres på graden av gjennomsiktighet i uttrykkene: transparent metaphors, semi-transparent metaphors og opaque metaphors. Det er uttrykkene hun klassifiserer som opaque metaphors, som ofte blir omtalt som *pure idioms* – rene

eller klassiske idiomer. Moon understreker at vurderingene som ligger til grunn for inndelingen av metaforene i disse underkategoriene, er subjektive¹¹ (Moon 1998:64).

Moon understreker viktigheten av, og de mulighetene som ligger i, å bruke korpus i fraseologiske studier: en beskrivelse av faste uttrykk må ta utgangspunkt i et tekstkorpus, da intuisjon alene ikke holder som evidens for bruken av idiomatiske uttrykk (Moon:1998:44). Dessuten sier hun at faste uttrykk bare kan *beskrives og forstås riktig* hvis de undersøkes i den konteksten de faktisk brukes (Moon:1).

Rosamund Moons undersøkelse er en omfattende studie av faktisk bruk av faste uttrykk i engelsk. Hun søker å kartlegge idiomenes frekvens i korpuset, deres karakteristika og i hvilken grad, hvordan og hvorfor de varierer og utnyttes i faktisk bruk. Noen av de viktigste funnene til Moon går – kort oppsummert – ut på at det som gjerne kalles rene eller klassiske idiomer ikke er særlig frekvente i faktisk språkbruk, at det er i journalistiske tekster vi finner flest idiomatiske uttrykk og at de faste uttrykkene ikke er så faste som man tidligere har antatt. Moons undersøkelse og de resultatene hun kommer fram til, problematiserer tidligere antagelser om idiomer og gir et viktig bidrag til arbeidet med å videreutvikle de teoretiske aspektene rundt faste fraser i faktisk språkbruk.

2.4.2 Chitra Fernando: Idiomenes funksjoner

Chitra Fernando vil i sine studier beskrive de idiomatiske uttrykkenes ulike funksjoner i språket – hva de *gjør*, hvilken *hensikt* de har og *hvorfor og hvordan* vi bruker dem i språklig samhandling. Denne siden ved idiomatiske uttrykk har ikke fått særlig mye oppmerksomhet i fraseologisk forskning tidligere.

Fernando legger altså an et funksjonelt perspektiv i sin studie av idiomer; hun studerer idiomenes funksjoner i ulike kommunikative kontekster. Hun tar utgangspunkt i M. A. K. Halliday og hans inndeling i de tre språkfunksjonene ideasjonell, tekstuell (relasjonell) og interpersonell. Hun deler dermed idiomene inn i tre grupper – etter hvilken språklig funksjon

¹¹ Graden av subjektivitet som er lagt til grunn for behandling av datamaterialet til Moon, er typisk innen fraseologisk forskning. I tillegg til Moon kan her nevnes Olsen (2001:31). Grunnen til at subjektive vurderinger må legges til grunn i denne typen forskning, er at det er en naturlig følge av at man som språkbruker vil vurdere idiomer subjektivt mht. hvor vanlige de er, om idiomene er en del av den enkeltes vokabular og ikke minst mht. graden av semantisk gjennomsiktighet.

de har: ideasjonelle idiomer, relasjonelle idiomer og interpersonelle idiomer. Fernando forklarer:

Ideational expressions contribute to the content of a discourse as well as lend themselves more readily than other types do to word play; interpersonal expressions are high in evaluative and attitudinal information, and, consequently, one of their most common functions is the phatic one; relational expressions strengthen the cohesion and coherence of a discourse, arguments and narratives being especially good examples of discourse types using them (Fernando 1996:215).

Det er de ideasjonelle idiomene som tilsvarer ”pure idioms”; idiomer som uttrykker et meningsinnhold – som sier noe om verden. Interpersonelle idiomer er på sin side den typen idiomer som gjerne omtales som rutineformler eller pragmatiske idiomer; herunder hilsener, advarsler, o.l. De relasjonelle idiomene er idiomer som fungerer som sammenbindere i tekst.

Fernando vektlegger skillet mellom den konvensjonelle måten å bruke språket på og den innovative ad hoc-måten som kontinuerlig er med på å forandre og fornye språket.

Idiomatiske uttrykk representerer på den ene siden en av de mest konvensjonaliserte delene av språket vårt; på den andre siden åpner de for språklig kreativitet på høyt plan.

Særlig interessant i denne sammenhengen er den typen idiomer Fernando kaller ideasjonelle idiomer: informasjonspakkene som fungerer som ”mini-commentaries” om saksforhold i verden (Fernando 1996:243). Det er de ideasjonelle idiomene som av andre forskere blir kalt idiomer. De to andre typene Fernando tar for seg blir ofte ikke regnet som rene idiomer, jf. begrepsmangfoldet i fraseologisk forskning. Som språkbrukere kan vi klare oss fint uten disse ideasjonelle idiomene, men det er ikke like enkelt uten de interpersonelle og relasjonelle idiomene. Det at de ideasjonelle idiomene ikke er en nødvendig del av vårt vokabular, gjør dem særlig framtrædende blant grupper som i høy grad lever av skriveferdighetene sine, f.eks. journalister, skribenter og enterteinere (Fernando 1996:243). Blant disse yrkesgruppene er språklig kreativitet og ordlek også et framtrædende fenomen (ibid.).

Fernandos studier er interessante på mange måter, men først og fremst idet hun søker å gjøre rede for idiomenes funksjoner i språket. Å bruke et idiomatisk uttrykk er et *valg* språkbrukeren tar, og Fernandos forskning er med på å kaste lys over hvorfor vi bruker idiomatiske uttrykk og hvilke konsekvenser dette valget har i kommunikasjonssituasjonen.

2.4.3 Emma Sköldberg: Hvordan varieres idiomer i bruk?

Emma Sköldberg har i sin doktoravhandling i nordisk språk ved Göteborgs universitet tatt for seg innholdsmessig og uttrykksmessig variasjon hos 36 svenske idiomer. Sköldbergs avhandling er spesielt relevant fordi hun undersøker faktisk bruk av idiomer, fordi hun bruker avistekster som materiale og ikke minst fordi hun skriver om svenske idiomer som ofte har direkte overføringsverdi til de norske. Hennes overordnede mål med avhandlingen er å bidra til en mer systematisk beskrivelse av svenske idiomatiske uttrykk (Sköldberg 2004:11). I første omgang vil Sköldberg finne fram til en god definisjon på svenske idiomer. Deretter vil hun ta for seg idiomenes innholdsside, hvor hun ser på variasjon på det semantiske plan. Det tredje hovedmålet med avhandlingen er å se på idiomenes uttrykksside, hvor hun ser på idiomenes morfologiske, leksikalske og syntaktiske variasjon. Sköldberg definerer idiom slik:

Ett prototypiskt idiom är en institutionaliserad sammanställning av lexikaliska enheter och bildar som helhet en syntaktisk konstruktion, som utan att ha en huvudsakligen grammatisk eller textbindande funktion fungerar som en del av en mening eller sats, har relativt fixerad form samt en figurativ betydelse som inte är härledbar ur de inngående ordens betydelse (Sköldberg 2004:29).

I denne definisjonen gjør følgende kriterier seg gjeldende:

- a. Et idiom utgjør en del av en setning
- b. Et idiom er en syntaktisk konstruksjon
- c. Et idiom har relativt fast form
- d. Et idiom har figurativ betydning
- e. Et idiom er ikke-komposisjonelt
- f. Et idiom har ikke hovedsakelig grammatisk/tekstbindende funksjon
- g. Et idiom er institusjonalisert

Disse forskjellige egenskapene kjennetegner idiomatiske uttrykk, men alle egenskapene er ikke alltid like framtreddende, og de fem siste egenskapene på lista er dessuten graderbare (Sköldberg 2004:26). Noen idiomer er derfor mer typiske eller *prototypiske* enn andre.¹²

¹² Ved å benytte seg av prototypeteori unngår Sköldberg mange av de vanskelighetene som er et resultat av de uklare grensene mellom de forskjellige, faste flerordsenhetene i språket.

I sin analyse av idiomenes *innholdsmessige* variasjon tar Sköldberg blant annet utgangspunkt i detaljerte beskrivelser av uttrykkenes *semantiske faktorer*, *semantiske roller* og *argumentstruktur*, dvs. uttrykkenes *semantiske valens* (Sköldberg 2004:86). Sköldberg kommer fram til at mange av uttrykkene ”oppvisar en avsevärd kompleksitet” (Sköldberg 2004:164). Noen av de undersøkte idiomene er i høy grad semantisk enhetlige, dvs. at betydningen av dem er nokså fastlagt. Andre idiomer er mer semantisk fleksible, og betydningen av dem er ofte varierende i det analyserte avismaterialet. Sköldberg understreker at det ikke går noen skarp grense mellom de idiomene som varieres på det semantiske plan og de som ikke gjør det; det er snarere snakk om et kontinuum av variasjonsgrad (ibid.). Undersøkelsen av de 36 idiomene viser at den semantiske variasjonen av og til kan kobles til at en viss semantisk faktor bare aktualiseres i noen av beleggene, og at fraværet av bestemte semantiske faktorer kan føre til at uttrykkets betydning generaliseres (Sköldberg 2004:173). På denne måten ligner idiomene på enkeltleksemer idet deres betydning ofte er *kontekstavhengig* (ibid.).

Andre del av Sköldbergs undersøkelse omhandler idiomenes *uttrykksmessige* variasjon. I forbindelse med denne delen av undersøkelsen setter hun fram to hypoteser, nemlig at det finnes en sammenheng mellom uttrykksmessig variasjon og *idiomenes komposisjonaltet*, og at det finnes en sammenheng mellom uttrykksmessig variasjon og *idiomenes figurative innhold* (Sköldberg 2004:174). Uttrykksmessig variasjon tar utgangspunkt i uttrykkenes fasthetsgrad [grad av fixering] og generelt oppfatningen av idiomer som faste fraser som ikke kan varieres uten at uttrykkets betydning forandres. Sköldbergs undersøkelser viser at idiomene i hennes materiale i det store og hele varieres i begrenset omfang; de er altså relativt fikserte i formen (Sköldberg 2004:255). Sköldberg kommer fram til at den første hypotesen må avkreftes; hun finner ikke belegg for at idiomenes grad av komposisjonaltet er avgjørende for mulighetene til å variere dem på uttrykkssiden (Sköldberg 2004:268). I sammenheng med den andre hypotesen Sköldberg ønsker å teste, opererer hun med tre kategorier eller typer av figurativt innhold, nemlig *metafor* (relasjon basert på likhet), *metonymi* (relasjon basert på nærhet) og *annen* (en restgruppe av annen overført betydning). Det kan vanskelig dras skarpe grenser mellom betydningsrelasjonene metafor og metonymi,

og av og til kan uttrykk være begge deler.¹³ Det blir derfor poengtert at klassifiseringen dels baserer seg på subjektive vurderinger (Sköldberg 2004:269). Hun kommer fram til at hypotesen blir bekreftet. Det viser seg nemlig at idiomer som er metaforiske, har en tendens til å bli variererert i høyere grad enn de metonymiske. Jo tydeligere likhetsrelasjon mellom uttrykkets bokstavelige og idiomatiske betydning, desto oftere varieres det (Sköldberg 2004:273).

2.4.4 Rosemarie Gläser: Idiomer som stilistisk ressurs

Hos Rosemarie Gläser knyttes fraseologien til stilistiske og ekspressive funksjoner i språket (Cowie 1998:12). Idiomer kan forsterke en teksts stilistiske ekspressivitet (ibid.), og det er følgelig idiomenes *ekspressive funksjon* og deres *stilistiske potensial* hun fokuserer på. Gläser ser på idiomene som en stilistisk ressurs og hun fronter disiplinen hun kaller *phraseo-stylistics* (Cowie 1998:13). Helt sentralt i Gläsers *fraseostilistikk* er derfor at idiomer kan ha *konnotasjoner* heftet ved seg:

Connotations are supplementary to the denotation of a word or phrase; in other words, they enrich their cognitive content by means of emotive and/or attitudinal semantic markers (Gläser 1998:127).

Hun skiller mellom ekspressive og stilistiske konnotasjoner:

Expressive connotations include the lexicological markers “derogatory”, “taboo”, “euphemistic”, and “jocular/humorous” or “facetious”. Stylistic connotations cover the well-known indicators of different stylistic levels. Thus, the markers “colloquial” and “slang” are characteristic of stylistically lowered phrases, whereas the elevated stylistic level is represented by the markers “formal”, “literary”, “archaic”, and “foreign” (Gläser 1998:129).

Manipulering eller kreativ bruk av idiomatiske uttrykk spiller en sentral rolle i Gläsers teori om idiomenes ekspressive potensial, nettopp fordi slik bruk springer ut fra avsenders ønske om å oppnå en bestemt stilistisk effekt (Gläser 1998:130). *Kontekstbegrepet* er på mange måter avgjørende i forklaringen av denne kreative bruken av uttrykkene, der språkbrukeren spiller på både bokstavelig og billedlig betydning.

¹³ Her nevner Sköldberg f.eks. idiomet *å få blod på tann* [*att få blodad tand*] som er metonymisk idet kroppsdelen *tann* står for et helt individ, men også metaforisk idet det skapes en likhetsrelasjon med kjøttetende dyr (Sköldberg 2004:272).

Gläser ser idiomenes stilistiske potensial i lys av teori om teksttype, sjanger og diskurs. Ulike sjangrer legger nemlig ulike føringer for innhold og stilistikk, og dermed også for bruken av idiomer som uttrykk for ekspressivitet. *Stil* i Gläsers teori henspiller på de *språklige valgene* språkbrukeren gjør i samsvar med kravene som stilles i den aktuelle kommunikative situasjonen (Gläser 1998:131).

Gläser setter seg altså fore å undersøke idiomenes stilistiske effekt i ulike sjangrer. Hun setter opp tre tester som kan brukes for å finne ut av dette: *the substitution test*, *the paraphrase test* og *the deletion test* (ibid.). Substitusjonstesten går ut på å erstatte idiomet med et synonymt uttrykk. Informasjonen i setningen vil forbli den samme, men den stilistiske effekten av idiomet vil som regel gå tapt. Parafiseringsteksten kan brukes hvis det ikke finnes noe synonym som kan settes i stedet for idiomet. Her forsvinner også den stilistiske effekten idiomet førte med seg. Slettingstesten kan på sin side brukes for å teste om idiomet er overflødig – om det brukes som ”fyll” i setningen.

Testene viser at idiomene har en ekspressiv kraft og at de er mer appellerende enn sine ikke-idiomatiske erstatninger. Idiomene vekker gjerne mer sammensatte assosiasjoner hos leseren, de er mer kraftfulle og mer fyndige måter å uttrykke seg på. Idiomer kan også gjøre en tekst mer livlig eller fargerik og mer overbevisende. Idiomer kan gjøre en tekst mer lettfattelig, for eksempel i lærebøker. På den annen kan de også gjøre en tekst mer innviklet ved at det brukes idiomer som er lite kjent for tekstens mottakere, eller som på annen måte krever mer tolkning og inferering fra lesernes side.

Idiomer kan altså være med på å bygge opp en viss *stil* i en tekst. Bruken av idiomer kan gjøre en tekst mer folkelig og hverdagslig, eller mer formell og arkaisk. Gläsers forskning belyser idiomenes stilistiske potensial; hva idiomer kan gjøre med en tekst. Hun setter også fokus på den kreative manipuleringen av idiomene som uttrykk for en intelligent lek med ord og betydning.

Gläsers forskning er spesielt interessant fordi hun ser på hva idiomer kan gjøre med teksters stil og stilnivå. Hennes primære fokus på idiomenes ekspressivitet kaster lys over en av disse uttrykkenes fremste egenskaper i tekst. Forskningen kan i så måte hjelpe oss til å forstå *hvorfor* idiomatiske uttrykk brukes i tekst og *hvordan* tekstens stil formes av de idiomene som brukes.

2.5 Oppsummering kapittel 2

I dette bakgrunnskapittelet har jeg tatt for meg fraseologien som forskningsfelt, først i generelle termer, deretter i forhold til noen av fraseologiens viktigste forskningsspørsmål. Fraseologien er et omfattende og vidtfavnende forskningsfelt med uklare grenser. Det terminologiske mangfoldet gjør dessverre sitt til at det skapes enda mer forvirring rundt fraseologien som forskningsfelt, noe som ble tatt opp i delkapittel 2.2. I siste del av dette bakgrunnskapittelet så jeg på fire nyere forskningsprosjekter som kan gi et klarere bilde av hva det kan innebære å forske på idiomatiske uttrykk.

3. Teoretisk diskusjon

I dette hovedkapittelet skal jeg ta for meg en rekke teoretiske aspekter ved idiommer som språklig størrelse. Den teoretiske diskusjonen er delt inn i fire deler: 1) Hva er et idiomatisk uttrykk?, 2) Fraser og frasetypologi, 3) Idiomenes plass i språkssystemet og 4) Idiommer i bruk. Kapittelets ulike deler tar for seg viktige teoretiske spørsmål innenfor hvert sitt område, og er ment å være beskrivende og illustrerende samtidig som noen teoretiske aspekter problematiseres og ses på med et kritisk blikk. I del 3.1 ser jeg først på hvordan vi kan definere hva et idiomatisk uttrykk er og hvilke kriterier som går igjen i disse definisjonene. Redegjørelsen for idiom som begrep i språkvitenskapen tar utgangspunkt i en tredeling av dets karakteristika: semantiske aspekter, metaforisering, og syntaktiske aspekter. Disse tre henger uløselig sammen, og de to første overlapper hverandre noe. Metaforaspektet er imidlertid så viktig at jeg har valgt å skille denne delen av diskusjonen ut i et eget delkapittel.

I del 3.2 vil jeg komme nærmere inn på andre størrelser vi må se idiomene i forhold til for å være i stand til å forstå deres rolle i språket – hva de gjør og hvorfor. Jeg vil derfor gjøre rede for en frasetypologi, der jeg blant annet ser på idiommer i forhold til andre mer eller mindre faste fraser i språket, blant annet kollokasjoner. En annen viktig teoretisk diskusjon som melder seg, er hvordan vi kan plassere idiomene i språkssystemet mer generelt. Dette ser jeg nærmere på i delkapittel 3.3. Her vil jeg også gjøre rede for den konstruksjonsgrammatiske forståelsen av idiomatiske uttrykk fordi denne har vist seg godt egnet til å forklare et språks flerordsenheter. I dette kapittelets siste del, 3.4, tar jeg opp det vide temaet *idiomer i bruk*. Dette delkapittelet kan ses på som en oppfølging og utvidelse av kapittelets første del (semantikk og syntaks) idet idiomene her diskuteres ut fra *pragmatiske* eller *diskurs-funksjonelle* aspekter. Dette kapittelet er et viktig grunnlag for oppgavens empiriske del. Derfor er det også skilt ut som eget kapittel, og dette er også grunnen til at det står som siste delkapittel før jeg tar fatt på oppgavens empiriske del i kapittel 4.

3.1 Hva er et idiomatisk uttrykk?

I denne første delen av teorikapittelet vil jeg se nærmere på ulike definisjoner av idiomatiske uttrykk. Jeg gjør deretter rede for semantiske aspekter, metaforisering og fasthetskriterer knyttet til idiomer.

3.1.1 Definisjoner av idiomatiske uttrykk

To define an idiom in an irrefutable, undebateable way is a mission impossible (Mäntylä 2004:36)

Som sitatet over indikerer, finnes det ikke én allment akseptert definisjon av idiomatiske uttrykk. Idiomatiske uttrykk er ingen enhetlig størrelse, og derfor har det også vært vanskelig å definere hva et idiom *egentlig er*:

Though idiom research has quite a long tradition and has become an internationally developed linguistic discipline today, we are still far from being able to give a definite and generally accepted answer to the question ‘what is an idiom?’ (Dobrovolskij 2006:514).

All forskning på idiomer må likevel ta utgangspunkt i hva man legger i selve begrepet *idiomatisk uttrykk*, og man må vite nøyaktig hva som forstås med begrepet (ibid.). En typisk definisjon av idiom er denne:

The term *idiom* may be defined as an institutionalized multiword construction, the meaning of which cannot be fully deduced from the meanings of its constituent words, and which may be regarded as a self-contained lexical item (Ayto 2006:518).

Det er gjerne idiomenes ikke-komposisjonelle natur som har stått som hovedkriterium i idiomdefinisjonene, noe som understrekes av blant andre Nunberg mfl.:

The essential feature of an idiom is that its full meaning is not a compositional function of the meanings of the idiom’s elementary parts ([Katz & Postal 1963:275] Nunberg mfl. 1994:498).

Den typiske idiomdefinisjonen er vid nettopp fordi den må romme den store variasjonen blant idiomer mht. semantisk og syntaktisk irregularitet. Her er en litt annen definisjon av idiomatisk uttrykk:

[A]n idiom is a lexicalized, reproducible word group in common use, which has a syntactic and semantic stability, and may carry connotations, but whose meaning cannot be derived from the meaning of its constituents (Gläser 1998:125).

Idiomer defineres gjerne som et konvensjonalisert flerordsuttrykk eller en fast ordforbindelse hvis betydning ikke kan utledes av summen av enkeltordenes betydning. Ofte stilles det også krav om at hele uttrykket skal være metaforisert eller i det minste ha overført betydning.

Dette ser vi blant annet i Sköldbergs definisjon:

Ett prototypiskt idiom är en institutionaliserad sammanställning av lexikaliska enheter och bildar som helhet en syntaktisk konstruktion, som utan att ha en huvudsakligen grammatisk eller textbindande funktion fungerar som en del av en mening eller sats, har relativt fixerad form samt en figurativ betydelse som inte är härledbar ur de inngående ordens betydelse (Sköldberg 2004:29).

– og i Moons definisjon:

[Idioms are] a particular kind of unit: one that is fixed and semantically opaque or metaphorical, or, traditionally, 'not the sum of its parts', for example, *kick the bucket* or *spill the beans* (Moon 1998:4).

De mange ulike definisjonene på *idiomatisk uttrykk* gjør at det kan være vanskelig å vite nøyaktig hva som menes med idiom som språklig størrelse. Det er imidlertid en rekke kriterier som går igjen i de fleste idiomdefinisjoner:

- Idiomer har en relativt fastlagt form [fixed/frozen] (Syntaktisk/leksikogrammatisk kriterium)
- Idiomer består av to eller flere innholdsord (Leksiko-syntaktisk kriterium)
- Idiomer er ikke-komposisjonelle (Semantisk-syntaktisk kriterium)
- Idiomer er metaforiske, de har overført betydning (Semantisk kriterium)
- Idiomer er konvensjonalisert /institusjonalisert blant språkbrukerne

Disse kriteriene er ikke absolutte. Det er dessuten vanlig å forstå kriterier som metaforisering, semantisk gjennomsiktighet og fasthet som graderte, ikke som enten/eller. I dette ligger det forhold at et idiomatisk uttrykk kan være mer eller mindre fast, det kan være mer eller mindre metaforisert, etc. Fasthetskriteriet må også ses på som en *sannhet med modifikasjoner* (Svensén 2004:240), da variasjon av idiomatiske uttrykk er nokså vanlig. Dessuten finnes det også andre kriterier som har blitt brukt for å definere idiomer, for eksempel at de uttales med en bestemt *prosodi* - at de har en annen *fonologisk realisering* enn frie konstruksjoner (Sköldberg 2002:72; Moon 1998:9).

Nunberg mfl. (1994:492) setter opp en utførlig oversikt over egenskaper som ofte tilskrives idiomer. Denne kan gi oss en mer detaljert forståelse av hva et idiom er:

- Konvensjonalitet og ikke-komposisjonalitet: Idiomer er konvensjonaliserte uttrykk, dvs. vi kan ikke forutsi uttrykkets betydning eller bruken av det ut fra kunnskapen om betydningen til eller bruken av de inngående delene av idiomet.
- Syntaktisk fasthet [Inflexibility]: Idiomer kan bare opptre i et begrenset antall syntaktiske konstruksjoner, i motsetning til frie konstruksjoner i språket.
- Overført betydning: Idiomer er typisk metaforiske, metonymiske eller hyperbole.
- [Proverbiality]: Idiomer blir brukt til å beskrive og forklare en tilbakevendende sosial situasjon (f.eks. å bli lurt) i kraft av at den minner om eller ligner en kjent, konkret handling.
- Uformell karakter [informality]: Idiomer og andre ordspråksliknende uttrykk blir typisk assosiert med språkbrukernes uformelle eller hverdagslige språklige register¹⁴, og forbindes som regel med folkelig talemåte og muntlig språk.
- Evaluativ funksjon [affect]: Idiomer blir typisk brukt til å antyde en evaluering eller affektiv holdning til det de denoterer. Siden idiomer er ladede uttrykk, bruker man dem gjerne ikke til å beskrive nøytrale situasjoner som for eksempel å kjøpe melk og brød i butikken eller synge en sang.

Nunberg mfl. går her ut over idiomenes semantiske og syntaktiske egenskaper; de lar også idiomenes *poetiske*, *diskursive* og *retoriske* egenskaper bli en del av deres idiomatisitet (Nunberg mfl. 1994:492). Jeg vil komme nærmere inn på disse punktene i kapittel 4: *Idiomer i bruk*.

For å definere hva et idiomatisk uttrykk er må man også ta utgangspunkt i hva det er som skiller dem fra lignende størrelser i språket; vi må definere idiomer på bakgrunn av deres *differentiae specifica* (Mel'čuk 1998:24), altså deres distinktive egenskaper.

¹⁴ En språkbrukers *språklige register* viser til situasjonsavhengig variasjon i språkbruken.

Det er flere dimensjoner vi må definere idiomatiske uttrykk i forhold til. Idiomatiske uttrykk er som sagt oftest metaforiske uttrykk. Vi må derfor vite hva det er som skiller metaforer fra idiomer, eventuelt finne ut hvilket forhold det er mellom de to størrelsene. Idiomer er en type kollokasjon – en bestemt sammenstilling av ord. Idiomer må derfor også avgrenses i forhold til andre typer kollokasjoner i språket. Først når disse og andre forhold er avklart, kan vi gi en formell definisjon av *idiomatisk uttrykk*.

I søken etter en definisjon på idiomer, har det altså blitt fokusert på deres form og fasthet (*idiomstruktur*) og deres semantiske gjennomsiktighet og metaforisitet (*idiombetydning*). Vektingen mellom disse to aspektene har ført til at idiomdefinisjonene har variert fra å være svært strenge til å innbefatte alle faste uttrykk i et språk (Mäntylä 2004:26).

I det følgende skal jeg redegjøre for idiomenes karakteristika på det semantiske og det syntaktiske plan. Jeg har valgt å presentere disse hver for seg, men det er viktig å huske på at idiomenes semantiske og syntaktiske egenskaper er uløselig knyttet sammen, og bare kan forstås fullt ut i lys av hverandre.

3.1.2 Semantiske aspekter: Idiomatisitet som semantisk anomali

Et idiomatisk uttrykk har *en konvensjonelt bestemt betydning*. Idiomet ”å sluke kameler” kan parafraseres med ”å godta noe som en egentlig er i mot, for å oppnå noe annet”. Det er det det betyr, og ikke noe annet. Idiomer er derfor, på samme måte som et vanlig ord, en uttrykk-innholds-enhet der det er en arbitrær sammenheng mellom uttrykk og betydning. Det merkelige er jo at idiomer per definisjon består av flere ord. For at dette skal gi noen mening, trenger vi en språkmodell som kan gjøre rede for hvordan disse flerordsuttrykkene kan virke på samme måte som vanlige ord.

Cowie (1998:24) sier at idiomene i språket representerer et problem for teoretisk lingvistikk fordi de ikke kan gjøres rede for gjennom syntaks eller semantikk alene. Idiomene kan per definisjon ikke forklares med en av disse tilnærmingene fordi de nettopp er ikke-komposisjonelle og irregulære - både i semantisk og syntaktisk forstand.

Idiomer volder problemer i grammatisk sammenheng fordi de både har *ordegenskaper* og *fraseegenskaper*. Idiomene er flerordsenheter, men semantisk sett utgjør de en enhet i og med at ordene som idiomet består av, ikke er betydningsbærende. Idiomene oppfører seg

som enkeltord i og med at de utviser den samme interne kohesjonen vi finner hos enkeltord, dvs. motstand mot avbrytelser og forandring av delenes rekkefølge. Samtidig har idiomene frasestatus og medfølgende fraseegenskaper: de kan for eksempel bøyes. Derfor kan de heller ikke kategoriseres som enkeltord (Cruse 1986:38).

Idiomer er altså semantisk sett merkelige (Cruse 1986:37). Cruse definerer idiom slik: “an idiom is an expression whose meaning cannot be inferred from the meaning of its parts” (ibid.). De bryter altså med språkets komposisjonalitetsprinsipp som sier at betydningen til en syntaktisk konstruksjon er summen av betydningen til delene som inngår i den. Språkets komposisjonalitetsprinsipp kan defineres som følger:

The literal meaning can be constructed compositionally, that is, it can be composed from the meanings of its parts according to the syntactic relations amongst them (Johnson-Laird 1993:viii).

The meaning of an expression is a function of the meanings of its parts and of the way they are syntactically combined (Sköldbberg 2004:187).

For å forstå en setning som *De diskuterte politikk* trenger vi som språkbrukere kunnskap om betydningen av hvert enkelt ord og de morfosyntaktiske reglene i språket. Dette er i tråd med språkets komposisjonalitet. For å forstå en setning som *De diskuterte pavens skjegg* trenger vi i tillegg kunnskap om den fastlagte figurlige betydningen til uttrykket som blir brukt,¹⁵ kunnskap som må hentes fra det mentale leksikon (Cacciari 1993:33).¹⁶

Idiomatiske uttrykk er altså klassiske eksempler på brudd på språkets komposisjonalitetsprinsipp. Derfor har det semantiske aspektet ved idiomer spilt en hovedrolle i fraseologisk forskning. Idiomenes ikke-komposisjonelle natur kommer i tillegg til det faktum at et idiom er leksikalsk komplekst samtidig som det er semantisk simplekst:

We shall require two things of an idiom: first, that it be lexically complex – i.e. it should consist of more than one lexical constituent; second, that it should be a single minimal semantic constituent¹⁷ (Cruse 1986:37).

¹⁵ Hvis man da ikke faktisk diskuterer pavens skjegg – rent bokstavelig.

¹⁶ Hvorvidt idiomene befinner seg i det mentale leksikon eller ikke, er et omstridt spørsmål. Senere i oppgaven tar jeg opp denne diskusjonen i nærmere detalj (kapittel 3.3).

¹⁷ Minimal semantic constituent = “semantic constituent which cannot be segmented into more elementary semantic constituents” (Cruse 1986:25).

Uttrykket utgjør altså en semantisk enhet hvis betydning ikke kan utledes av summen av betydningen av delene. Idiomenes ikke-komposisjonelle natur refereres ofte til som deres *idiomasitet*:

Idiomaticity is the tendency of phrases to take on meanings that go beyond the meanings of their parts. That is, idiomaticity is in opposition to compositionality (www.indiana.edu).

Idiomer kan være mer eller mindre komposisjonelle (eller ikke-komposisjonelle); komposisjonalt er ingen kategorisk egenskap, men derimot et gradsfenomen (Sköldberg 2004:268). Det idiomatiske uttrykkets betydning kan noen ganger være tilnærmet umulig å utlede av konstituentene. Andre ganger kan det være nokså greit å utlede helhetsbetydningen til idiomet av betydningen til konstituentene. Ved idiomer som *å skyte en hvit pinne etter noe* (å gi opp håpet om noe, å anse noe som umulig å oppnå), *å male fanden på veggen* (å gi uttrykk for pessimisme), *å trampe i klaveret* (å dumme seg ut, å oppføre seg klosset) eller *å gjøre sine hoser grønne* (å innsmigre seg, å gå på frierfötter) kan man vanskelig utlede betydningen ved å se på ordene som inngår. Ved andre uttrykk, som f.eks. *å holde fingrene av fatet* (la være å røre eller gripe inn i noe) eller *ha grønne fingre* (å ha godt håndlag med planter og blomster), er avstanden mellom bokstavelig og overført betydning mindre og man har bedre muligheter for å gjette seg fram til uttrykkets betydning ut fra de inngående ordene.

Moon understreker at idiomatisitet er et mangefasettert fenomen (Moon 1998). Idiomatisitet er imidlertid først og fremst et semantisk anliggende ([largely a semantic matter] Cowie, Mackin & McCaig: 1983) og defineres derfor gjerne som semantisk irregulærhet:

A critical property of idioms is their semantic irregularity (or idiomaticity), which is closely related to the property of figurativeness (Dobrovol'skij 2006:515).

Her tar Dobrovol'skij opp et annet semantisk aspekt ved idiomene, nemlig deres billedlige eller metaforiske betydning. Idiomenes ikke-komposisjonelle natur er nemlig sterkt knyttet sammen med at de er metaforiserte. Sköldberg (2004:273) retter også oppmerksomheten mot sammenhengen mellom idiomenes ikke-komposisjonalt og deres figurative innhold. Dette er et helt grunnleggende og omstridt aspekt ved idiomatiske uttrykk, og metaforisering vil bli tatt opp i nærmere detalj i neste delkapittel.

I nyere forskning har det blitt satt spørsmålsteget ved om det i det hele tatt er riktig å karakterisere idiomer som ikke-komposisjonelle (jf. blant annet Langlotz 2006 og Nunberg

mfl.1994). Hovedgrunnen til dette er antagelsen om at idiomer er syntaktisk og leksikalsk helt faste uttrykk; korpusstudier (jf. bl.a. Moon 1998) har vist at idiomer ikke er på langt nær så faste som man tidligere har antatt. Hvis idiomene til en viss grad kan varieres etter vanlige syntaktiske prinsipper, er dette evidens for at de ikke er lagret som memorerte enheter i det mentale leksikon. Enkelte forskere foreslår at idiomene befinner seg i en mellomstilling mellom leksikon og grammatikk (bl.a. Fernando 1996). Andre hevder at idiomene ikke kan sies å være en del av leksikon i det hele tatt (Langlotz 2006 og Nunberg mfl. 1994.). Idiomers forstått som noe som befinner seg mellom leksikon og syntaks, blir tatt opp til nærmere diskusjon i oppgavens kapittel 3.3.

De semantiske aspektene ved idiomer gjør seg altså gjeldende på flere plan. I tillegg til de ovennevnte, fungerer gjerne kontinuumet transparent/opak som et klassifiseringsgrunnlag. Denne graderte skalaen har altså med uttrykkets metaforiseringsgrad å gjøre. Dette tas gjerne opp i forbindelse med avkodning og forståelse av idiomatiske uttrykk, om hvorvidt vi kan gjette oss til betydningen av uttrykket eller ikke. Ofte er opakhet (semantisk ugjennomsiktighet) regnet som et kriterium for at et uttrykk skal kvalifisere som et idiom, jf. blant andre Moon 1998.

Men idiomatisitet bør ikke – og kan ikke – bare være et spørsmål om semantisk ugjennomsiktighet, mye på grunn av at det ikke er noe vanntett skille mellom idiomer og ikke-idiomer. En fullgod definisjon av idiomatisitet innebærer en anerkjennelse av at uttrykkets helhetsbetydning kan relateres til delenes betydning på *flere måter*, samt at mulighetene for intern variasjon i uttrykkene tas høyde for (Cowie, Mackin og McCaig 1983:xii).

3.1.3 Overført betydning: Idiomer og metaforer

Idiomatic expressions are taken as one of the most challenging phenomena for traditional theories of literal language. In fact, idioms behave at the same time as words and as larger-than-word units (Cacciari 1993:30).

Idiomenes semantiske irregularitet er nært knyttet til det å bruke et uttrykk i overført betydning (Dobrovolskij 2006:515). Svensén poengterer dessuten sammenhengen mellom et idiomets ikke-komposisjonaltitet og deres metaforiske betydning:

Att betydelsen hos ett idiom inte kan utläsas av komponenternas betydelser visar sig på så sätt att idiomet som helhet i det typiska fallet har metaforisk betydelse (Svensén 2004:241).

Idiomenes metaforiske karakter er helt grunnleggende for å forstå hva et idiom er og hvordan det virker. Metaforaspektet ved idiomatiske uttrykk gjør seg dessuten gjeldende på flere måter. For det første er idiomer per definisjon metaforiske: de har overført betydning. For det andre har mange forskere likevel satt seg fore å skille mellom størrelsene *idiomer* og *metaforer*.¹⁸ I denne sammenhengen finner vi også diskusjonen rundt synet på idiomer som *døde metaforer*. Noen forskere mener dessuten at idiomer per definisjon *ikke* kan være metaforer, andre mener at de per definisjon *må* være det.¹⁹ Andre igjen mener at noen idiomer er metaforer, mens andre ikke er det. Dessuten opereres det ofte med et kontinuum og ikke en dikotomi – også når det gjelder graden av metaforisering hos idiomatiske uttrykk.

Det kan altså være vanskelig å forstå forholdet mellom idiomer og metaforer. Vi kommer et stykke på vei hvis vi holder metafor som *størrelse* og metafor som *egenskap* fra hverandre. Det er greit å starte med en enkel definisjon av hva vi mener med *størrelsen* metafor²⁰:

metafor (fra gr 'overføring') ord el. uttrykk som blir brukt i overført betydning, f.eks. speil i stedet for vannflate (Bokmålsordboka)

For å forklare hva metaforer er er det helt sentralt å se på *hvorfor* vi bruker dem og *hvordan* de fungerer. Her er to forklaringer som går nærmere inn på dette:

A metaphor induces the hearer (or reader) to view a thing, state of affairs, or whatever, as being like something else, by applying to the former linguistic expressions which are more normally employed in reference to the latter (Cruse 1986:41).

¹⁸ Metaforer og metafor-teori utgjør et meget stort forskningsområde, og jeg får bare så vidt berørt metafor-teori i denne oppgaven. Det tradisjonelle synet på metaforer har etter hvert blitt erstattet av Lakoff og Johnsons kognitive syn på metaforer. I denne teorien er det begrepsmetaforene i hverdagsspråket som står i sentrum. Metaforer forstås her som kognitive struktureringsprinsipper; vi forstår verden utfra metaforene (Lakoff og Johnson 1980). Av plasshensyn har jeg dessverre ikke mulighet til å gå nærmere inn på denne teorien her. I oppgaven vil jeg forholde meg til en forståelse av metafor i mer tradisjonell forstand: metaforer som språklige realiseringer.

¹⁹ At uttrykket var metaforisert i sin helhet var hovedkriteriet for at det skulle tas opp som idiom i den nyeste, svenske konstruksjonsordboken fra 2003 (Clausén 1996:36).

²⁰ Å definere hva metafor er, er ingen enkel oppgave. De lærde strides, og en definisjon av metafor vil i høyeste grad variere i tråd med teoretisk ståsted. Hva vi mener med *metafor* er derfor ikke gitt én gang for alle.

Metaforisk overføring innebær att vi anvænder oss av en semantisk struktur som hør till en viss, spesifik erfarenhetsdomæn for att uttrycka en betydelse som hør hemma i en annan erfarenhetsdomæn. Innom den kognitiva semantiken benæmner man de båda domæner som ær involverade i en metaforisk overføring for käll- respektiva måldomænen. Den ”bokstaveliga” betydelsen hos ett metaforisk uttryck ær alltså den betydelse som uttrycket har i källdomænen, medan den ”overførda” betydelsen ær den betydelse som uttrycket har i måldomænen (Sköldberg 2004:191).

Metaforer ær alltså en betydningsforskyvelse eller en betydningsutvidelse (Kristoffersen mfl. 2005:86). Metaforisk betydning brukes gjerne synonymt med *figurlig* eller *overført* betydning, og disse betegner da overføringen fra bokstavelig til billedlig betydningsområde (Olsen 2001:24). Når vi sier at idiomær ær metaforiske, mener vi at de ikke skal eller kan forstås²¹ i bokstavelig betydning.

Idiomets metaforisering innebærer at idiomet skaper en forestilling om en situasjon eller tilstand sammenlignet med noe annet (Olsen 2001:64), for eksempel:

- å dø kan sammenlignes med å *legge inn årene* som når vi ær ferdige med en rotur
- å legge skjul på sine fortrinn sammenlignes med å *sette sitt lys under en skjepe* for at ingen skal se det

Som regel går metaforiseringen i idiomene fra noe konkret til noe abstrakt (noe konkret forklarer noe abstrakt), vi gjør det lettere å forstå et komplekst saksforhold eller en situasjon ved å sammenligne det med en konkret handling. Det ær dessuten ofte snakk om en overføring av et sammensatt *erfaringsdomene* inklusive ensyklopedisk kunnskap om dette (Sköldberg 2004:191). Vi skiller mellom metaforisk/billedlig/figurlig/overført betydning og bokstavelig språk. Dikotomien mellom bokstavelig og billedlig språk har spilt en viktig rolle i forskningen på språk- og språkforståelse²², og det ær da den bokstavelige betydningen som

²¹ Forståelse og prosessering av idiomær som representant for metaforisk språk, har lenge interessert psykolingvister. Å redegjøre for hvordan vi ær i stand til å forstå og tolke overført betydning ligger utenfor denne oppgavens rammer. Det ær ikke enighet blant forskere, men gjennom studier har man bl.a. kommet fram til at det ikke tar lenger tid å tolke (prosessere) et metaforisk utsagn enn et bokstavelig. Dette kan tyde på at man ikke går veien om bokstavelig tolkning for å forstå overført betydning, noe som utfordrer oppfattelsen av bokstavelig språk som mer primært enn metaforisk språk. (Se Cacciari og Tabossi 1993 og Golden 2004:50).

²² Ikke alle mener at dikotomien mellom bokstavelig og billedlig språk bør spille en så fremtredende rolle som den faktisk har gjort. Blant andre argumenterer Burbules mfl. (1989:94) for at denne dikotomien bør vike til fordel for det de kaller ”the novel-routine distinction”, og de hevder at ”No general distinction can be made between literal and figurative classes of phrases” (ibid.). Forfatterne gjør følgende om på inndelingen: i stedet for å se idiomær og metaforer som ikke-bokstavelig språkbruk, lar de metaforer og bokstavelig språk utgjøre idiomenes motstykke (Burbules mfl. 1989:98).

har blitt regnet som grunnleggende. Billedlig eller overført betydning har følgelig blitt sett på som sekundær, noe som igjen har ført til at metaforer generelt og idiomer spesielt har blitt sett på som avvikende og bisarre sett med semantiske briller (Burbules mfl. 1989:94).

Når det blir påpekt at ikke alle idiomer er metaforiske, beror dette først og fremst på at man da skiller mellom de semantiske relasjonene som gjør seg gjeldende i metaforisk, metonymisk og annen overført betydning, og ikke at idiomene ikke må forstås i overført betydning – for det må de.

Det er et viktig poeng at forskjellen mellom billedlig og bokstavelig språk må ses på som et kontinuum, og at idiomer derfor kan være mer eller mindre metaforiske (jf. bl.a. Svensén 2004:242).

Idiomer kjennetegnes ved at de har såkalt dobbelt betydning: en bokstavelig (komposisjonell) og en overført (leksikalsk). Det er da graden av sammenheng mellom disse to betydningene som avgjør idiomets metaforiseringsgrad. Siden metaforisering innebærer en likhetsrelasjon mellom disse to betydningene, kan det av og til stilles spørsmål ved om vi har med metaforisering å gjøre i det hele tatt.²³ Det beste blir kanskje å konstatere at idiomet ikke kan tolkes bokstavelig for å gi mening – altså ved negativ definering, eller at vi lar metaforisering være lik overført betydning mer generelt.

Av og til er en bokstavelig lesning av idiomet umulig, f.eks. ved idiomet ”å ha en rev bak øret”, som jo ikke gir noen mening hvis det tolkes bokstavelig. Vi sier da at idiomet ikke har noen *konkret parallellfrase* (Clausén 1996:37). Men man kan i prinsippet f.eks. ”sitte på gjerdet” – rent bokstavelig. Selv om et idiom har en bokstavelig parallellfrase, er hovedpoenget her at denne ikke gir mening hvis idiomets idiomatiske betydning er aktivert:

As with other metaphors, if we interpret idioms literally, the meanings that we arrive at would be false, inappropriate, or impossible in the context (Knowles & Moon 2006:20).

²³ Sköldberg (2004:195) stiller bl.a. spørsmål ved metaforikken i uttrykk som ”å stitte på den grønne gren” og ”å være toppen av et isfjell”. Hun sier også at et idioms metaforiseringsgrad vil oppfattes ulikt fra språkbruker til språkbruker fordi det i tillegg til å se likhetsrelasjonene mellom bokstavelig og overført betydning, kreves en viss ensyklopedisk kunnskap (ibid.).

Når det gjelder forskernes forsøk på å skille idiomer og metaforer fra hverandre må vi se på metafor som en størrelse – ikke som en egenskap. Dette er kanskje sekundært i denne sammenhengen, men det er blant annet denne atskillelsen som ligger til grunn for oppfattelsen av idiomer som døde metaforer.

Det kan være vanskelig å sette fingeren på hva det er som skiller idiomer og metaforer. Noen har pekt på at mens metaforer kan utgjøres av ett ord, må et idiom bestå av to eller flere leksikalske komponenter. Et annet kriterium som har blitt brukt for å skille de to er komposisjonalitetsprinsippet. Ifølge dette synspunktet, er det slik at mens metaforer utnytter ordenes betydning for å få mottakeren til å forstå noe i kraft av noe annet, er enkeltordene i idiomet semantisk tomme (Cacciari 1993:33). Dette synet innebærer imidlertid at vi aksepterer kreativitet og fasthet [frozenness] som motsetninger, og dermed at idiomer i beste fall kan sies å være *døde metaforer* (ibid.).

Synet på idiomer som døde metaforer tar utgangspunkt i at de fleste idiomer en gang har vært aktive metaforer, men at de etter hvert har blitt faste og konvensjonaliserte måter å uttrykke noe på. Idiomer anses da som noe som står i opposisjon til et levende og kreativt språk. Heri ligger også kimen til å oppfatte idiomer som *språklige klisjéer*. Cacciari og Tabossi forklarer termen *dead metaphor* i forhold til *idiomer* og *metaforer* generelt:

Idioms, in particular, have often been considered "dead metaphors" – i.e., expressions that were once innovative, but are now conventionalized and frozen – and hence scarcely relevant in comparison with metaphor (Cacciari & Tabossi 1993: xii).

Det blir altså et spørsmål om hvordan vi forstår metaforisering som leksikalsk prosess. De som forfekter "the dead metaphor view" (Gibbs 1993:57) mener altså at idiomene per definisjon ikke lenger *fungerer* som metaforer for språkbrukerne: idiomer har vært aktive metaforer, som gjennom leksikalsering har blitt idiomatiske uttrykk som ikke lenger kan sies å *virke billedlig*. Vi går ikke lenger om en dobbelt avkodingsprosess for å forstå idiomene (jf. Moon 1998:164) – vi går ikke om den metaforiske betydningen i det hele tatt. Cruse forklarer:

If, however, a metaphor is used sufficiently frequently with a particular meaning, it loses its characteristic flavour, or piquancy, its capacity to surprise, and hearers encode the metaphorical meaning as one of the standard senses of the expression. Interpreting it then no longer requires the activation of the metaphorical strategy, working through the literal meaning, but merely requires the looking up, as it were, of a dictionary entry, in much the same way, presumably, that idioms are interpreted (Cruse 1986:42).

Jeg har av plasshensyn ikke mulighet til å fortsette diskusjonen rundt forholdet mellom idiomer og metaforer. Avslutningsvis er det som tidligere nevnt viktig å huske på at sammenhengen mellom idiomer og metaforer gjør seg gjeldende på flere plan. Man kan se på – og forklare – sammenhengen ut fra et diakront språklig perspektiv: Idiomatiske uttrykk har en gang vært nye metaforiske uttrykk. Gjennom gjentatt bruk har de etter hvert blitt en konvensjonalisert del av et gitt språk. Mange forskere mener derfor at idiomer på et visst tidspunkt opphører å være metaforer, og at man som språkbrukere ikke må gå veien om overført betydning for å forstå betydningen av dem. Det er da den konvensjonaliserte (opprinnelig metaforiserte) betydningen som blir den primære - og ofte også den eneste mulige tolkningen. Herfra har det altså ikke vært lang vei til å se på idiomer som døde metaforer.

Men på langt nær alle er enige i utsagnet om at idiomer er døde metaforer eller at de ikke er metaforiske i det hele tatt (jf. bl.a. Knowles & Moon, Svensén og Clausén); og nettopp det at idiomer *er* metaforiske har ofte vært en avgjørende faktor for å skille dem fra ikke-idiomer (så som kollokasjoner) i så vel teoretisk forskning som i det praktiske arbeidet med å lage idiom- og kollokasjonsordbøker. Metaforen kan altså også oppfattes som en uatskillelig del av det idiomatiske uttrykket, og som et kriterium for at et uttrykk i det hele tatt skal kunne sies å være et idiom.

3.1.4 Syntaktiske aspekter: "Fixedness of form"

Ved siden av de semantiske aspektene og diskusjonen om idiomenes metaforiske natur har idiomens *fixedness of form* eller *fasthet* spilt hovedrollen i forsøkene på å definere og avgrense idiomatiske uttrykk i språket. Fasthet har blitt sett på som helt grunnleggende for å definere hva idiomer er, og omtales således i nesten alle studier av idiomatiske uttrykk. Det brukes noe ulike termer, bl.a. *frozenness*, *stable form*, *stability*, *fixedness*, *institutionalized form*, *grammatical restrictions* og *syntactic/formal irregularity*. Uansett hvilken term man

foretrekker, er idiomene altså en syntaktisk konstruksjon som ikke kan sies å ha fullverdig syntaktisk frihet, og dette faktumet er helt sentralt for å forstå hva idiommer egentlig er.

Idiommer er faste *ordforbindelser*, noe som innebærer at de består av minimum to leksikalske ord. De utgjør en syntaktisk konstruksjon. I motsetning til andre fraser i språket, har idiommet imidlertid også en *fastlagt form*:

[I]dioms must be fixed in their lexical structure (Dobrovolskij 2006:515).

[I]diomet [är] i någon bemärkelse [...] fast eller fixerat. Fixeringen innebär bl.a. att idiomten, till skillnad från fria konstruktioner, typiskt förekommer i ett begränsat antal syntaktiska former eller konstruktioner (Sköldberg 2004:23).

Sköldberg kaller dette *grunnregelen om fiksert grammatisk form* (Sköldberg 2004:176) og det er dette som skiller idiommer og andre faste fraser i språket fra frie konstruksjoner (jf. frasetylogien senere i oppgaven). Et idiom har altså en fastlagt leksikogrammatisk form, og denne kan ikke varieres i særlig høy grad (Sköldberg 2004:174).

Hudson (1998:8,9) gjør rede for fire fasthets-kriterier [fixedness criteria]:

- Unexpected syntactic constraints on the constituent parts: syntactic variability restrictions that would not normally be expected
- Unexpected collocational restrictions within the expression: a part of the expression cannot be substituted by an item from a related set as would normally be expected
- Anomalous syntax or usage²⁴
- Figurative meaning

De to første kaller hun variasjonskriteriene [variability criteria], og for at et uttrykk skal regnes som *fixed*, må det kunne tilskrives et av disse kriteriene. Fasthet eller *fixedness* kan altså ses på som begrensninger hva angår *variasjon*. Derfor har det også vært vanlig å ta utgangspunkt i ulike variasjonstyper for å beskrive idiomenes fasthetsgrad. Dette ser vi blant annet hos Moon (1998), Sköldberg (2004) og Gustawsson (2006).

Idiommer er altså underlagt en rekke formelle restriksjoner som gjør at uttrykket ikke kan forandres uten at det helt eller delvis mister sin idiomatiske betydning (syntaktisk anomali).

²⁴ Noen idiommer følger ikke språkets syntaktiske regler. Disse kalles *asyntactic idioms* (Cruse 1986:38). Noen eksempler på norsk er *å være liv laga* og *å gå noen en høy gang*.

Restriksjonene gjelder variasjon mht. 1) grammatiske kategorier (numerus og bestemthet), 2) leksikalsk variasjon (man kan ikke fritt bytte ut innholdsordene i uttrykket uten at idiomet settes ut av spill), 3) tillegg av ord (innskudd og avbrytelser), 4) utelatelse av konstituent (også bruk av elliptisk form av idiomet), 5) omrokking av konstituent (de kan ikke bytte plass), 6) konstruksjonstype/transformasjoner²⁵ (passivering, nominalisering, pronominalisering, topikalisering, setningsknote). Her er eksempler på hvordan de ulike variasjonsrestriksjonene gjør seg gjeldende:²⁶

- (1) Å få blod på tann / #Å få blod på tennene
- (2) Å få kalde føtter / # Å få kalde hender
- (3) Å få kurven / #Å få fruktkurven
- (4) Å fiske i rørt vann / #Å fiske i vann
- (5) Å gjøre noe hals over hode / #Å gjøre noe hode over hals
- (6) Å kaste perler for svin / #Perler ble kastet for svin; #Perlekastingen for svin; #De kastet perler for svin, og lot dem ligge; # Det var perler som ble kastet for svin

Ulike idiommer "tåler" ulik mengde og type variasjon, så det er slik at noen idiommer f.eks. tåler passivering, mens andre idiommer ikke tåler det, og noen idiommer tåler endring av grammatisk kategori, mens andre ikke tåler det. Idiommer er derfor underlagt ulike grader av fasthet, og det kan være vanskelig å avgjøre når et gitt idiom ikke lenger "virker". Det at noen idiommer tåler de fleste syntaktiske transformasjonene, mens andre ikke tåler noen forandring, gjør at idiomene plasserer seg på en slags *fasthetsskala*, jf. også *the frozenness hierarchy* ([Fraser] Sköldberg 2004:185).

Fasthet som gradert egenskap ved idiommer tas også opp av Flores d'Arcais:

²⁵ Jf. idiomenes transformasjonelle defekt (Gläser 1986:60).

²⁶ I tråd med konvensjonene i litteraturen ellers markerer jeg tilfeller der idiomet mister sin idiomatiske betydning, det vil si at det må tolkes bokstavelig, med #. Konteksten (som ofte "redder idiomet i land") er her ikke tatt med i beregningen. Et annet viktig moment er idiomenes institusjonaliserte natur, som gjør at tilhører/leser ofte likevel vil assosiere seg fram til riktig idiom.

The extent to which an idiom can undergo syntactic and morphological operations while at the same time retaining its idiomatic meaning can be expressed in terms of the number and types of grammatical operations that an idiom is capable of tolerating. This degree can indicate the amount of frozenness of an idiom (Flores d'Arcais 1993:80).

I noen grad er idiomenes syntaktiske begrensninger semantisk motivert:

Some of the restriction of syntactic potential of idioms is clearly semantically motivated. For instance, the reason that “to pull someone’s left leg” and “to kick the large bucket” have no normal idiomatic interpretation is that “leg” and “bucket” carry no meaning in the idiom, so there is nothing for “left” and “large” to carry out their normal modifying functions on (Cruse 1986:38).

Men idiomene er også inkompatible med endringer som egentlig er semantisk kompatible, f.eks. avbrytelser eller omrokking av konstituentene (ibid.). Idiomene har likevel frasestatus idet de kan bøyes, og det er den ”riktige” syntaktiske komponenten som blir bøyd selv om denne ikke har semantisk status. Dette tyder på at de enkelte komponentene i idiomet i det minste har bevart *litt* av sin grammatiske identitet (ibid.).

Forståelsen av idiomet som en helt fast ordforbindelse skulle i prinsippet innebære at det er uforanderlig. Fasthetskriteriet står på mange måter i opposisjon til mulighetene for avvik fra kanonisk form. Nyere studier har imidlertid vist at idiomene langt fra alltid brukes i kanonisk form, jf. kapittelet om idiomer i bruk (3.4).

Sköldberg oppsummerer idiomenes uttrykksmessige restriksjoner og påpeker hvor sentralt dette kravet har vært i fraseologisk forskning på idiomatiske uttrykk:

Vid beskrivningar av idiom diskuteras så gott som undantagslöst idiomens *fixering*. Med detta menas alltså att uttrycken är fasta och att de uttrycksmässigt inte går att variera i särskilt hög grad. [...] Det konstateras ofta att idiomens konstituenterna normalt inte varierar vad gäller exempelvis numerus och species. Adjektiv och adverb kan som regel inte kompareras och lexikala konstituenterna i de fasta fraserna kan normalt inte bytas ut [...]. De flesta idiomerna uppvisar också klara restriktioner vad gäller utelämnning av konstituenterna och vilka transformationer de kan undergå (Sköldberg 2004:285).

Et idiom er altså relativt fast i formen. For hvert enkelt idiom eksisterer det en grense for hvor mye uttrykket kan forandres før det mister sin idiomatiske betydning. Spørsmålet blir hvor mye vi kan forandre på idiomet før det opphører å være det samme idiomet eller et idiom i det hele tatt. Kan vi f.eks. sette inn en forsterker i uttrykket *å få kalde føtter*: *å få skikkelige kalde føtter* og fremdeles si at vi har med det samme uttrykket å gjøre? Og hva med om vi legger til en adjektivisk bestemming i uttrykket *å kjøpe katta i sekken*: *å kjøpe katta i*

den brune/store/møkkete sekken? Kan det fremdeles forstås idiomatisk? Med slik variasjon beveger vi oss i hvert fall mot en mer bokstavelig tolkning av uttrykket. I andre idiommer igjen – slik som f.eks. *å få bakoversveis* – står uttrykket ikke sjelden med et forsterkende ledd: *å få skikkelig/ordentlig bakoversveis*.

Fasthetskriteriet står selvsagt i opposisjon til mulighetene for variasjon. Mange idiommer brukes i variert form²⁷, så det har derfor blitt stilt spørsmål ved dette kriteriets holdbarhet. Jeg synes likevel vi må anta at fasthetskriteriet er nødvendig i hvert fall som et utgangspunkt for å forstå hva et idiom er. Diskusjonen om hvorvidt *fasthet* er et nødvendig definisjonskriterium blir av plasshensyn ikke fulgt opp videre i denne oppgaven. Det vi kan konstatere er at idiomene plasserer seg forskjellige steder på en fasthetsskala, på samme måte som de kan plasseres på en opakhets- eller gjennomsiktighetsskala (jf. blant andre Cruse 1986:39).

3.2 Fraser og frasetypologi

I stedet for å forstå termen *frase* som en syntaktisk enhet, forstår man i fraseologien *frase* som en fast ordforbindelse. Frasene blir i fraseologien beskrevet og kategorisert etter ”hur betydelsen hos frasens enskilda konstituenten förhåller sig till betydelsen hos frasen som helhet” (Sköldberg 2004:1). Dette utgangspunktet gjør at vi kan dele inn frasene i språket i tre frasetyper (eller *måter* å lage fraser på): frie konstruksjoner, kollokasjoner og faste fraser. Det er kollokasjonene og de faste frasene som utgjør forskningsobjektet innen fraseologien. Selv om det i utgangspunktet har vært greit å skille disse to fra hverandre i teorien, har det vist seg at det heller ikke her er snakk om vanntette skiller. I første del av dette kapitlet vil jeg ta for meg forholdet mellom kollokasjoner og faste fraser, og det tredelte frasekontinuumet mer generelt.

I forlengelsen av kontinuumet fri konstruksjon – kollokasjon – og faste fraser, skal jeg redegjøre for denne oppgavens tema, nemlig den siste gruppen: de faste frasene. Språkets faste fraser kan ordnes i det vi kaller frasetypologier. Som nevnt i kapittel 2.3 har det å utarbeide frasetypologier stått sentralt i fraseologisk forskning, noe som delvis er motivert av

²⁷ Variasjon av idiommer vil bli redegjort for i oppgavens kapittel 3.4.4: *Hvordan bruker vi idiomatiske uttrykk?*

den terminologiske uordenen og de uklare grensene og flytende overgangene mellom ulike fraseologiske enheter. Moon understreker at slike typologier er teoretisk konstruerte, og dermed abstrakte. Et språks faste uttrykk vil derfor ikke helt uten videre passe inn i et slikt fastsatt møster (Moon 1998:310). Disse typologiene kan likevel gi oss en oversikt og dermed bedre forståelse av hvordan idiomer plasserer seg i forhold til andre faste fraser, og hvordan språkets fraseologiske system ser ut i sin helhet.

3.2.1 Frie konstruksjoner – kollokasjoner – faste uttrykk

Innen fraseologisk forskning snakker man gjerne om kontinuumet fri konstruksjon – kollokasjon – fast frase²⁸(Barkema 1996:125). Kontinuumet beveger seg på en akse som går fra fri til fast (syntaktisk kriterium). Dessuten blir graden av gjennomsiktighet mindre og mindre (semantisk kriterium). Det er kollokasjonene og de faste frasene som er fraseologiens forskningsobjekt, og med en fellesbetegnelse kan vi kalle dem *frasemer*, dvs. alle typer ”phrasal lexical items, figurative as well as non-figurative” (Dobrovolskij 2006:514).

Det går ingen skarp grense mellom de tre kategoriene; man regner med en gradvis overgang dem imellom (Sköldberg 2004:35). Det er imidlertid heller ikke gitt at man bare skal operere med disse tre kategoriene, og ofte deles både kollokasjonene og de faste frasene inn i ulike undergrupper, slik at man i stedet opererer med en fire- eller femdeling.²⁹

Frie konstruksjoner

Når vi bygger opp setninger og fraser, følger vi språkets syntaktiske regler. De syntaktiske reglene forteller oss hvordan setninger kan bygges opp, og hvilke kombinasjoner og rekkefølger av ord og ledd som er mulige (Kristoffersen mfl. 2005:295).

I Nordisk leksikografisk ordbok defineres *fri kombinasjon* som:

[en] kombinasjon av ord eller ordgrupper som ofte opptrer sammen i samsvar med vedkommende språks syntaktiske og semantiske regler, og der de enkelte delene fritt kan skiftes ut (Bergenholtz mfl. 1997:125).

²⁸ Termen *fast frase* må tas med en klype salt da det kan diskuteres hvor faste disse faste frasene egentlig er. Termen brukes likevel for å markere forskjellen fra språkets frie konstruksjoner. Se Olsen (2001:6) for nærmere diskusjon.

²⁹ Modellen har også blitt kritisert for å overforenkle faktiske forhold, se blant andre Barkema (1996).

Sköldberg gir også en god beskrivelse av begrepet:

Med termen ”fri konstruksjon” avses språklige konstruksjoner som bildas i enlighet med produktiva grammatiska regler og vars betydelse i hög grad är härledbar utifrån de inngående ordens betydelse och med hjälp av reglerna för hur orden ifråga kombineras med varandra (Sköldberg 2004:34).

Igor Mel’čuk sier at en frase er en fri konstruksjon hvis vi kan snakke om *freedom of selection* og *freedom of combination* (Mel’čuk 1998:28). De frie konstruksjonene faller per definisjon utenfor fraseologien, men tas ofte med som et sammenligningsgrunnlag.

Frie konstruksjoner kalles av og til *åpne kollokasjoner*, og brukes altså om ordstrenger der elementene kombineres fritt etter språkets syntaktiske regler. Men begrepene *fri konstruksjon* og *åpen kollokasjon* kan også skilles, som det blant annet gjøres i Nordisk leksikografisk ordbok. Åpne kollokasjoner betegner da ”kollokasjoner der kollokator³⁰ i prinsippet er utskiftbar” (Bergenholtz mfl. 1997:267). Det blir understreket at det kan være vanskelig å skille mellom frie kombinasjoner og åpne kollokasjoner, og at overgangen her må ses på som flytende. Nordisk leksikografisk ordbok oppgir ”kjøpe bilen” og ”selge bilen” som eksempler på frie kombinasjoner, og ”starte bilen” og ”kjøre bil” som eksempler på åpne kollokasjoner (Bergenholtz mfl. 1997:125).

Kollokasjoner

Termen *kollokasjon*³¹ brukes nokså forskjellig innen fraseologisk forskning, og det kan være vanskelig å få tak på hva som egentlig ligger i begrepet. For det første brukes *kollokasjon* ganske enkelt til å denotere *en gruppe av ord som ofte forekommer sammen*. Men termen kan også brukes til å betegne bare de ordforbindelsene som utviser en viss grad av enten semantiske, leksikogrammatiske eller syntaktiske restriksjoner (Moon 1998:27). Den siste av disse to betydningene innebærer at man ser på kollokasjonene som *delvis faste uttrykk*, som da står i et motsetningsforhold til de helt faste uttrykkene i språket, f.eks. de idiomatiske uttrykkene (ibid.). Fontenelle kommenterer de terminologiske problemene:

³⁰ ”Den delen av kollokasjonen som støtter eller karakteriserer den tematiske kjernen” (Bergenholtz mfl. 1997:119).

³¹ Termen ble innført av J. R. Firth i 1957. Han fant ut at ord ikke bare lot seg kombinere etter grammatiske regler, men at de også hadde kollokasjonsegenskaper (Fellbaum mfl. 2006:8). Med *kollokasjon* refererte Firth til ordenes ”habitual or customary places” (ibid.).

There does not seem to be any clear-cut, non-controversial definition of the term "collocation". A vague definition would be to say that collocations are groups of words which frequently occur in combination with each other (Fontenelle 1998:191).

Hvis vi bruker termen kollokasjon om ordgrupper som ofte forekommer sammen, vil sammenstillinger som disse karakteriseres som kollokasjoner: *synge i kor, gå en tur, nedlegge veto, gjentatte ganger, glede seg, sommer og sol, ta en avgjørelse, melk og brød, takk skal du ha, til og med* etc. Bruker vi termen med den snevre betydningen, krever vi at uttrykkene på en eller annen måte er formelt begrenset, f.eks. at uttrykket har en betydningsrestriksjon: *makrell i tomat* refererer til et bestemt pålegg, ikke til makrell i tomat generelt; *gratulerer med dagen* sier man som regel bare til en person som fyller år, etc; eller en syntaktisk restriksjon: *mine damer og herrer, bevare meg vel*, etc. Kollokasjonene utviser her en restriksjon og hvis språkbrukerne avviker fra disse restriksjonene, vil dette ofte oppfattes som markert eller underlig språkbruk. Det er denne siste forståelsen av begrepet kollokasjon som er den vanlige, og som også jeg vil forholde meg til her. En kollokasjon er altså et delvis fast uttrykk som består av to eller flere ord som svarer til en konvensjonalisert måte å si noe på.

Kollokasjonene befinner seg mellom de to ytterpunktene *frie kombinasjoner* og *helt faste fraser* på kontinuumet. Kollokasjonene skiller seg fra de frie kombinasjonene idet komponentene nettopp ikke er fritt utbyttbare (Svensén 1987:93). Kollokasjonene skiller seg fra de helt faste frasene, idet de fremdeles er leksikalsk komplekse, dvs. at de inngående ordene er semantisk meningsbærende. Cruse poegter dette i sin definisjon:

The term collocation will be used to refer to sequences of lexical items which habitually co-occur, but which are nonetheless fully transparent in the sense that each lexical constituent is also a semantic constituent (Cruse 1986:40).

Kollokasjoner blir, som Fontenelle skrev, gjerne beskrevet som en gruppe av ord som ofte opptrer sammen. Denne definisjonen er imidlertid svært vag, da den ikke sier noe om hvilke og hvor mange elementer som inngår, og heller ikke noe om frekvens (Fontenelle 1998:190).

Granger gir en litt fyldigere definisjon av termen *kollokasjon*:

The term collocation is used to refer to 'the linguistic phenomenon whereby a given vocabulary item prefers the company of another item rather than its "synonyms" because of constraints which are not on the level of syntax or conceptual meaning but on that of usage' (Granger 1998:146).

I denne definisjonen understrekes ordenes *foretrukne selskap*. Det er med andre ord ikke mulig å gi en ren syntaktisk forklaring på hvorfor vi sier ”å *begå* en forbrytelse” i stedet for ”å *gjøre* en forbrytelse” eller ”å *utføre* en forbrytelse”. Bruken av visse ord i sammenheng med hverandre styrer ordvalget – uttrykkene styrer ordvalget. Dette er helt sentralt fordi det også forklarer hvordan vi kan bruke syntaktisk/semantisk ugrammatiske kombinasjoner som ”å sitte i telefonen”, ”som seg hør og bør”, etc.

Man skiller ofte mellom *åpne* og *begrensede* kollokasjoner, og dette skillet baserer seg da på om kollokatoren er utskiftbar eller ikke. Kollokasjonene kan med andre ord være mer eller mindre faste. Hvis kollokasjonene i tillegg har *delvis overført betydning*, kalles de begrensede kollokasjonene også *semi-idiom*, eller *halvfaste fraser*. De begrensede kollokasjonene med delvis overført betydning kalles også *leksikalske kollokasjoner* (Olsen 2001:76). Selv om disse er delvis overførte, er de fremdeles semantisk gjennomslåttige (ibid.). Terminologien er således noe forvirrende på dette punktet, da leksikalske kollokasjoner (også kalt leksikalsk-semantiske kollokasjoner, jf. Svensén 1987:95) også kan betegne kollokasjoner der kollokatoren, i motsetning til i grammatiske kollokasjoner, består av et innholdsord. Det som kalles grammatiske kollokasjoner beskrives gjerne som ordforbindelser som består av et dominerende ord + et funksjonsord (ofte en preposisjon), f.eks. *bygge på*, *bite av*, *bryte sammen*, etc. (Olsen 2001:22, 43). Disse blir også kalt sammensatte verb eller verbalgrupper (”phrasal verbs”, ”verbs with prepositions and particles”, jf. Cowie & Mackin 1975). I motsetning til tysk og russisk tradisjon, tas disse uttrykkene ofte med i engelske kollokasjonsordbøker.

Det at kollokasjoner kan ha delvis overført betydning gjør også sitt til at det kan være vanskelig å skille dem fra f.eks. idiomatiske uttrykk, som på sin side per definisjon har overført betydning. Forskjellen mellom kollokasjoner og idiom i denne sammenhengen er at det bare er kollokatoren i kollokasjonene som brukes i overført betydning, dvs. at uttrykket ikke er metaforisk i sin helhet. Hvis kollokatoren har overført betydning, blir kollokasjonen imidlertid fastere idet kombinasjonsmulighetene innskrenkes (Svensén 1987:95).

Ofte skilles det også mellom begrensede kollokasjoner og det som kalles lukkede kollokasjoner (Lyly 1996:204). De lukkede kollokasjonene er leksikalske kollokasjoner som er leksikalsk og syntaktisk faste, men som ikke er overført i helhetsbetydningen. Disse kollokasjonene markerer den diffuse overgangen til de helt faste frasene i kontinuumet.

Faste fraser

Overgangen mellom kollokasjoner og helt faste fraser i språket er uklar, og det kan ofte være vanskelig å kategorisere uttrykk som tilhørende den ene eller den andre gruppen. Dette beror først og fremst på fasthetskriteriets vaghet: når blir et uttrykk *helt fast*? Det har derfor vært vanlig å skille mellom de to på grunnlag av semantiske kriterier, først og fremst gjennom komposisjonalitetsaspektet: kollokasjoner er ordforbindelser der betydningen av uttrykket som helhet er en kombinasjon av betydningen av de enkelte ord. De er med andre ord semantisk komposisjonelle, i motsetning til idiomer hvis betydning ikke svarer til en semantisk kombinasjon av de enkelte ledd (Bergenholtz mfl. 1997).

Dette er imidlertid en noe forenklet versjon av virkeligheten. Egentlig kan heller ikke det semantiske kriteriet gi oss noe fasitsvar. Kollokasjoner bryter nemlig også med komposisjonalitetsprinsippet. En kollokasjon kan bety noe mer enn summen av betydningen til de inngående ordene. Skillet mellom idiomene og kollokasjonene i disse tilfellene er derfor *graden* av ikke-komposisjonalitet.

Et annet kriterium som ofte anses å kunne skille mellom kollokasjoner og faste uttrykk, er graden av metaforisering, der faste uttrykk – især idiomer – betegnes som helt metaforiserte i motsetning til kollokasjonene som bare kan være delvis metaforiserte.

Det er altså idiomet / det idiomatiske uttrykket som regnes som den prototypiske faste frasen i fraseologisk litteratur. Termen idiom blir da også brukt som samlebetegnelse for de ovennevnte typene, særlig i engelsk tradisjon. I tråd med denne forståelsen har en av hovedgjefteene til fraseologene bestått i å definere skillet mellom kollokasjoner og idiomer. I den forbindelse påpekes det ofte at idiomer er en type kollokasjon; idiomer er jo også en gruppe av ord som gjerne forekommer sammen (Fontenelle 1998:191). Men idiomer er noe mer enn kollokasjoner. John Sinclair gir denne forklaringen på skillet mellom de to størrelsene:

Idioms overlap with collocations, because they both involve the selection of two or more words. At present, the line between them is not clear. In principle, we call co-occurrences idioms if we interpret the co-occurrence as giving a single unit of meaning. If we interpret the occurrence as the selection of two related words, each of which keeps some meaning of its own, we call it a collocation (Sinclair 1991:172).

Svensén peker også på at forskjellen mellom de to ligger i at idiomet anses å utgjøre ett språklig tegn, mens kollokasjonen består av to språklige tegn (Svensén 2004:239). Idiomer kjennetegnes dessuten ved at de ofte (men ikke alltid) – teoretisk sett – har en bokstavelig parallellfrase; man kan bokstavelig talt *bite i et surt eple* eller *stikke fingeren i jorda*.

Uttrykkene kan derfor oppfattes som enten en fri kombinasjon eller et idiomatisk uttrykk (Svensén 1987:102).

Vi må forstå grensen mellom kollokasjoner og idiomer som noe ikke-absolutt. Den beste forståelsen får vi ved å anta at de to gruppene befinner seg på akser som går fra delvis fast til helt fast, delvis ikke-komposisjonelt til helt ikke-komposisjonelt og delvis metaforisert til helt metaforisert. For å forstå forholdet mellom idiomer og kollokasjoner er det som oftest ikke tilstrekkelig å operere med bare ett av disse kontinuumene.

Med mindre vi opererer med en meget vid definisjon av idiomatisk uttrykk, består gruppen av faste fraser i språket av en uensartet samling av uttrykk som kan kategoriseres etter semantiske og syntaktiske kriterier. For å forstå hva et idiomatisk uttrykk er, har det vært nødvendig å avgrense dem i forhold til andre faste fraser i språket. Det har således vært fruktbart å prøve å definere forskjellene mellom disse ulike typene av faste fraser, og dette blir gjerne framstilt i såkalte *frasetypologier*.

3.2.2 Frasetypologi: idiomer og andre faste fraser i språket

De faste frasene i språket er en heterogen gruppe og det er mange ulike typer uttrykk som hører inn under denne kategorien (Sköldberg 2004:31). I Sköldbergs oversikt utgjøres denne gruppen av følgende typer uttrykk: wellerismer³² [ordstäv], klisjéer, bevingede ord, ordpar, ordspråk, leksikaliserte fraser, idiomer, leksikaliserte liknelser og kinegrammer³³ (ibid.). Felles for disse er at alle har en viss grad av fiksering. Hvilke typer uttrykk som inngår i denne gruppen og hvor mange forskjellige typer uttrykk det opereres med, er forskjellig fra

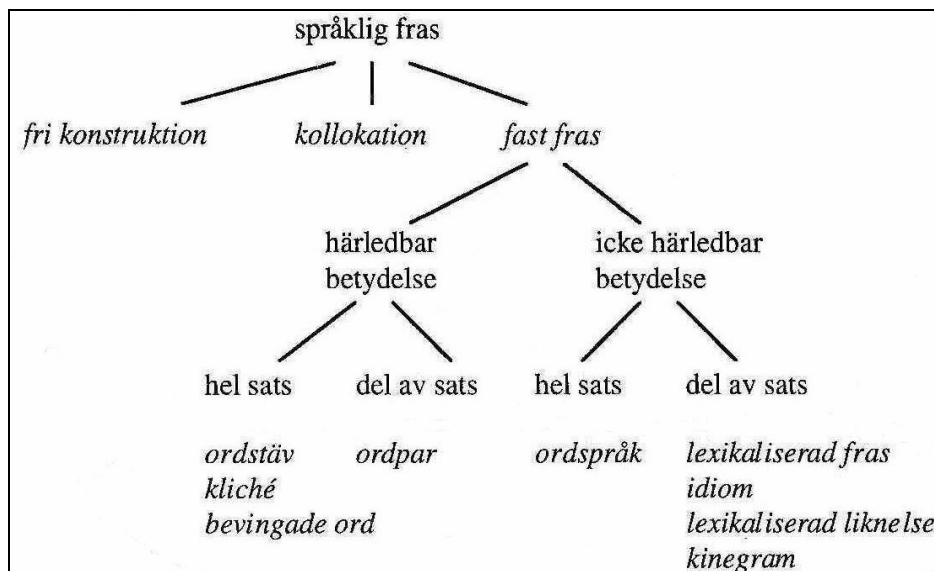
³² Wellerismer har navn etter Sam Weller i *Pickwick-klubben* av Charles Dickens. En wellerisme er en humoristisk talemåte som består av tre deler: et utsagn (ofte et ordtak e.l.), en angivelse av hvem som uttaler dette utsagnet og i hvilken situasjon det blir uttalt, og til sist en handling eller holdning som demonstrerer forholdet til det som sies (Toftgaard Andersen 2006:358). Eksempler på wellerismer er: *Alle monner drar, sa musa, hun pissa i havet; En får ta det en har, sa kjerringa, hun vaska bordet med katta; Bevare meg vel, sa egypteren, han ble balsamert*.

³³ Sköldberg (2004:33) definerer *kinegram* som ”fasta och ofta metonyma fraser som betecknar en fysisk gest samtidigt som de har en institutionaliserad betydelse”, f.eks. *å henge med hodet* og *å klappe noen på skulderen*.

fremstilling til fremstilling. Svensén (2004) deler de faste uttrykkene inn i fire: idiomer, rutineformler, ordspråk og liknelser. Lyly (1996) opererer med disse typene: lukkede kollokasjoner, ”idiomklustret” (liknelser, idiomer, talemåter), klisjéer og samtalefraser. Men hva er egentlig forskjellen mellom idiomer og f.eks. ordspråk, bevingede ord og rutineformler? For å få svar på dette, kan det være hensiktsmessig å sette opp en frasetyptologi. Frasetyptologiene kan være ulike mht. hvor omfattende de er og hva de inneholder, men likevel tar de fleste frasetyptologiene utgangspunkt i noen grunnleggende kriterier:

[...] några grundläggande kriterier tenderar att återkomma i den här typen av kategoriseringar. Dit hör bl.a. uttryckets fixering, grad av härledbar betydelse och frågan huruvida uttrycket bildar en hel mening eller utgör en del av en mening (Sköldberg 2004:30).

Frasene i et språk kan altså kategoriseres ut fra disse kriteriene. Det er viktig å være klar over og forstå hvordan idiomene plasserer seg i forhold til de andre frasene i et språk, og i det følgende vil jeg derfor kort presentere en oversikt med utgangspunkt i Sköldbergs typologi over de faste frasene i svensk. Sköldbergs frasetyptologi tar utgangspunkt i graden av fasthet og graden av gjennomsiktighet [härledbar betydelse] (Sköldberg 2004:32). Hun setter opp denne figuren:

FIGUR 1: Sköldbergs forslag til frasetyptologi

De faste frasene deles først inn etter om de har gjennomsiktig [härledbar betydelse] eller ugjennomsiktig betydning [icke härledbar betydelse], deretter om de utgjør en hel setning

eller bare en del av en setning. Sköldberg kategoriserer wellerismer [ordstäv], klisjéer og bevingede ord som faste uttrykk som utgjør en hel setning og hvis betydning er gjennomsliktig. Den andre kategorien består bare av ordpar, som da er semantisk gjennomsliktige, men som da utgjøres av en del av en setning. Når det gjelder de ugjennomsliktige deles disse også inn etter om de utgjør en hel setning eller en del av en setning. I den første av disse gruppene hører ordspråkene hjemme, i den andre gruppen finner vi det Sköldberg kaller leksikaliserte fraser, leksikaliserte liknelser og kinegrammer, i tillegg til idiomene.

Den første gruppen består av wellerismer, klisjéer og bevingede ord. Wellerismer var humoristiske talemåter som *Liten hevn er også hevn, sa bonden, han spytta på naboens gris* (Sköldberg 2004:32, se også fotnote over). Til kategorien klisjéer nevner Sköldberg f.eks. uttrykk som *det är en dag i morgon också*. Andre som kan nevnes her er nokså innholdstomme floskler som *tida flyr i godt lag, jommen sa jeg smør*, etc.³⁴ Sitater og bevingede ord (sitater uten kjent opphavsmann) utgjør også en hel setning. Noen eksempler er: *i krig og kjærlighet er alt tillatt, terningen er kastet, sauer er ålreite dyr*, etc.

Den neste gruppen i oversikten består bare av det som kalles ordpar. Ordpar er semantisk nokså gjennomsliktige, og utgjør en del av en setning. Ordpar er slike som *fri og frank*³⁵, *fred og ro, hist(en) og pist(en), brask og bram, rubb og rake, ro og mak, kreti og pleti, hui og hast, hud og hår, rubbel og bit, ditt og datt*. Disse er syntaktisk faste idet vi ikke kan reversere dem.

Av gruppene med ugjennomsliktig betydning finner vi bare ordspråkene i første gruppe. Disse utgjør altså en helsetning. Ordspråk/ordtak er mer eller mindre metaforiske, og formidler ofte en livsvisdom (Sköldberg 2004:33) Eksempler på ordspråk/ordtak er *morgenstund har gull i*

³⁴ Klisjéer skilles her fra idiomene. Dette er et viktig poeng hos Sköldberg, først og fremst fordi at det ofte utenfor fraseologisk diskurs blir satt et feilaktig likhetstegn mellom idiomene og klisjéer. Andre igjen mener ikke *klisjé* kan regnes som kategori i det hele tatt. Moon påpeker dette: "[C]liché is not a formal category of lexical item but rather a reflection of an individual's stylistic judgement, nor is it a static category but one that changes over time" (Moon 1998:276).

³⁵ Ordet *frank* i dette ordparet er et eksempel på det som på engelsk kalles *cranberry words* (eg. tranebær-ord), og det Sköldberg (2004:301) kaller *unika konstituent*. Moon kaller uttrykk som inneholder slike ord, *cranberry collocations* og hun lar disse utgjøre en egen kategori i sin frasetyologi (Moon 1998:78). Ordet forekommer da bare i den ene sammenhengen. Det samme gjelder for eksempel for *smitt* i *smitt og smule, tytte* i *tyttebær, blaffen* i *å gi blaffen i noe og snurten* i *å ikke se snurten av noen*. Fenomenet diskuteres blant annet i Enger og Kristoffersen (2005:136).

mun, like barn leker best, gammel vane er vond å vende, eplet faller ikke langt fra stammen,
etc.

Den siste gruppa består av de uttrykkene som er semantisk ugjennomsiktige og som bare utgjør en del av en setning: leksikaliserte fraser, idiomer, leksikaliserte liknelser og kinegrammer. Kinegrammene var slike som *å klappe noen på skulderen* og *å henge med hodet* (jf. fotnote over). De leksikaliserte liknelsene er slike som *sulten som en ulv, god som gull, snill som et lam, dum som ei ku, sove som en stein*, etc. Leksikaliserte liknelser kalles i den engelske litteraturen for *frozen similes*. Det kan stilles spørsmål ved om de leksikaliserte liknelsene ikke skulle vært plassert sammen med ordparene – som semantisk ugjennomsiktige.

De to siste uttrykkstypene i oversikten er de leksikaliserte frasene og idiomenes. Sköldberg kaller disse for *nära besläktade* (Sköldberg 2004:33). Som eksempel på leksikalisert frase nevnes uttrykket *nakenbade [bada naken]*. Hun skriver videre at ”uttrykket *bāda nāken* kan ikke användas om varje situation i vilken nogon badar och är naken när han badar” (ibid.). Disse leksikaliserte frasene må da oppfattes som delvis ikke-komposisjonelle, jf. beskrivelsen av den problematiske overgangen mellom kollokasjoner og idiomer over. Det er et ekstra betydningslag som ligger utenpå disse uttrykkene, de betyr noe mer enn summen av de inngående ordene.

Sköldberg beskriver forskjellen mellom de leksikalske frasene og idiomenes med at det bare er idiomenes som er figurative. I kraft av dette vil de leksikaliserte frasene være mer ugjennomsiktige enn idiomenes, som på sin side må regnes som helt ugjennomsiktige – eller semantisk opake. Den siste typen av uttrykk er da idiomenes, som altså er semantisk opake, metaforiserte i sin helhet og ikke-komposisjonelle.

3.3 Idiomenes plass i språkssystemet

If natural language had been designed by a logician, idioms would not exist.
(Johnson-Laird 1993).

Idiomenes ikke-komposisjonelle natur (idiomets betydning er ikke lik summen av betydningen til de inngående ordene) og at de på tross av at de består av flere ord bare utgjør

én semantisk enhet, gjør at idiomatiske uttrykk befinner seg i en særstilling i en beskrivelse av språkssystemet mer generelt. Fellbaum mfl. konstaterer dette:

A key question concerns the lexical status of idioms. Are they merely long words and thus lexical units, or do they possess internal structure and meaning that is transparent for their users? (Fellbaum mfl. 2006:350)

Hvis idiomene er ikke-produktive leksikaliserte enheter, må de jo høre inn under det mentale leksikon, som andre uttrykk-betydnings-enheter (enkeltord). Men kan flerordsenheter befinne seg der? Det ødelegger jo for den økonomiske arbeidsdelingen mellom leksikon og grammatikk? Befinner idiomene seg i grenseområdet *mellom* leksikon og syntaks? Disse spørsmålene står sentralt i den kognitive tilnærmingen til idiomatiske uttrykk.

3.3.1 Leksikon og grammatikk

Idioms are of perennial interest to linguists and lexicographers, primarily because of their non-compositional semantics and their uncertain lexical status. [...] By virtue of their seemingly dual nature – fixed long words and partly free phrases – they pose a challenge to our understanding of grammar and lexis that has not yet been fully met (Fellbaum mfl. 2006:349).

Når vi snakker om språket som et kognitivt (mentalt) fenomen, deler vi det gjerne inn *det mentale leksikon og den mentale grammatikken*:

[D]et mentale leksikonet [er] vår kunnskap om hvilke ord, orddeler og lyder som finnes i språket, mens den mentale grammatikken er vår kunnskap om hvordan vi kombinerer disse elementene til språklige ytringer (Kristoffersen mfl. 2005:27).

Det mentale leksikon er språkbrukernes forråd av ord, der også kunnskapen om ordenes betydning, uttale og grammatiske egenskaper er lagret; dette følger av det arbitrære forholdet mellom uttrykk og betydning i språket. Den mentale grammatikken knyttes til kunnskap om *reglene* i språket – grammatikken – som gjør oss i stand til å avgjøre hva som er grammatisk korrekt og hva som ikke er det.

Forholdet mellom det mentale leksikon og regler har tradisjonelt tatt utgangspunkt i at leksikon er *maksimalt økonomisk bygd opp* og at *arbeidsfordelingen mellom leksikon og grammatikk er bygd opp etter økonomiske prinsipper* (Kristoffersen mfl. 2005:228).

Grammatikken har derfor tradisjonelt blitt sett på som alt det regelrette, mens leksikon har blitt sett på som et lager for språkets uregelmessigheter (ibid.). Dette synet på leksikon er for det meste forlatt, og det skarpe skillet mellom leksikon og grammatikk har blitt kritisert.

Faktisk er det en forutsetning for å i det hele tatt kunne snakke om leksikaliserte flerordsenheter (idiomer) at man ikke aksepterer et skarpt skille mellom leksikon og grammatikk.

Fraseologien bygger derfor på antagelsen om at skillet mellom leksikon (lagring) og grammatikk (regler/regelkomponenter) ikke er absolutt (*ikke-modulær* forståelse). Altenberg og Eeg-Olofsson sier det slik:

In the last few decades, linguists have increasingly questioned the strict division made in the 1960s of the language user's competence into two separate components, a lexicon and a grammar, i.e. a set of productive rules for the manipulation of the lexical units. Evidence [...] has suggested that the boundary between the two components is far from clear-cut and that the role played by the lexicon in language production is more important than was previously assumed (Altenberg og Eeg-Olofsson 1990:1).

Anerkjennelsen av at det i språket finnes ferdiglagde enheter står i opposisjon til *det generative synet* på grammatikk, der språket forklares ved et regelsystem, et leksikon og grunnleggende prinsipper for semantisk tolkning (Cowie 1998:2). Det er imidlertid flere grammatiske modeller som rommer *prinsippet om formularitet* i språket: kognitiv grammatikk, konstruksjonsgrammatikk, LFG og systemisk-funksjonell grammatikk (Wray 2002:10).

Innenfor disse blir ikke leksikon sett på som en liste over språkets uregelmessigheter, men derimot som et nettverk som også uttrykker språklige generaliseringer, noe som gjør at vi i stedet oppfatter leksikon og grammatikk som et *kontinuum* (Kristoffersen mfl. 2005:243). Dette gjør det derfor mulig å synliggjøre og forstå hvordan idiommer og andre språklige fenomener som faller mellom leksikon og grammatikk, fungerer. I det følgende skal jeg se nærmere på en av de grammatiske modellene der leksikon og grammatikk ses på som et kontinuum, og som dermed rommer prinsippet om formularitet, nemlig *konstruksjonsgrammatikken*. Aller først skal jeg imidlertid diskutere hvorvidt idiomene kan sies å tilhøre leksikon eller ikke, og hvilke følger dette får for den grammatiske forståelsen av hva idiommer egentlig er.

3.3.2 Idiommer: leksikalske enheter eller ikke?

Det er selvsagt at det er de leksikalske enhetene som befinner seg i leksikon. Leksikalske enheter (leksemer) er enheter som har gått gjennom en leksikaliseringsprosess, de er

arbitrære innhold-betydnings-enheter som vi som språkbrukere må lære oss. Alle ordene i et språk tilhører leksikon, jf. definisjonen av leksikon over. Således er ordene *sokk*, *grønske*, *kjærlighet* og *julenisse* alle *leksikalske enheter*.³⁶ Leksikalisering er en prosess, eller *resultatet* av en prosess, der bestanddelene av et ord (morfemer eller ord) ikke lenger forstås komposisjonelt (Olsen 2001:26). Moon definerer leksikalisering i forbindelse med faste uttrykk på denne måten:

Lexicalization is with respect to FEIs [Fixed Expressions and Idioms], the process by which a string of words and morphemes becomes institutionalized as part of the language and develops its own specialist meaning or function (Moon 1998:36).

Om man betrakter idiomatiske uttrykk som leksikalske enheter, vil det si at de som andre enheter i leksikonet har en bestemt indre struktur, en bestemt uttale, en bestemt stavemåte, en bestemt betydning og bestemte grammatiske egenskaper (Sköldberg 2004:295). Innen tradisjonell grammatisk teori plasseres idiomene som oftest i leksikon (jf. blant andre Enger og Kristoffersen 2005:117), noe som hadde vært vel og bra hvis det ikke var for at idiomene også kan variere etter språkets grammatiske (syntaktiske) regler og fremdeles beholde sin idiomatiske betydning (Wiktorsson 2003:19). Dette tilsier at idiomene har en viss grammatisk struktur, eller en viss grad av komposisjonelitet. Av dette følger også at noen forskere mener at idiomene ikke kan sies å være helt ikke-komposisjonelle enheter, jf. blant andre Gibbs (1993), Glucksberg (1993) og Nunberg mfl. som skriver:³⁷

We have argued that the widespread conflation of conventionality with noncompositionality has led many linguists to overlook the fact that the meanings of most idioms have identifiable parts, which are associated with the constituents of the idioms (Nunberg mfl. 1994:531).

Idiomene er altså til en viss grad *analyserbare* – de kan brytes ned i mindre deler. Av plassmessige årsaker får jeg ikke fulgt opp denne diskusjonen videre. Det er likevel verdt å merke seg at fraseologene ikke er enige på dette punktet og at man ved å anta at idiomene likevel er analyserbare rokker ved noe helt grunnleggende i forståelsen av hvordan idiomene fungerer i språket.

³⁶ Om leksikalisering av sammensetninger, se Bakken 1998. Bakken definerer leksikalisering slik: "[...] en gradert prosess der en sammensetnings betydning går over fra å være komposisjonell og motivert til å bli ikke-komposisjonell og demotivert" (Bakken 1998:61). Leksikalisering er en gradvis prosess, noe som understrekes av Bakken ved at hun opererer med en leksikaliseringsskala (ibid.).

Idiomatiske uttrykk har altså en indre struktur som kan sammenlignes med grammatisk konstruerte konstruksjoner. Derfor kan de også forstås som enheter som må befinne seg mellom leksikon og grammatikk.

Hvor idiomene plasseres avhenger av om vi forstår forholdet mellom leksikon og syntaks som atskilte deler av kunnskapen om språk, eller som et kontinuum. Man kan altså se på idiomatiske uttrykk som enten tilhørende leksikon (i vanlig modulær grammatikkforståelse) eller som noe som befinner seg i grenseområdet mellom leksikon og syntaks (ikke-modulær forståelse), noe som postuleres i en konstruksjonsgrammatisk tilnærming til idiomatiske uttrykk. I en slik forståelse kan idiomene plassere seg enten nærmere grammatikken eller nærmere leksikon. Det som avgjør hvor de respektive idiomene plasserer seg, er graden av komposisjonalitet: jo mer ikke-komposisjonelle, desto nærmere leksikon. Hvis idiomene utviser muligheter for uttrykksmessig variasjon, kan dette tyde på at de er mer påvirkelige av grammatiske regler, og at de derfor befinner seg nærmere grammatikken (Sköldberg 2004:298). Her igjen er det fruktbart å operere med en prototypetilnærming: de idiomene som ikke kan varieres, er mer *prototypiske leksikalske enheter* enn de idiomene som kan varieres (ibid.).

3.3.3 Idiommer i konstruksjonsgrammatikken

I en redegjørelse for idiommer i forhold til leksikon og syntaks er det nærliggende å bruke en konstruksjonsgrammatisk tilnærming som teoretisk rammeverk. Konstruksjonsgrammatikk er en kognitiv-lingvistisk tilnærming til grammatikk som vokste fram på 1980 og -90-tallet, og blant konstruksjonsgrammatikerne kan nevnes blant andre Charles J. Fillmore og Adele E. Goldberg. Helt sentralt i en konstruksjonsgrammatisk tilnærming er at all kunnskap om språket er *konstruksjoner*, og at disse konstruksjonene er *betydningsbærende* (Sveen 2002:4).

Konstruksjonsgrammatikken tar utgangspunkt i at det i det mentale leksikon blir laget syntaktiske *skjemaer* forstått som generaliseringer over syntaktiske fenomener. Disse skjemaene kalles *konstruksjoner* (Kristoffersen mfl. 2005:245). Adele E. Goldberg definerer *konstruksjoner* slik:

³⁷ Jf. også Moon: "Conclusions drawn from other experiments subvert traditional views of idioms as not the sums of their

Phrasal patterns are considered constructions if something about their form or meaning is not strictly predictable from the properties of their component parts or from other constructions (Goldberg 1995:4).³⁸

I konstruksjonsgrammatikken anses all grammatisk kunnskap, både den grammatiske og den leksikalske, som konstruksjoner. Derfor har vi ikke å gjøre med ulike moduler for syntaks og leksikon. Det er derimot snakk om et syntaks-leksikon-kontinuum (Wiktorsson 2003:24). I konstruksjonsgrammatikken tildeles dessuten enheter som er større enn ordet en mer fremtredende rolle i den grammatiske teorien, det er konstruksjonene som er "the basic units of language" (Goldberg 1995:4).

Konstruksjonsgrammatikken kan ikke bare redegjøre for hvordan flerordsenheter kan finnes i leksikon, men også til en viss grad forklare noen av idiomenes særegenheter. Idiommer har blitt definert som ikke-komposisjonelle uttrykk. Derfor har det også blitt argumentert for at disse må befinne seg i leksikon, ellers ville vi ikke kunne forstå betydningen av dem. Flerordsenheter og leksikon er ikke noe som rimer ved første øyekast. Faktisk er det slik at en tradisjonell framstilling av forholdet mellom leksikon og syntaks vanskelig kan gjøre rede for at slike enheter skulle finnes i leksikon.

Ifølge definisjonen på *konstruksjon* over, ses idiommer i konstruksjonsgrammatikken på som konstruksjoner fordi betydningen av idiommet ikke kan utledes av de inngående komponentene eller andre konstruksjoner. Hvis man ser på idiomatiske uttrykk som konstruksjoner, kan man gjøre rede for den idiomatiske (ikke-komposisjonelle) betydningen ved at denne ikke tillegges uttrykket, men selve *konstruksjonen*:

For instance, "kick the bucket" is a substantive construction, i.e. a stored complex item, since none of the levels above in the taxonomic hierarchy can explain its meaning of "die", and neither can the meaning of the constituent words. That is, the meaning must be tied to the actual construction (Wiktorsson 2003:38).

For det andre kan man med konstruksjonsgrammatisk tilnærming forklare hvorfor noen av uttrykkene kan varieres syntaktisk selv om de er lagret som enheter, nemlig ved å anta at de er lagret i såkalte *nettverk*. Wiktorsson forklarer dette:

parts, and suggest partial compositionality" (Moon 1998:34).

³⁸ For en mer teknisk definisjon av *konstruksjon*, se Goldberg 1995:4.

[...] syntactic variability is accounted for by the possibility to link the parts of substantively stored constructions to the parts of more generalised schematic constructions. In turn, these parts are linked to parts of other schematic constructions. This explains why it is possible to understand or produce idiomatic expressions in non-canonical forms, although these alternative forms are not stored (Wiktorsson 2003:35).

Konstruksjonsgrammatikken tilbyr løsninger på noen av de problemene som idiomatiske uttrykk fører med seg i en beskrivelse av språkssystemet på et mer generelt plan. Jeg har ikke anledning til å følge opp denne diskusjonen videre, men konstaterer at konstruksjonsgrammatikken er et nyttig verktøy for å utvide forståelsen av hvordan idiomer og andre faste flerordsenheter kan inkorporeres i språkbeskrivelsen.

3.4 Idiomer i bruk

Speak idiomatically unless there is some good reason not to do it.

John Searle³⁹

Dette delkapittelet dreier seg om idiomer i bruk.⁴⁰ Jeg har tidligere i oppgaven forsøkt å svare på spørsmålet om *hva* et idiomatisk uttrykk er. I dette kapittelet fortsetter spørrerunden og jeg forsøker å svare på *hvorfor* vi bruker idiomatiske uttrykk (idiomenes funksjoner), *hvem* som bruker idiomatiske uttrykk, *hvor* de brukes (frekvens og distribusjon) og til slutt *hvordan* de brukes (kanonisk form, kontaminasjon, variasjon, ordlek). Delkapittelet er derfor delt i fire underkapitler. Disse fire henger likevel uløselig sammen; vi kan for eksempel vanskelig si noe om hvem som bruker idiomatiske uttrykk mest, uten å samtidig si noe om hvorfor vi bruker dem. Delkapittelet kan beskrives som en diskusjon rundt idiomenes *pragmatiske* eller *diskurs-funksjonelle* egenskaper i vid forstand.

3.4.1 Hvorfor bruker vi idiomatiske uttrykk?

Why, for example, do idioms exist? Their origin is singularly mysterious in the logical account of language. It is not at all obvious why speakers should use expressions that cannot be understood in the normal way (Johnson-Laird 1993: viii).

³⁹ Sitatet fra John Searle refereres til av blant andre Cacciari og Tabossi (1993:xiii).

⁴⁰ Det er på mange måter denne delen av den teoretiske diskusjonen som er utgangspunktet for den empiriske undersøkelsen, derfor er dette kapittelet vektlagt.

Dette sitatet setter spørsmålstegn ved hvorfor vi bruker idiomer når vi like gjerne kunne sagt noe ”rett fram”. Prosseseringen av idiomer er likevel bare ett av mange spørsmål som melder seg i denne diskusjonen.

Det kan være hensiktsmessig å ta utgangspunkt i språkbrukernes vokabular eller ordforråd for å klargjøre bruken av idiomatiske uttrykk i språket.⁴¹ Selv om idiomene ikke utgjør en veldig stor del av en språkbrukers totale ordforråd, kan de heller ikke ses bort fra i et ordforrådsperspektiv; de utgjør også en ”vocabulary resource” (Fernando 1996:215):

Language-users choose vocabulary, both idioms and non-idioms, to construct meanings in keeping with their attitudes and assessments of people and events (Fernando 1996:151).

Bruken av idiomer er et *valg* vi som språkbrukere gjør i en kommunikasjonssituasjon. Hvorfor sier vi av og til ”på røde rappen” eller ”på flyende flekken” i stedet for ”straks”? Eller hvorfor sier vi *å få blod på tann*, *å danse etter noens pipe* eller *å bli stående med skjegget i postkassa* i stedet for å si henholdsvis *å bli ivrig*, *å gjøre som noen andre sier* eller *å bli lurt*? Hvorfor bruker vi idiomer når vi kan uttrykke oss like fint med bokstavelig språkbruk?

Idiomer bryter jo for det første ofte mot det grunnleggende språklige økonomiseringsprinsipp. Bruken av idiomer kan dessuten karakteriseres som brudd på to av Herbert Paul Grice sine maksimer for språklig samhandling, nemlig relevans- [maxim of relevance] og kvalitetmaksimen [maxim of truth] (Moon 1995:19).⁴² Den underliggende antagelsen vi opererer med her, er at idiomer ikke er annet enn rene alternativer til de bokstavelige uttrykkene som semantisk sett er tilnærmet ekvivalente i språket (McCarthy 2003:131). ”Nobody needs idioms” skriver Ken Farø i en artikkel i oversiktsverket *Phraseology* (2007:951). Han understreker her oppfattelsen av idiomatiske uttrykk som noe sekundært, noe vi finner igjen i Bo Svenséns forståelse av idiomer som språklig ”lyxvara” (Svensén 2004:245): det er ikke nødvendig å bruke idiomer i språket ettersom det finnes

⁴¹ John Sinclair har identifisert to prinsipper som virker i språket: *the open choice principle* og *the idiom principle* (Sinclair 1991:173, 175; Moon 1998:28; Fernando 1996:94, 97). Det første prinsippet går ut på at vi som språkbrukere har relativt frie valg når det gjelder å sette sammen fraser og setninger i språket; det andre prinsippet går ut på at språkbrukerne har et stort antall ferdiglagde fraser som vi kan velge å bruke; ferdiglagde flerordsuttrykk som er den konvensjonelle måten å si ting på.

⁴² Det kan vel også diskuteres om ikke maksimen for *måte* (*vær klar og lett å forstå*) blir brutt.

ikke-idiomatiske måter å uttrykke det samme på; man produserer altså et fullgodt språk uten å bruke idiomer.

Dette utgangspunktet må være delvis galt, idiomene må være noe mer enn de bokstavelige uttrykkenes direkte motstykker; ellers vil vi ikke kunne gjøre rede for deres, eller for den saks skyld for metaforenes⁴³, eksistens i språket. For å svare på spørsmålet om hvorfor vi bruker idiomer (og andre metaforer) i stedet for bokstavelige uttrykk i språket, må vi først – som McCarthy – stille et annet, helt sentralt spørsmål:

The question to answer is: why should languages "duplicate" ways of saying things, offering the literal and idiomatic options that seem to operate (theoretically at least) in free variation at many places in discourse? (McCarthy 2003:132)

McCarthy's hovedpoeng er at idiomene ikke er ekvivalente de bokstavelige måtene å si en ting på, og at valg av idiomer ikke er tilfeldig og umotivert i språklig samhandling (ibid.). Dette vil jeg komme tilbake til nedenfor, der jeg gjør nærmere rede for idiomenes funksjoner i språket i bruk.

Idiomer er den konvensjonelle måten å uttrykke noe på i et språk, og som Rolf Theil sier om uttrykket "å drikke som en svamp": "Det er en del av kunnskapen vår om det norske språket at vi veit at dette er ein av dei vanlege måtane å uttrykkje seg på når ein ønskar å seie at nokon drikk i meste laget" (Kristoffersen mfl. 2005:225). Dette poenget er helt sentralt og kan illustreres ved at blant andre Chitra Fernando kaller idiomer for nettopp *conventional ways of saying* (Fernando 1996: 26). *Idiomasitet*, forstått som bruken av idiomatiske uttrykk i språket, hviler altså på antagelsen om at språkbrukerne *foretrekker* å uttrykke noe på en bestemt måte (Wiktorsson 2003:1). Disse foretrukne måtene å uttrykke seg på er et resultat av konvensjonalisering (ibid.). Idiomene uttrykker altså et konsept som i og for seg kunne blitt uttrykt uten å bruke det idiomatiske uttrykket. Ved å bruke idiomene slipper vi å finne på nye uttrykk for disse konseptene hele tiden, noe som letter kommunikasjonen (Wiktorsson:15, 20): "[Idioms] are conventionalized choices that are at our disposal in language production" (Wiktorsson 2003:12).

⁴³ Da metaforen er en uatskillelig del av idiomet, vil mye av argumentasjonen for idiomens eksistens kunne overføres til metaforenes og vice versa. Begge deler er figurlig språk og deler derfor også funksjoner i bruk. Andrew Goatly gir i boka *The Language of Metaphors* en utfyllende beskrivelse av metaforenes funksjoner i språket (Goatly 1997:137-167).

Hvilke funksjoner har så de idiomatiske uttrykkene i språket? Hvorfor bruker vi dem? Hvilke pragmatiske funksjoner fyller de? Hva er det som motiverer bruken av idiomatiske uttrykk? I det følgende skal jeg forsøke å gjøre rede for idiomenes funksjoner i språket. Moon skriver at: “Fixed expressions, especially idioms and formulae, are selected as lexical items for communicative reasons” (Moon 1995:19).

Disse kommunikative årsakene som Moon henviser til, lar seg ikke oppsummere i en uttømmende smørbrøddliste fordi den vil avhenge av og variere med grammatisk ståsted og teoretisk utgangspunkt. Spørsmålet om hva som er idiomenes funksjoner i språket, kommer altså ikke med noen fasit. Jeg skal likevel i det følgende gjøre et forsøk på å klargjøre noen av idiomenes funksjoner.

Idiomer er – som ord ellers – *informasjonspakker* (Fernando 1996:99). For å finne svar på hvorfor vi i det hele tatt har idiomatiske uttrykk i språket, må vi derfor først se på hva det er som skiller de to typene informasjonspakker – ordene og idiomene. Fernando (1996:99,100) peker i denne sammenhengen på tre hovedforskjeller:

1. Mens ord enten er generelle eller spesifikke, er idiomer typisk spesifikke.
2. Mens ord enten er billedlige eller bokstavelige, er idiomer typisk billedlige.
3. Mens ord enten er nøytrale eller ladede/vurderende/markerte, er idiomer typisk ladede/vurderende/markerte.

Fernando mener altså at vi kan karakterisere bruken av idiomer som en typisk *spesifikk og impresjonistisk* måte å beskrive verden på; uttrykkene er i tillegg oftest billedlige og ladede (Fernando 1996:100). Fernando sier at det er to hovedgrunner til at vi velger å bruke idiomatiske uttrykk. For det første har språkbrukeren gjerne en holdningsmessig vurdering av saken han ønsker å kommunisere til de han snakker med. De idiomatiske uttrykkene inneholder en slik ekspressiv komponent. Den andre grunnen til å velge et idiomatisk uttrykk framfor enkeltord beror på *hva slags* og *hvor mye* informasjon språkbrukeren ønsker å formidle (Fernando 1996:146).

Andre forskere trekker fram andre sider ved idiomenes funksjoner. Rosemarie Gläser ser på idiomenes funksjoner i tekst fra et tekstlingvistisk ståsted som tar opp i seg mye av den klassiske stilistikken. Hun legger blant annet vekt på idiomenes *emfatiske/fyndige* og *intensiverende* funksjon i tekst, og hun trekker fram idiomenes *evaluative* komponent (Moon

1998:246). Moon nevner også at faste uttrykk kan brukes som en slags avslutning på en diskusjon e.l., at de har en oppsummeringsfunksjon, gjerne evaluativ (Moon 1998:242). Moon har også et delkapittel om *maksimer for bruk av idiomer* (Moon 1998:270). Sköldberg kommer inn på tanken om at det ikke alltid er mulig å formidle det samme semantiske innholdet ved å parafrasere idiomet. Dette er fordi idiomet alltid gir en slags flertydig stimulus – noe / en dimensjon vil dermed gå tapt i ”oversettelsen” til idiomets bokstavelige ”ekvivalent” (Sköldberg 2004:173). František Čermák oppsummerer:

Due to the fact that most collocational idioms have a verbal character, it appears that the primary function of the idioms of a language is to provide its users with a stock of ready-made predicates. [...] A major nominative function of idioms is that they primarily serve as expressions with a high amount of subjective, evaluative and emotional load; in this function they seem to have no parallel in other parts of language. Moreover, idioms are remarkably economic and conveniently vague means of linguistic expression in any language (Čermák 1994:192).

Sammenfatningsvis kan vi sette opp en liste over idiomenes funksjoner i språket. Denne er ikke ment å være verken fullstendig eller uttømmende, og da det kan være vanskelig å skille idiomenes funksjoner fra hverandre på denne måten, vil noen av punktene overlappe hverandre noe. En slik liste kan likevel være oppklarende og illustrerende:

- Idiom er et språklig virkemiddel. De gjør språket fargerikt og levende; de krydrer språket. Eller som Johnson-Laird (1993) skriver: *Idioms are the poetry of daily discourse*.
- Idiom er som metaforer og annet figurlig språk, *billedskapende* (Fernando 1996:151). Figurlig språk gjør avsender i stand til å visualisere en sak eller situasjon for mottakeren.
- Idiom er letter kommunikasjonen idet de reflekterer og spiller på den for partene felles kulturelle og sosiale bakgrunn. Bruken av idiom er knyttet også deltakerne i kommunikasjonen tettere sammen, de fungerer som en slags fortrolighetsmarkør og/eller solidaritetsmarkør (Moon 1998:267).
- Idiom er alltid evaluative idet de bærer i seg en holdning eller kommentar til det de beskriver. På den måten kan vi ikke uten videre likestille idiomatiske uttrykk og bokstavelige måter å uttrykke noe på. Idiomene uttrykker noe mer enn sine bokstavelige ”ekvivalenter”.

- I forlengelsen av forrige punkt, kan også nevnes en av idiomenes typiske bruksmåter, nemlig det McCarthy (2003:133) kaller ”observation plus comment function”, hvor en faktisk observasjon etterfølges av et idiom brukt evaluativt.
- Idiomenes ”observasjon pluss kommentar”-funksjonen er også tydelig i historier og anekdoter, særlig i *koda* i fortellinger. Koda er per definisjon en evaluativ komponent, derfor brukes idiommer hyppig her (McCarthy 2003:135).
- Idiommer kan også ha en mer generell oppsummerende eller avsluttende funksjon utover koda-funksjonen. I dette ligger det også at idiommer ofte brukes i det man i pragmatiske ordelag kaller emneskifter i for eksempel samtale.
- Idiommer kan ha en parafraaserende og klargjørende funksjon ved at man går fra et abstrakt til et konkret saksforhold. Som med metaforer bruker vi idiommer til å klargjøre og beskrive en sak eller en situasjon, slik at tilhørerne skal få en bedre forståelse.
- I forlengelsen av forrige punkt kan vi si at idiommer har en rekonseptualiseringsfunksjon (Langlotz 2006:139): idiomene stiller en alternativ beskrivelse av et forhold (eks: å dø, å bli lurt, etc) til rådighet for språkbrukerne i form av en konkret sak (å legge inn årene, å bli ført bak lyset)
- Men idiommer kan også virke på motsatt vis idet de kan være redskaper for å gjøre en beskrivelse av en sak eller situasjon mer vag eller generell. Dette har paralleller til høflighetsstrategier i mer allmenn pragmatisk teori.
- Idiomenes viktigste funksjon er trolig at de gjør at vi kan formidle et komplekst saksforhold på en enkel måte.

3.4.2 Hvem bruker idiomatiske uttrykk?

Spørsmålet om *hvorfor* vi bruker idiomatiske uttrykk henger nøye sammen med spørsmålet om *hvem* det er som bruker dem. Vi bruker alle til en viss grad idiommer i språket vårt, men en følge av det faktum at bruken av idiomatiske uttrykk må ses på som et språklig *valg*, er at

språkbrukerne benytter seg av denne språklige ressursen i svært varierende grad. Fernando (1996:146, 147) understreker dette:

- Some language-users are more adept at rhetoric than others.
- It is not simply the choice of such idioms that marks the language of the highly literate, but also the manner of their use.

Fernando refererer her først og fremst til personer som *lever av tekster*: skribenter, journalister, politikere, etc. Fernando noterer seg også at det ikke er utenkelig at man kan konkludere med at det er de som har høyest utdanning som bruker idiomatiske uttrykk mest (Fernando 1996:146). Her er det imidlertid ingen sikre tall å forholde seg til. Allan Røder har i innledningskapittelet til sin idiomordbok et avsnitt der han stiller spørsmålet om hvem som bruker talemåtene og peker her blant annet på *alder* som en mulig skillelinje. Røder skriver følgende:

De fleste danskere bruker disse uttrykk mange ganger hver eneste dag, - dog især de lidt ældre danskere. Talemåder har en tendens til til at være voksensprog, mens børn og unge står lidt uforstående over for mange af dem. [...] Talemåder er populære hos mange, som arbejder på at gøre deres stof farverigt og interessant og ønsker at nå ud til så mange som muligt, at virke overbevisende og få deres budskab igjennem (Røder 1998:10).

Det kan imidlertid være vanskelig å si noe sikkert om hvem – i sosiolingvistisk forstand – som bruker idiomatiske uttrykk mest. Det man derimot kan si noe om (med idiomenes *funksjoner* friskt i minne), er i hvilke teksttyper og kommunikasjonssituasjoner idiomene brukes mest.

3.4.3 Idiomenes frekvens og distribusjon

Sköldberg skriver at det i litteraturen ”finns mer svepande kommentarer om hur vanligt respektive ovanligt bruket av idiom er” (Sköldberg 2004:44). Forskere, blant annet Strässler og Moon, har kommet til at (klassiske) idiomatiske uttrykk generelt sett brukes nokså sjelden i språket (McCarthy 2003:132; Moon 1998:72).

Det påpekes ofte at idiomenes distribusjon er sjangerspesifikk. Moon skriver at ”Some genres are marked by relatively high densities of FEIs, other are not and may even seem to block the use of certain kinds of FEI such as highly marked metaphorical, informational or evaluative FEIs” (Moon 1998:68). McCarthy understreker også dette:

Idiomatic fixed expressions are by no means equally distributed in discourse (McCarthy 2003:120).

For å svare på spørsmålene om *hvor* og *hvor ofte* idiomer forekommer, kan det være hensiktsmessig å ta utgangspunkt i todelingene muntlig vs. skriftlig språk, og formelt vs. uformelt språk. Det pekes nemlig ofte på at idiomatiske uttrykk først og fremst forekommer i uformelt muntlig språk⁴⁴ (Sköldberg 2004:44; Nunberg mfl. 1994:493; McCarthy 2003:120,131). Nunberg mfl. skriver følgende:

Like other proverbial expressions, idioms are typically associated with relatively informal or colloquial registers and with popular speech and oral culture (Nunberg mfl. 1994:493).

McCarthy peker på at vi ikke kan avskrive *idiomer i bruk* som forskningsobjekt. Dette argumentet bunner i antagelsen om at bruken av idiomer i tekst *ikke* er umotivert og tilfeldig, men at bruken av dem derimot kan knyttes til aspekter ved valget av å bruke et idiomatisk uttrykk og til diskursnivået (McCarthy 2003:132). For å beskrive dette nærmere kan vi ta utgangspunkt i en av hverdagslivets teksttyper: *fortellingen*.

McCarthy peker på at idiomer forekommer ofte i fortellinger (McCarthy 2003:134). Grunnen til dette henger nøye sammen med en av idiomenes hovedfunksjoner: den evaluative funksjonen. Fortellingen må inneholde en evaluativ komponent, en vurdering av innholdet i fortellingen. En fortelling er dessuten ingen fortelling hvis den ikke har det vi i labovske termer kaller *koda* (ibid.) *Koda* refererer til brobyggingen mellom fortellingen og kommunikasjonsdeltakernes verden.

Denne tankegangen kan overføres til f.eks. avisnyheter og horoskoper – disse er nemlig også fortellinger. Horoskopet er en framtidfortelling, mens avisnyhetene er en fortelling om noe som har hendt ute i verden. Nyhetsfortellingene hviler nettopp på det forsker Ebbe Grunwald kaller *nyhetenes narrative fundament* (Grunwald 2003:70). I både journalistiske tekster og kanskje særlig i horoskoper finner vi derfor en høy idiomtetthet. Ved å ta en rask titt i ukebladenes horoskoper ser vi at dette stemmer. Her er noen eksempler fra ukebladet *Kamille*:

⁴⁴ Det er noe uenighet på dette punktet, blant annet mener Moon at antagelsene om høy tetthet av idiomer i muntlig språk ikke stemmer overens med de funnene hun har gjort i sin studie (Moon 1998:72).

-
- (1) ”En situasjon dukker opp der du fristes til å lette på topplokket.” (Kamille 2/2005:144)
 - (2) ”Du oppnår mer ved å sette tann for tunge og bruke sjarm og humor i stedet.” (ibid.)
 - (3) ”Stjernene råder deg til å løfte på teppene og se hva som ligger under.” (ibid.)
 - (4) ”Griper du dagen, og sjansen, vil du kunne reorganisere livet ditt slik at de gamle spøkelsene sprekker som troll for sol.” (ibid.)
 - (5) ”Denne gangen møter du en beiler som gjør sine hoser grønne.” (Kamille 3/2005:131)
 - (6) ”Sørg for å skille klinten fra hveten, råder stjernene.” (Kamille 8/2007:139)
 - (7) ”Vi er alle i samme båt, sier stjernene.” (ibid.)
 - (8) ”Husk at det går et fint skille mellom det å uttrykke seg diplomatisk og det å snakke med to tunger, sier stjernene.” (<http://www.kamille.no/fritid/article3930.ece>)
 - (9) ”Ikke sitt med hendene i fanget og vent på at andre skal ta initiativ.” (ibid.)

Men det er ikke bare den narrative og evaluative komponenten i disse småfortellingene som gjør utslaget. Rosamund Moon peker på at idiomtettheten i horoskoper kan forklares ved å vise til det tette interpersonelle forholdet som må skapes mellom astrologen og leseren av horoskopet (Moon 1998:71). Horoskopene er ment å ses på som en *fortrolig samtale* mellom leseren og astrologen (McCarthy og Carter 1994:113). Horoskopene må dessuten være svært *generelle* og bruken av idiomer møter dette kravet, jf. idiomenes vaghetsfunksjon.

Avisnyhetene er som sagt en annen god idiomkilde og studier av idiomer i bruk tar derfor ofte utgangspunkt i avisspråk, jf. blant andre A. P. Cowies undersøkelse ”Multiword Units in Newspaper Language” fra 1991.⁴⁵ Moon kommenterer også idiomforekomsten i avistekst i forhold til andre teksttyper:

⁴⁵ Korpusstudier er antagelig den vanligste tilnærmingen til fraseologisk forskning i dag. De fleste skriftlige korpus som brukes i forskningen utgjøres i høy grad av avistekster. I Moons store korpusbaserte undersøkelse av engelske idiomatiske uttrykk utgjorde journalistisk tekst størstedelen av korpuset. Moon skriver: ”OHPC was clearly not a balanced corpus of English. There was far too little spoken data and far too great a proportion of journalism” (Moon 1998:48).

My data suggested some general points: for example, the density of metaphors and proverbs seems to be greater in journalism than other text types [...] (Moon 1998:309).

Over ble det pekt på at idiomer gjerne forbindes med uformelt, muntlig språk, noe som ofte forklares ved at idiomene kan tilføre flyt og liv til språk ”under tight time constraints” (Cowie 1991:102). Cowie mener at dette også kan overføres til avisspråket, som også – som et resultat av deadlines – er ”under tight time constraints” (ibid.). Emma Sköldberg bruker også avistekst i sin undersøkelse av idiomatiske uttrykk i svensk. Hun grunngir dette med at andre fraseologiske undersøkelser har ”avslöjat ett rikt bruk av fasta uttryck i tidningstexter” og at ”denna texttyp förefaller sålunda särskilt tacksam att studera” (Sköldberg 2004:43).

3.4.4 Hvordan bruker vi idiomatiske uttrykk?

I dette delkapittelet skal jeg se nærmere på *hvordan* vi bruker idiomatiske uttrykk i språket, og stikkord i den forbindelse er derfor *kanonisk form*, *kontaminasjon*, *variasjon* og *ordlek*.

Kanonisk form

Diskusjonen rundt bruken av idiomatiske uttrykk må ta utgangspunkt i det vi kaller idiomenes kanoniske form. Kanonisk form er idiomets *grunnform* eller *oppslagsform*.

Sköldberg definerer *kanonisk form* slik:

Med denna term menas den form hos ett idiom som betraktas som den mest grundläggande och korrekta av de flesta språkbrukare i en språkgemenskap (Sköldberg 2004:55).

Sköldberg understreker at det ikke alltid er problemfritt å komme fram til hva som er idiomenes kanoniske former. Hun nevner tre kilder som kan brukes i den forbindelse: ordbøker, tekstkorpus og morsmålsintuisjon (ibid.). Disse gir likevel ikke alltid ensartede svar. Idiomatisk forståelse er nært knyttet til kanonisk form av idiomet, noe som understrekes hos Sköldberg:

För att [idiomet] skall tolkas idiomatiskt krävs det i princip att idiomets exakta kanoniska form [...] används (Sköldberg 2004:176).

I forhold til kanonisk form kan det rent praktisk være vanskelig å avgjøre hva som hører til selve idiomet og hva som hører til kotelksten, noe som påpekes av blant andre Moon (1998:57) og Sköldberg (2004:48). For eksempel er det mange idiomatiske uttrykk som

innledes av verbet ”være”: *være på hjemmebane, være grei skuring, være i fyr og flamme, være tjukk i hue(t), være i vinden, være stang inn, være rosinen i pølsa*, etc. Men er verbet alltid en del av idiomet? Enkelte forskere har gått ut fra bestemte kriterier for å avgjøre om idiomene er verbale eller substantiviske, blant annet: frekvens, om verbet fyller en viktig semantisk funksjon og om idiomet kan stå selvstendig uten verbet og fremdeles gi mening (Sköldberg 2004:49).⁴⁶

Andre problemer med å definere hva som er et idioms kanoniske form kan gjelde f.eks. om uttrykket skal være negert eller ikke i kanonisk form, hvilken grammatisk form idiomets enkelte konstituenten skal ha, hvordan man skal gjøre det hvis idiomet har en variabel konstituent (ofte et pronomen) og hvorvidt variable deler som f.eks. *noe* eller *noen* skal påvirke uttrykkets valens (Sköldberg 2004:57).

Noen idiommer har vekslende verb eller substantiv i kanonisk form. Enkelte deler av idiomet kan skiftes ut uten at dette påvirker betydningen. For eksempel kan det innledende verbet i verbalidiomer ofte byttes ut med et semantisk nærstående verb ([Bergenholtz 1997:140]; Olsen 2001:22). Idiomene der slik leksikalsk utbytting er mulig, kaller vi *leksikalsk fleksible idiommer* (Glucksberg 1993:15). Clausén utdyper dette: ”Många idiom tillåter en lexikal variation inom en viss ram. Det är t.ex.naturligt att variera verbet, ofta med ett mera pregnant ord inom samma sämantiska fält” (Clausén 1996:38). Moon tar opp uttrykk som er leksikalsk fleksible under den noe forvirrende merkelappen *variation*, og denne termen refererer da til det Moon kaller *institutionalized variation* (Moon 1998:120, 122).

Ofte avviker bruken av idiomatiske uttrykk fra kanonisk form. Det er selvfølgelig forskjell på om man bevisst varierer et fast uttrykk – for å oppnå en effekt, og om man varierer eller forandrer det ved en feiltakelse:

Speakers, then, seem to produce idiom variants in two ways: inadvertently, with no communicative intent, and deliberately, to communicate an intended modification of an original idiom’s conventional meaning (Glucksberg 1993:15).

Det er derfor hensiktsmessig å skille mellom sammenblanding av idiommer som et uttrykk for språklig kompetanse og sammenblanding av idiommer som uttrykk for språklig usikkerhet. I

⁴⁶ I min empiriske undersøkelse lot jeg verbet stå som del av idiomets kanoniske form, og jeg betrakter derfor disse som verbale idiommer.

det følgende skal jeg se på to varianter av avvik fra kanonisk form: *kontaminasjon* og *variasjon*.

Kontaminasjon og annen feil bruk

Å bli ført bak nesen, å trekke på nesen av noe og pytt i panne er alle eksempler på den typen avvik fra kanonisk form som kalles *kontaminasjon*. Kontaminasjon er et resultat av sammenblanding av to forskjellige uttrykk. I engelsk terminologi kalles dette fenomenet for *blends*. Eksemplene over er hentet fra Berkov (1997:106). *Å bli ført bak nesen* er en sammenblanding av uttrykkene *å bli ført bak lyset* og *å bli tatt ved nesen, å trekke på nesen* er en sammenblanding av *å trekke på skuldrene* og *å rynke på nesen, pytt i panne* er en sammenblanding av uttrykkene *pott og panne* og *pytt-i-panne* (ibid.).

Kontaminering er normativt forankret; det er ut fra et normativt ståsted at en bestemt bruk av et idiom anses som feil. Kontaminering er som oftest et resultat av manglende kunnskap om det aktuelle idiomet fra språkbrukernes side. Sammenblandingene skjer også som oftest der uttrykkene er nokså likelydende eller har forholdsvis lik betydning.

Idiomer brukes også feil uten at det er kontaminering inne i bildet. Berkov (1997:107) noterer blant annet disse eksemplene: *å selge bjørnen før skinnen er skutt, å felle bjørnen før den er skutt, å ikke likne nærmest fugl eller fisk, å male sin egen kake*, etc. Som eksempler på idiomer som ofte brukes feil, vil jeg trekke fram de to idiomene ”å skjære alle over en kam” og ”å gjøre noen en bjørnetjeneste”. Det første av disse idiomene brukes feil på uttrykksiden, mens det andre idiomet ofte brukes med feil betydning.

Idiomet ”å skjære alle over en kam” er ustabil på uttrykksiden og brukes derfor ofte med varierende ordlyd. Et raskt søk på Google bekrefter dette, og det er først og fremst verbet som byttes ut: ”*dra* alle over en kam” (338 treff), ”*ta* alle over en kam” (260 treff).⁴⁷ I tillegg får man flere treff på uttrykket med verbene *feie, gre, kjemme, slå, trekke, dømme, kutte, slenge, stryke og rive*. Mest sannsynlig skyldes denne usikkerheten at redskapet *kam* ikke umiddelbart assosieres med verbet *å skjære*.

⁴⁷ Jeg har bare googlet verbene i infinitiv.

Idiomet ”å gjøre noen en bjørnetjeneste” trekkes ofte fram som et uttrykk som brukes feil blant språkbrukerne. Uttrykket brukes nemlig ofte med betydningen ”å gjøre noen en (kjempe)stor tjeneste”. Slik feil bruk er ofte et resultat av at den opprinnelige sammenhengen mellom uttrykket og situasjonen det skal beskrive ikke lenger er tilgjengelig for språkbrukerne. Ofte er sammenhengen gått helt tapt, noe som kan være årsak til en reanalyse (ny tolkning) av uttrykkets inngående ord, f.eks. når ”bjørnetjeneste” blir tolket som ”en veldig stor tjeneste” i stedet for ”en velment hjelp som blir til skade”. På langt nær alle kjenner til La Fontaines fabel om bjørnen som skulle jage vekk en flue fra herren sin, men siden han var så stor og sterk endte han med å slå sin herre i hjel.

Når det gjelder metaforiske idiomer mer generelt, er det slik at jo mer opakt uttrykket er, desto vanskeligere er det å se den metaforiske likheten som var utgangspunktet for at uttrykket ble til. Mange av idiomene kan dessuten referere til gjenstander eller situasjoner (skikker o.l.) som ikke er like aktuelle i dagens samfunn,⁴⁸ og som dermed kan føre til at særlig yngre språkbrukere får problemer med å se sammenhengen mellom uttrykkets bokstavelige og overførte betydning. Noen eksempler på slike idiomer kan være: *å skyte en hvit pinne etter noe*, *å ha ris bak speilet*, *å være i krittuset hos en*, *å gjøre sine hoser grønne*, *å ri sine kjepphester*, *rosinen i pølsa*, etc.

Bevisst variasjon

Established norms of fixity are always liable to be set aside by creative language users (Ayto 2006:519).

Et annet viktig aspekt i sammenheng med bruken av idiomer er *bevisst variasjon* av idiomatiske uttrykk. Variasjon innebærer selvsagt at man på en eller annen måte avviker fra idiomenes kanoniske form. Men hvor mye kan et uttrykk forandres; hvilke forandringer er ”tillatt” og hvilke er det ikke? Hvilke krav stilles det til et idiom for at det fortsatt skal fungere som et idiom? Og hvorfor varierer vi idiomer i det hele tatt?

Teoretisk sett tar denne diskusjonen utgangspunkt i antagelsen om relativ fasthet (*fixedness*, *frozenness*) hos idiomatiske uttrykk som ble diskutert i delkapittel 3.1.4: idiomatiske uttrykk

⁴⁸ Mange av idiomene har en noe arkaisk ordlyd, eller uttrykket inneholder enkeltord som sjeldent brukes utenfor uttrykket: å gjøre sine *hoser grønne*, å klare *brasene*, å kaste *blår* i øynene på noen, å slå noe i *hartkorn* med, å heve *taffelet*, ugler i *mosen*, etc.

regnes som *faste uttrykk* – dvs. at de er underlagt en rekke formelle restriksjoner; deres grammatiske form kan ikke varieres i særlig høy grad (Sköldberg 2004:175). Likevel varieres idiommer hele tiden, noe som altså ikke lar seg forene med kravet om fasthet. I det følgende skal jeg derfor se på hvordan variasjon av idiommer kan la seg gjøre uten at det nødvendigvis er den bokstavelige tolkningen av idiommet som aktiveres. I Emma Sköldbergs avhandling utgjør uttrykksmessig variasjon av idiomatiske uttrykk en av to hoveddeler. Hun skriver at:

En uttrycksmässig avvikelse från idiomets kanoniska form leder lätt till att idiommet tolkas bokstavligt, om en sådan tolkning är rimlig. När uttrycksmässig variation förekommer är denna inte sällan ett resultat av ett medvetet val från användaren, som kanskje strävar efter att aktivera läsaren/åhöraren eller att väcka intresse (Sköldberg 2004:174).

Her kommer Sköldberg inn på et annet viktig aspekt ved variasjon av idiommer, nemlig at variasjonen ofte er et resultat av et *bevisst valg* fra avsenders side. Men hva ligger bak denne bevisste variasjonen? Hvorfor varieres idiomatiske uttrykk bevisst? Sköldberg nevner to mulige årsaker i sitatet over: for å aktivisere leseren og for å vekke interesse. Berkov kommer også inn på dette poenget:

Hensikten [med variasjon] er å formidle ny betydning i kjent form. Dissonansen mellom den for adressaten kjente formen og den nye betydningen danner en effekt som tiltrekker en spesiell oppmerksomhet hos mottakeren av informasjonen (Berkov 1997:106).

Berkov nevner blant annet disse eksemplene: *det han sier, tar jeg alltid med et tonn salt; forfattere som kaster litterære perler for fyllesvin er høstens utetrend*; etc. (ibid.).

I fraseologisk forskning har man prøvd å sette bevisst variasjon av idiommer i system. Spørsmålet som ønskes besvart, er om man kan finne fram til hvorfor noen uttrykk kan varieres og andre ikke. Elisabeth Gustawsson (svensk fraseolog), klassifiserer bevisst variasjon i seks typer:

- Ellipser (f.eks. uten kanonisk verb)
- Erstatninger (f.eks. der kanonisk substantiv er byttet ut)
- Bestemmelser (med adjektiv eller bestemt artikkel)
- Avledninger (å sitte på gjerdet → gjerdesitter)
- Passiver (fra aktiv til passiv)
- Omflytting (ulv i fåreklær → får i ulveklær)

Sköldberg setter i likhet med Gustawsson opp en oversikt over ulike variasjonstyper (Sköldberg 2004: 175-185):⁴⁹

- Variasjon av grammatisk kategori
- Leksikalsk variasjon
- Tillegg av ord
- Utelatelse av konstituent
- Variasjon av ordrekkefølge og konstruksjonstype

Vi ser at variasjonen av idiomene forekommer både på syntagmatisk (utvidelse: ekstra komponenter) og paradigmatiske akse (utbytting: ord byttes ut med synonymer eller hyperonymer). Bevisst variasjon av idiomatiske uttrykk forbindes gjerne med *språklig kreativitet*, noe som understrekes av både Gustawsson (2006), Sköldberg (2004) og Langlotz i boka *Idiomatic Creativity* (2006).

Bevisst variasjon står altså i opposisjon til fasthetskriteriet som ble gjort rede for i delkapittel 3.1.4. Idiomene er underlagt en rekke begrensninger når det gjelder uttrykksmessig variasjon, og vi så at idiomene kan plasseres ulike steder på en *fasthetsskala*. Det er ikke enighet blant forskerne om hva som fører til at noen uttrykk kan varieres mer enn andre, eller hvordan vi som språkbrukere opparbeider oss kunnskap om de forskjellige idiomenes syntaktiske restriksjoner, men to aspekter som det ofte pekes på, er *grad av komposisjonalitet* og *type av figurativt innhold*, jf. Sköldberg (2004).

Det enkelte idiom har en grense for hvor mye variasjon det tåler. Overstiges denne grensen, vil ikke uttrykket lenger tolkes idiomatisk, men bokstavelig. Ofte kan vi likevel tolke et idiom idiomatisk selv om denne grensen er oversteget, og da er det som regel konteksten som redder idiomets idiomatiske betydning – konteksten taler for idiomatisk tolkning av uttrykket (Sköldberg 2004:175). I tillegg er gjenkjenningmomentet viktig: vi *kjenner igjen* uttrykket som brukes, selv om det er forandret slik at syntaksen er tøydd til yttergrensene for hva uttrykket kan tåle. Sköldberg legger vekt på dette i sin omtale av variasjonstypen *utelatelse av ord*:

⁴⁹ Denne lista inneholder mer generelle punkter enn Gustawssons oversikt. Den største forskjellen er kanskje at Sköldberg lar *ordrekkefølge* og *konstruksjon* utgjøre ett og samme punkt.

Samtidig kan man använda vissa idiom i reducerad form och trots detta förmedla dess idiomatiske innehåll. Detta har givetvis ett samband med att uttrycket är institutionaliserat och ofta har en sådan pregnant formulering att man trots allt entydig associerar till idiomets. [...] Således känner mottagaren trots utelämnningen igen idiomets ändå; vederbörande kan lätt avgjöra vad som utelämnats och hur uttrycket skall tolkas (Sköldberg 2004:182).

Variasjon på idiomenes uttrykkside må på én eller annen måte være motivert (Glucksberg 1993:15). Variasjonen må altså være *kommunikativt intensjonert*. Hvis tilhører eller leser ikke får tak i den kommunikative intensjonen som ligger bak forandringen av uttrykket, vil de enten kunne bli forvirret, eller bli minnet om det opprinnelige idiomets og akseptere forandringen som en feiltakelse.

Den uttrykksmessige variasjonen resulterer i ad hoc-varianter av idiomers i faktisk språkbruk. Her er noen autentiske eksempler på variasjon av idiomatiske uttrykk i avisoverskrifter og i boktitler med variasjonstypene *tillegg av ord* og *leksikalsk variasjon*:

- (1) Polsk kjepp i EUs hjul (Aftenposten 19.06.07)
- (2) SV-ere rasler med EU-sabelen hvis Mongstad-rens ryker (Aftenposten 30.10.07)
- (3) Alle mann til varmepumpene (Aftenposten 22.05.07)
- (4) Det er ikke vanskelig å forklare hvorfor Åge Hareides jobb henger i en tynn EM-tråd (Dagbladet 02.06.07)
- (5) Saken er prix (Aftenposten nettutgaven 14.05.07 artikkelen handler om Grand Prix)
- (6) Dessuten risikerer man å bli stående igjen på flyplassen med skjegget i kofferten (VG nett 25.05.07 skriver om flybilletter)
- (7) To fruer i én smekk – rir igjen (Tittel på bok av Unni Lindell og Anne B. Ragde)

Variasjonstypen *tillegg av ord* gjør at en del av idiomets betydning presiseres, og knytter sammen idiomets med den den situasjonen skribenten beskriver (Sköldberg 2004:6).

Leksikalsk variasjon kobler også idiomets betydning med situasjonen som beskrives. De ulike typene av bevisst variasjon overlapper til dels med en annen form for forandring av

idiomatiske uttrykk, nemlig ordlek på frasenivå⁵⁰. Variasjon og ordlek overlapper hverandre med hensyn til *funksjon*: begge deler en en lek med språkets faste uttrykk, gjerne for å oppnå en stilistisk effekt, en morsomhet eller en annen metakobling mellom språket og tekstens innhold.

Ordlek på frasenivå

Med ordlek på frasenivå eller eksploatering [exploitation] av idiomer, beveger vi oss *ett nivå opp* fra variasjon innad i idiomet. Moon bruker termen *exploitation* både om bevisst variasjon og om ordlek:

The other side of the coin is exploitation, the stylistic manipulation of the lexis (and semantics) of FEIs: perhaps to provide some sort of defamiliarization, and typically providing humour (Moon 1998:170).

Eksploateringen, det å dra nytte av eller utnytte idiomene for stilistisk effekt, forbindes gjerne med journalistiske tekster (ibid.). Denne til dels sjangerrelaterte stilistiske ressursen er en måte å tilpasse det referensielle innholdet i idiomet til en bestemt kontekst på (Moon 1998:177). Når det gjelder ordlek på frasenivå, kaller Moon dette for *puns* (eg. *lek med ord, ordspill*), og hun poengterer at denne typen eksploatering *virker* ved at man utnytter idiomets bokstavelige betydning: "[P]uns work by reliteralizing the FEIs" (Moon 1998:170). Dette poenget gjøres nærmere rede for av blant andre Clausén:

Gjennom att använda idiom med icke-metaforiserade parallellfraser kan skribenten spela på en mångtydighet och glidning mellan det konkreta och det bildliga [...]. En sådan dubbelexponering innebär en aktualisering av både den konkreta frasen och idiomet (Clausén 1996:39).

Ordlek innebærer altså en aktualisering av idiomets konkrete (bokstavelige) betydning og den idiomatiske, noe som selvsagt avhenger av at idiomet har en bokstavelig parallellfrase. I visse sammenhenger er det jo slik at *kalde føtter* faktisk betyr *kalde føtter* rent bokstavelig,⁵¹ og ikke *å angre eller å være redd for konsekvensene av et valg man har tatt*. Idiomet blir

⁵⁰ Term hentet fra Sköldberg 2002.

⁵¹ Ikke alle idiomer kan få en bokstavelig tolkning. Noen mener at idiomer uten en bokstavelig parallellfrase ikke kan sies å være idiomer. I faktisk språkbruk er denne typen tvetydighet ikke et reelt problem i kommunikativ forstand (jf. Sköldberg 2002).

dermed på sett og vis *avidiomatisert*, og konteksten er her helt avgjørende for tolkningen av uttrykket som enten bokstavelig eller overført.

Her en noen eksempler på ordlek i avisoverskrifter, der journalistene spiller på idiomets idiomatiske og bokstavelige betydning på samme tid:

- (1) Rens koster ikke skjorta. (Aftenposten skriver om renseri-priser, 08.05.07.)
- (2) Bare blåbær (Aftenposten skriver om blåbærplukking, Aften 06.08.07)
- (3) Som hånd i hanske (Dagbladet anmelder restauranten *Hansken*, 19.04.05)
- (4) Stang ut for Fabian (Dagbladet nett skriver om at Fabian Stang ikke fikk ordførervervet i Oslo, 23.08.07)
- (5) Rødgrønn blåmandag (Dagbladet nett skriver om den rødgrønne regjeringa, 11.09.07)

Det som skjer er altså en slags avmetaforisering av idiomet, at man aktiviserer både *vehicle* og *tenor* i metaforen i idiomet (Moon 1998:174).⁵² For at ordleken skal virke må mottaker ha kjennskap til begge disse sidene ved metaforen som brukes. Ordleken *gjeninnfører* den bokstavelige tolkningen av idiomet, men det er ikke egentlig snakk om noen tvetydighet hva angår betydningen av uttrykket (Moon 1998:180). Resultatet blir i alle fall et *engangsuttrykk*, et uttrykk *laget for anledningen* ([nonce-use] Moon 1998:171).

Idiomskjema og markering av bruk av idiommer

Idiomvariasjon kan ifølge Moon blant annet legitimeres av det som kalles *idiomskjema* [idiom schema] (Moon 1998:161). Et idiomskjema er en samling uttrykk som har felles referanse, felles metafor og som inneholder beslektede leksikalske enheter:

The notion of idiom schemas can be used to explain a number of things: in particular, (extreme) variability, evaluative content, apparent compositionality, and the ease with which allusions to FEIs or exploitations are decoded (Moon 1998:163).

⁵² Jf. bruken av *bokstavelig talt* for å avmetaforisere et idiom (Moon 1998:174).

Idiomskjema kan knyttes til generell- og lingvistisk rammeteori (eller til nettverkene i konstruksjonsgrammatikken). Idiomskjema kan dessuten ses på som et fenomen på linje med Lakoff og Johnsons *konseptuelle metaforer*: på samme måte som de språklige metaforene er realiseringer av de konseptuelle metaforene, er idiommer realiseringer av idiomskjemaer (Moon 1998:169).

Idiomskjema er ifølge Moon det som gjør det mulig å ta brodden av et idiom. Idiomskjemaet aktiviseres hos mottaker – dette er en forutsetning for at idiomet fortsatt virker som et idiom selv om det strengt tatt ikke er noe idiom lenger. Idiomskjemaet kan aktiveres på flere måter. Det kan f.eks. aktiveres metaspråklig ved at den som snakker kommenterer sitt språklige valg. Moon kaller disse kommentarene for ”FEI tags” (metaspråklig markører) (Moon 1998:305). På norsk kan vi f.eks. bruke disse markørene: *om du vil, for å si det sånn, som man sier, så å si* etc.

Grunnen til at man signaliserer bruken av idiomatiske uttrykk kan selvsagt variere. Moon nevner blant annet: ønske om å distansere seg fra det språklige valget som nettopp er foretatt, å erkjenne at valg av uttrykk er banalt eller trivielt, å erkjenne sitt eget ordspill eller for å tillate en bokstavelig tolkning av uttrykket (Moon 1998:306).

Idiomatiske uttrykks dobbeltbetydning (bokstavelig og idiomatisk) gjør altså at språkbrukerne av og til markerer hvilken tolkning som er intendert. Gjennom metaspråklige markører⁵³ kan språkbrukerne signalisere eller understreke at de bruker et idiomatisk uttrykk: ”Han skjøt gullfulgen *som det heter i uttrykket...*”, eller at de vil at det idiomatiske uttrykket som brukes ikke skal tolkes idiomatisk likevel: ”Vindkraft er *bokstavelig talt* i vinden”. Den norske markøren *bokstavelig talt* svarer til den engelske *literally*. Moon skriver at *literally* har to funksjoner: å avmetaforisere og å intensivere (Moon 1998:307). Dette poengteres også av Sköldberg, som skriver om den svenske markøren *bokstavligen*:

I vissa fall indikerar uttrycket att den konstruktion som det refererar till skall tolkas just enligt den bokstavliga lydelsen. I andra fall fungerar ordet som en förstärkare. ”Bokstavligen” har då [...] den ungefärliga betydelsen ”verkligen”, ”fullkomligen” (Sköldberg 2004:70).

⁵³ En annen metaspråklig markør er hermetegnet. Ved å bruke hermetegn kan språkbrukeren signalisere hvordan han vil at bruken av idiom skal tolkes (jf. Sköldberg 2002).

I tillegg til disse betydningene ser man også at uttrykket *bokstavelig talt* brukes i betydningen *her kommer det et idiomatisk uttrykk /dette skal ikke tolkes bokstavelig*. Denne bruken må fra et normativt ståsted karakteriseres som feil:

(1) Får du tilbud om en pc til innbruddspris – ja da er det bokstavelig talt ugler i mosen. (www.andoyposten.no)

(2) Lance Armstrong var bokstavelig talt i den syvende himmel på Champs Elysees i Paris søndag. (www.nrksport.no)

En bokstavelig tolkning som det oppfordres til her, er ikke mulig: hvorvidt det bokstavelig talt er fugler av typen *ugle* (eg. *ulv*) i en *mose* (eg. *myr*) er ikke relevant i sammenheng med saken om stjalne pc-er. Man kan heller ikke bokstavelig talt *være i den syvende himmel*.

3.5 Oppsummering kapittel 3

I dette kapitlet har jeg tatt for meg en rekke teoretiske aspekter ved idiomatiske uttrykk. Jeg diskuterte først det grunnleggende spørsmålet om hva idiomatiske uttrykk egentlig er.

Deretter tok jeg for meg kontinuumet fri konstruksjon – kollokasjon – fast frase. De faste frasene ble så gjort rede for gjennom en frasetyologi, der jeg så på hvordan idiomene forholder seg til andre faste fraser i språket, som f.eks. bevingede ord, wellerismer, ordpar og ordtak. I kapitlets tredje del så jeg på hvordan vi kunne plassere idiomene i språkssystemet mer generelt. I den forbindelse tok jeg for meg forholdet mellom leksikon og syntaks, og diskuterte hvordan idiomene og andre flerordsenheter kunne gjøres rede for og integreres i språkbeskrivelsen gjennom konstruksjonsgrammatikken. I det siste delkapitlet tok jeg for meg idiomene i bruk. Her så jeg på hvorfor vi bruker idiomene i språket, hvem som bruker dem, idiomenes frekvens og distribusjon og til slutt hvordan de blir brukt i språket.

I det påfølgende kapitlet vil jeg gjøre rede for den empiriske undersøkelsen, som er den andre hoveddelen av denne masteravhandlinga. De teoretiske drøftingene og problemene knyttet til idiomene som språklig størrelse, utgjør bakteppet for den empiriske undersøkelsen.

4. Den empiriske undersøkelsen

I dette kapitlet skal jeg presentere oppgavens empiriske del, nemlig undersøkelsen av bruken av faste uttrykk i et autentisk og avgrenset tekstmateriale. Jeg vil først komme med noen innledende betraktninger, for deretter å redegjøre for materiale og metode i undersøkelsen. Hoveddelen av kapitlet vil utgjøres av analysen og presentasjonen av de funnene jeg har gjort sett opp mot oppgavens teoretiske diskusjoner i kapittel 3. Til slutt oppsummerer jeg undersøkelsen og funnene i korte ordelag.

4.1 Innledning

Selv om denne masteroppgaven først og fremst er bygd opp rundt en teoretisk diskusjon av idiomene som språklig størrelse, vil jeg også undersøke hvordan disse faste uttrykkene gjør seg gjeldende i *faktisk språkbruk*.

I litteraturen påpekes det ofte at idiomer er mest interessante i språkteoretisk forstand. I faktisk språkbruk utgjør de en liten, beskjeden del av den samlede mengden uttrykksmåter. De få gangene bruken av idiomer i autentisk språkbruk har blitt undersøkt, ser vi imidlertid at også denne typen studier kan gi økt innsikt i hva idiomer egentlig er og hvordan de virker i språket. Denne typen undersøkelser kan dermed også bidra til å underbygge og utfylle den teoretiske grunnforskningen på området. Så selv om den empiriske undersøkelsen kommer noe i skyggen av den teoretiske drøftingen i min oppgave, er den nyttig idet den i tillegg til å beskrive faktisk bruk av idiomer også kan belyse viktige teoretiske aspekter og dermed være med på å øke forståelsen av idiomer som språklig størrelse.

I litteraturen om bruken av idiomatiske uttrykk rettes oppmerksomheten ofte mot den journalistiske diskursen, og da særlig mot avisspråket. Jeg satte meg derfor fore å ta pulsen på bruken av idiomatiske uttrykk i et avgrenset avismateriale. Utgangspunktet for undersøkelsen var den todelte, vide problemstillingen:

- I hvilken grad og på hvilken måte brukes idiomatiske uttrykk i avisene?
- Går det an å systematisere denne bruken, og hva kan dette eventuelt fortelle oss om idiomer som språklig størrelse?

Jeg gikk til verket med nokså vage forestillinger om hva jeg kunne forvente å finne. Florerte det med denne typen uttrykk i norsk dagspresse, eller var uttrykkene en heller sjelden vare? I hvilke språklige kontekster ble idiomene brukt? På hvilken måte ble de brukt? Og hvorfor ble de brukt?

Utgangspunktet for undersøkelsen var altså spørsmålet ”I hvilken grad og på hvilken måte brukes idiomatiske uttrykk i avismaterialet?”. For å finne noe svar på dette hovedspørsmålet måtte jeg bryte ned problemstillingen i mindre deler. Med utgangspunkt i den teoretiske drøftinga i kapittel 3 kom jeg fram til en rekke forhold som jeg mente det kunne være interessant å si noe om idet de kunne kaste lys over forskjeller i bruken av idiomer i avismaterialet. Jeg ville finne svar på følgende:

1. Hvordan fordeler typene klassisk idiom og leksikalsk kollokasjon seg i materialet? Er det noen av avisene som skiller seg ut her, eller er fordelingen jevn?
2. Hvilke er de ti mest brukte uttrykkene i materialet totalt sett? Har disse noen fellestrekk?
3. Hvilke er de ti mest brukte klassiske idiomene? Hvilke er de ti mest brukte leksikalske kollokasjonene? Finnes det fellestrekk, likheter eller forskjeller her?
4. Finnes det noen signifikante forskjeller i bruken av idiomer på henholdsvis avis, sjanger/teksttype, emne/tema, og plassering?
5. Hvilke semantiske betydningsområder (kildedomener) gjør seg gjeldende i idiomene? Er det noen som skiller seg ut i denne sammenhengen?
6. I hvor stor grad varieres idiomene i materialet, og hvilken type variasjon er mest vanlig?
7. I hvor stor grad brukes idiomene i såkalt *ordlek på frasenivå*, dvs. når både bokstavelig og figurlig betydning blir aktivert samtidig?
8. I hvilken grad gjør kontaminasjon og annen feil bruk av idiomene seg gjeldende i materialet?

4.2 Materiale

4.2.1 Kildemateriale

Jeg har tatt for meg tre aviser – Aftenposten/Aften, Dagbladet og Romerikes Blad – og har ekserpert alle forekomster av idiomatiske uttrykk i disse tre over en tilfeldig valgt uke.⁵⁴

Valget av aviser er tilfeldig. De tre avisene utgjør til sammen et nokså stort tekstmateriale, eller *korpus*.⁵⁵ I gjennomsnitt var Aftenposten/Aften på 49 sider hver dag, Dagbladet var på 69 sider, mens Romerikes Blad i gjennomsnitt hadde 44 sider per dag. Dette gir til sammen et gjennomsnittlig antall sider med tekst per dag på 162.⁵⁶

Jeg valgte å bruke Aftenpostens aftenutgave, *Aften*, mandag til fredag den aktuelle uken. *Aften* består av én hoveddel hver dag, pluss magasinet *Oslopuls* på fredager. I uke 24 var det i tillegg til dette et reportasjemagasin, *Magasin Follo*, på torsdagen. Lørdag og søndag utkommer bare morgenutgaven av Aftenposten. Aftenpostens morgenutgave lørdag består av fire seksjoner: hoveddel med nyheter og sport; kulturdelt med debattstoff, lederartikler og kronikker; featuredelen *Fri* og en boligseksjon. Aftenposten søndag består av en hoveddel med nyheter og sport; kulturseksjonen *Kultursøndag* og en jobbseksjon.⁵⁷

Dagbladet har i tillegg til hovedutgavene hver dag, magasinet *Fredag* på fredag og magasinet *Magasinet* på lørdag. Romerikes Blad består av én del hver dag, pluss et boligbilag på mandager.

Jeg valgte å lese avisene fra ”perm til perm”. Noe av materialet er derfor ikke-redaksjonelt stoff (leserbrev, reklame, etc.). Noen av tekstene i avisene er dessuten det vi kan kalle *gjentatt tekst*. Her tenker jeg på faste reklamer, tv-program og lignende som kan gå igjen opptil flere ganger. Disse tekstene er bare registrert én gang. Engelsk tekst (i reklame eller annonser) er også holdt utenfor.

⁵⁴ Uke 24.

⁵⁵ En vanlig dagsavis er på størrelse med en liten bok. Da jeg ikke har benyttet meg av elektronisk korpus, har jeg ikke hatt mulighet til å anslå mitt korpus’ størrelse på annen måte enn ved antall sider, som jo nødvendigvis blir et omtrentlig mål.

⁵⁶ Dette er antall sider med *tekst* i hver avis. Helsides bilder, annonser eller reklamer er ikke talt med.

⁵⁷ For enkelthets skyld vil Aften og Aftenpostens morgenutgave i helgene heretter bli omtalt som *Aftenposten*.

Det kan stilles spørsmål ved om de resultatene jeg kommer fram til, lar seg generalisere ut over avismaterialet jeg bruker. Jeg mener likevel at korpuset mitt på til sammen 21 aviser pluss bilag, hvilket utgjør totalt 1136 sider tekst, er stort nok til å kunne gi et *godt bilde av tendenser* i bruken av idiomatiske uttrykk i norsk avisspråk, og dermed at korpuset er stort nok til å kunne si noe om de bakenforliggende årsakene, mønstrene for bruken og andre forhold jeg ønsker å undersøke. Jeg vil likevel igjen understreke at det empiriske grunnlaget for generalisering er tynt, og at de spesifikke resultatene jeg kommer fram til gjennom analysen, derfor kun gjelder for det undersøkte materialet.

Selv om korpuset er relativt stort, er det viktig å være seg bevisst avismaterialets begrensninger: de idiomene jeg finner i avismaterialet er tilfeldige. At jeg ikke finner et bestemt idiom, betyr derfor på ingen måte at dette idiomet ikke er vanlig. At jeg finner tre forekomster av samme idiom vil på samme måte ikke uten videre kunne tolkes som at dette idiomet er særs vanlig i avisspråket. Ved å la en avgrenset mengde aviser utgjøre korpuset mitt oppnår jeg imidlertid to ting. Det ene er at jeg sitter igjen med en avgrenset mengde uttrykk. Det andre er at denne beleggssamlingen er – nettopp – tilfeldig.

Kildematerialet består altså av tre ulike dagsaviser. Det kan stilles spørsmål ved sammensetningen av kildematerialet mht. resultatene jeg kommer fram til i analysedelen. Avisene er imidlertid nokså like i forhold til struktur og oppbygning. Aftenposten har noe mer nyhetsstoff enn de to andre, mens Dagbladet har noe mer featurestoff. Det er her snakk om små forskjeller, og jeg ser det derfor som relativt uproblematisk å slå avisene sammen til ett stort kildemateriale.

4.2.2 Bakgrunn for valg av kildemateriale

Valg av kildemateriale bunner i hovedsak i diskusjonen om idiomenes frekvens og distribusjon som ble tatt opp i delkapittel 3.4.3, der vi så at avistekster er kjent for å ha en over gjennomsnittet høy bruk av idiommer (Moon 1998:170; Sköldberg 2004:43). Også Fernando påpeker dette:

The kinds of discourse in which [...] idioms are likeliest to occur is informal speech, journalism, TV and radio broadcasts (Fernando 1996:101)

Det er imidlertid også andre grunner til at jeg valgte å bruke aviser som materiale for undersøkelsen min. Sköldberg (2004:43) nevner blant annet at aviser kan betraktes som et

språks normalprosa⁵⁸. Ved å la et avismateriale utgjøre korpuset vil man få et moderne materiale som er hentet fra en kort og sammenhengende periode. I et språkbrukerperspektiv er det ifølge Benestad Hågvar dessuten slik at avistekster utgjør den mest leste tekstformen i det norske samfunnet. Han skriver:

En viktig grunn til å analysere presstekster er at mange leser dem. Norsk mediebarometer fra 2005 viser at 75 prosent av Norges befolkning leste én eller flere papiraviser på en gjennomsnittsdag det året. [...] Papiraviser var altså i 2005 det skriftmediet flest personer i Norge brukte jevnlig (Benestad Hågvar 2007:15).

Videre refererer han til Vinje (1995) som skriver at avisene spiller en viktigere rolle enn skjønnlitteraturen for den alminnelige språk- og stilutviklingen, og at det derfor er viktig ”å følge nøye med på hvordan dette språket og disse tekstene arter seg” (Benestad Hågvar 2007:16). Avisspråket reflekterer altså på mange måter språkbruken *ellers i samfunnet også*, og kan dermed rimeligvis ses på som et bilde på – eller en speiling av – dagens almenne språk (Øhring 2002:35).

4.3 Metode

Med utgangspunkt i den empiriske undersøkelsens problemstilling fant jeg det hensiktsmessig å kombinere kvantitativ og kvalitativ behandling av data. Antall belegg (totalt 1350) tilsa at det var mest nærliggende å behandle data kvantitativt. Jeg mener likevel at det i denne sammenhengen både er naturlig og fruktbart å kombinere de kvantitative metodene med de kvalitative, for slik å oppnå en bedre og mer nyansert forståelse av idiomene i bruk. Datamaterialet brukes kvalitativt ved at jeg foretar en systematisk utvelgelse av enkeltregistreringer som bakgrunn for mer detaljorienterte beskrivelser. Forholdet mellom kvantitativ og kvalitativ metode i denne undersøkelsen kan beskrives som at den kvalitative delen fungerer som en oppfølging og et supplement til de kvantitative undersøkelsene. Dette gjør det mulig å få fram både en generell oversikt over idiomene i bruk og en særlig innsikt i sentrale spørsmål på et mer detaljert nivå (Holme og Solvang 1991:88).

⁵⁸ Normalprosa defineres i Bokmålsordboka som ”prosa med en saklig og nøktern stil, sakprosa, til forskjell fra høyprosa (svært høytidelig, litterært) og lavprosa (talemålsnær prosa)” (www.dokpro.uio.no/ordbokssøk.html).

Ikke minst er det i denne sammenhengen viktig å ta hensyn til nordistikken som forskningsfag. Selv om kvantitative data kan fortelle interessante ting, er faget grunnleggende kvalitativt idet vårt forskningsområde er *språk og tekst*. Kombinasjonen av kvantitativ analyse og dyperegående eksempelbasert framstilling ikke bare legitimeres av faget, men kan også betraktes som en nødvendighet som er motivert av nordiskfaget som sådan.

4.3.1 Datainnsamlingen: fremgangsmåte, problemer og avgrensninger

Datainnsamlingen ble en omfattende jobb som gikk over flere stadier. Aller først gikk jeg gjennom papirutgavene av alle avisene der jeg ekserperte forekomstene av idiomer manuelt. Metodeteoretisk kan *ekserpering* forklares slik:

Ekserperingsmetoden går ut på at man samler et antall tekster som man anser som representative for det språket man skal beskrive [...], og plukker ut ord og brukseksempler etter visse kriterier. Resultatet av ekserperingen er en beleggsamling (www.uio.no).

Beleggene i sitatform (med sin setningskontekst) ble deretter samlet i en database (Excel) sammen med informasjon om: avis, sjanger/teksttype, emne/tema, plassering, uttrykket i grunnform, betydningsområde, idiomtype, variasjon, variasjonstype, ordlek og eventuell merknad. Beleggsamlingen ble overført fra Excel til SPSS for analyse (utregning av frekvens og krysstabeller) og signifikanstesting. Det bearbejdede tallmaterialet fra SPSS ble overført tilbake til Excel for redigering av tabeller og diagrammer. Resultatet av datainnsamlingen var en beleggsamling på 1350 idiomer og leksikalske kollokasjoner. Beleggsamlingen er gjengitt i vedlegg 2.⁵⁹

Variablene ble som sagt valgt ut med utgangspunkt i forholdene jeg ønsket å finne svar på, og variablene og variabelverdiene ble seende ut som følger:

1. Avis: Aftenposten; Dagbladet; Romerikes Blad
2. Sjanger/teksttype: nyhetsjournalistikk; kommentarjournalistikk; featurejournalistikk; øvrig

⁵⁹ I datainnsamlingsarbeidet lot jeg uttrykk som forekom både i artikkelens overskrift og senere også i brødteksten, telle som to belegg. Hovedgrunnen til dette var at uttrykkene som oftest hadde ulik form og kontekst. I beleggsamlingen står alle uttrykkene slik de sto på trykk, dvs. at eventuelle skrive- og kommafeil *ikke* er rettet fra min side.

3. Emne/tema: politikk og offentlig forvaltning; helse, utdanning og miljø; økonomi og næringsliv; kriminalitet og rettsvesen; kunst og kultur; sport; annet
4. Plassering: brødtekst; ingress; overskrift; bildetekst
5. Sitatet
6. Uttrykket
7. Type: klassisk idiom; leksikalsk kollokasjon
8. Betydningsområde/kildedomene: kroppen; sport og spill; økonomi og handel; bekledning og gjenstander; ernæring, matretter og matlagning; reise og trafikk; historie og religion; krig og strid; næring, levevei, yrke; dyre- og planteriket; tid og sted; kunst og kultur; naturen; hus, bygning, møbler; annet
9. Variasjon: ja; nei
10. Variasjonstype: grammatisk kategori; leksikalsk variasjon; tillegg av ord; utelatelse av ord; ordrekkefølge og konstruksjon; avledning
11. Ordlek: ja; nei
12. Eventuell merknad

I det følgende vil jeg kommentere kodings skjemaet og gi en nærmere beskrivelse av variablene og variabelverdiene. Variablene som kommenteres, er sjanger/teksttype, emne/tema, type, betydningsområde og variasjonstype. Jeg vil også komme inn på de vanskelighetene og problemene jeg støtte på i ekserperingsarbeidet, og da særlig i forhold til idiom-kollokasjon-problematikken som ble drøftet i delkapittel 3.2.1. Til sist kommenterer jeg bruken av restkategorier i ekserperings- og klassifiseringsarbeidet.

Sjanger/teksttype

Pressens samfunnsrolle knyttes gjerne til oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk, men i praksis spiller underholdning og forbrukerjournalistikk også en viktig rolle (Allern 2001:101). Med utgangspunkt i disse oppgavene kan vi dele inn avisstoffet i ulike sjangrer. De enkelte journalistiske sjangrene skiller seg fra hverandre mht. oppbygning, språklig stil og fortellerteknikk (ibid). Sigurd Allern deler journalistikken inn i tre hovedsjangrer: *nyhetsjournalistikk*, *featurejournalistikk* og *kommentarjournalistikk* (Allern 2001:101,102). Nyhetsjournalistikken inneholder sjangrer som nyhetsmeldingen, nyhetsreportasjen og nyhetens bakgrunnsartikler. I nyhetstekstene skal man komme raskt til poenget; det viktigste skal komme først. Featurejournalistikken omfatter sjangrer som

featureartikkelen og portrettet. Featurejournalistikkens tekster skildrer miljøer og personer og er gjerne skrevet i personlig stil. Disse tekstene skal skape bilder hos leserne, og fortellerteknikken er derfor ofte malende og sanseorientert (Allern 2001:102). Disse reportasjepregede tekstene finner vi som regel mest av i avisens magasiner og i lørdags- og søndagsutgavene (ibid.). I featuretekstene har forfatteren gjerne mer tid til språklig bearbeiding enn i nyhetstekstene. Den tredje hovedsjangeren er kommentarjournalistikken. Innenfor denne kategorien finner vi sjangrer som har utgangspunkt i essayet: lederartiklen, kommentaren, kronikken, debattinnlegg, leserbrev, kåseri og petitartiklen (ibid.). Kommentarjournalistikken skal formidle forfatterens holdninger og meninger og er følgelig preget av personlig innlevelse. Allern opererer også med en slags restkategori: det han kaller ”øvrige-kategorien”. Innunder denne kategorien faller, i tillegg til programsidene, ymse underholdningsstoff (tegnaserier, horoskop, tippestoff, o.l.), opplysningsstoff (været, kunngjøringer og annen informasjon), personalia (barnefødsler, fødselsdager, brudepar, dødsannonser, o.l.), og innringerspalter (mistet/funnet, ”dagens rose/kaktus”, ”leserens meldinger” / ”på hjertet”).

Emne/tema

Hvilke temaer skriver avisene om? Sigurd Allern deler inn i disse kategoriene: 1) politikk og offentlig forvaltning, 2) helse, utdanning og miljø, 3) økonomi og næringsliv, 4) trafikk og ulykker, 5) kriminalitet og rettsvesen, 6) kunst og kultur, 7) populærkultur og underholdning, 8) sport (Allern 2001:123). Som Allern (2001:129) selv påpeker, kan det være vanskelig å skille mellom kategori 6 og 7. Jeg valgte å slå disse to sammen i én: kunst og kultur. Kategori 4 ble tatt vekk da det var vanskelig å få en klar avgrensing av emnet. For det første var det få artikler som i sin helhet kunne kategoriseres til å tilhøre denne gruppen. Dessuten kunne de like gjerne kategoriseres i en av de andre, f.eks. i kategori 1, 2 eller 5. Jeg la til en restkategori, *annen*, der jeg kunne plassere artikler som ikke kunne sies å tilhøre noen av de andre eller som inneholdt flere enn ett tema. For øvrige brukte jeg Allerns temakategoriseringer.

Type

Jeg tok utgangspunkt i en nokså streng definisjon av idiomatisk uttrykk i datainnsamlingsarbeidet, jf. diskusjonene i kapittel 3.1. og 3.2. For at et belegg skulle kunne

sies å være et idiom, måtte uttrykket oppfylle kriteriene om relativt fast form, to eller flere innholdsord, ikke-komposisjonalt, metaforisk/overført betydning og det måtte være konvensjonalisert.

Det tok imidlertid ikke lang tid før de første problemene meldte seg, og jeg fikk selv erfare hvor vanskelig det kan være å definere hva et idiom egentlig er. Tatt i betraktning at nesten alle de definatoriske dimensjonene – fasthet, komposisjonalt, metaforisering og konvensjonalisering – er graderbare og relative, tar det ikke mange avissider før man støter på de første tvilstilfellene. Hvor fast må et uttrykk være for å regnes med som belegg? Hvor gjennomiktig eller opakt må det være? Hvor metaforisert må det være? Og hvor går grensene for hva som regnes for å være et konvensjonalisert uttrykk? Når må uttrykkene i stedet regnes som leksikalske kollokasjoner? Det at det ikke er mulig å operere med noe vanntett skille mellom idiomatiske uttrykk og leksikalske kollokasjoner gjorde at jeg måtte revurdere hva som skulle regnes som belegg i datainnsamlingen.

Det finnes selvfølgelig ingen komplett "liste" over idiomatiske uttrykk i norsk. Det finnes heller ikke noen norsk idiomordbok.⁶⁰ Det finnes med andre ord ikke noe helhetlig referanseverk om norske idiomer som jeg kunne sjekke hver observasjon i materialet opp mot. Jeg har derfor dels benyttet meg av danske, svenske og engelske idiomordbøker i arbeidet mitt. Bokmålsordboka har også vært et nyttig verktøy, men som Olsen peker på i sin avhandling, behandles idiomer og andre faste fraser til dels ufullstendig og misvisende i denne ordboka (Olsen 2001:42). Mangel på konsekvens i ordbokas markeringssystem gjør det vanskelig for brukerne å orientere seg om hva som skal regnes for idiomer fordi det ikke går fram hvilke kriterier som legges til grunn for inndelingene.

I tillegg til at jeg derfor i høy grad måtte legge subjektive vurderinger til grunn for datainnsamlingen, så jeg altså raskt behovet for å utvide datainnsamlingen til også å gjelde såkalte *leksikalske kollokasjoner*⁶¹. Leksikalske kollokasjoner skiller seg først og fremst fra

⁶⁰ Det finnes imidlertid enkelte bøker som tar for seg et utvalg idiomer (gjærne valgt ut fra om de har en historie å fortelle), og forklarer bruk, bakgrunn og betydning, eks. Vannebo (2006) og Lystad mfl. (2005). Disse bøkene opererer ikke med noen klar, formell definisjon av idiombegrepet, men tar for seg "ord og uttrykk" i videre forstand.

⁶¹ Leksikalske kollokasjoner er halvfaste uttrykk med delvis metaforisk betydning. De er likevel å regne som komposisjonelle, noe som gjør dem semantisk gjennomiktige, og dermed må de regnes som kollokasjoner og ikke idiomer (Olsen 2001:22, 42, 76). I litteraturen blir de leksikalske kollokasjonene også omtalt som *semi-idioms*, noe som understreker det nære slektskapet til rene idiomer (jf. blant annet Fernando 1996). Jamfør for øvrig side 50.

”rene” eller ”klassiske” idiomer ved at de ikke er metaforisert i sin helhet. Da metaforiseringsgrad ikke lar seg operasjonalisere i diskrete kategorier, så jeg det som nødvendig å også ta med denne gruppen i datainnsamlingen. Å bryte et kontinuum på noen annen måte ville kunne sammenlignes med å sette en vilkårlig grense, noe som heller ikke kan forsvares. Avgjørelsen om hvorvidt et fast uttrykk skulle kunne sies å være et ”klassisk” idiom eller en leksikalsk kollokasjon, måtte i tvilstilfellene baseres på en uunngåelig subjektiv vurdering.

Selv om det i starten føltes som et lite nederlag å måtte forkaste min opprinnelige plan om å bare se på de ”klassiske” idiomene, kom jeg til at dette ikke nødvendigvis var utelukkende negativt. Ved å operere med to kategorier av uttrykk – ”klassiske” idiomer og leksikalske kollokasjoner – fikk jeg nemlig også et sammenligningsgrunnlag med på kjøpet.

Som følge av at jeg bare inkluderer leksikalske kollokasjoner (og ikke andre typer kollokasjoner), måtte ytterligere avgrensning til. Dersom metaforen i uttrykket ikke kunne sies å fungere som metafor lenger, ble de ikke tatt med. Disse har gått over til å være fullstendig leksikaliserte betydninger av uttrykket. Dette gjelder for eksempel:

- (1) Å stå i veien for noe
- (2) Å være på jakt etter noe
- (3) Å kartlegge noe

Jeg avgrenset også vekk *grammatiske* kollokasjoner og *ordpar*, f.eks.:

- (4) I tur og orden
- (5) Rett og slett
- (6) I alle fall

Det går heller ikke noe vanntett skille mellom idiomer og metaforer. Metaforer og similer forekommer ofte i avisspråk. Her er noen eksempler fra avismaterialet som da *ikke* regnes med:

- (7) Den siste måneden har LSKs rekruttlag sett ut som en saueflokk med forskjellige gjeterer fra kamp til kamp. (Romerikes Blad 12.06.07)
- (8) Hele Norge var ute og sprellet som laksen på grillen. (Romerikes Blad 12.06.07)

(9) På forhånd hadde analytikerne spådd "blå bølger" over hele Frankrike, nå snakker enkelte om "blå tsunami". (Dagbladet 12.06.07)

(10) Hun var den eneste trygge havna jeg hadde. (Dagbladet 12.06.07)

(11) I kommunestyremøtene oppleves ofte sure oppstøt fra ordføreren. (Romerikes Blad 13.06.07)

En annen type uttrykk som må avgrenses vekk, er de som spiller på *sitater* av ulike slag (fra Bibelen, sangtekster, dikt, romaner, etc). Her er noen eksempler fra avismaterialet som da altså *ikke* regnes med:

(12) Romerikingene har så visst ikke sovet bort de vakre sommernettene denne helgen. (Romerikes Blad 11.06.07)

(13) Kommunen vil gjøre veien kort og døra høy for alle slags meninger når kommunen lager egen plan for bygdesenteret. (Romerikes Blad 11.06.07)

(14) Mas, mas, mas - over hele linja (Romerikes Blad 12.06.07)

(15) Sunde i sommersonn (Dagbladet 16.06.07)

En annen kategori som ikke kan regnes med, er *ordtak* og *ordspråk*. Disse skiller seg formelt sett fra idiommer ved at de utgjør en *hel setning*. Vi ser her at det ikke bare er idiommer som vris og vendes på for å oppnå morsomme stilistiske effekter. Disse ble altså heller ikke regnet som belegg:

(16) Jeg har bare vært gift med ett forlag og vet ikke om gresset er grønnere på den andre siden. (Dagbladet 12.06.07)

(17) Tro kan flytte aksjekurser (Romerikes Blad 15.06.07)

(18) Når Jens er borte, prøver musene å danse på bordet. Men heller ikke han er jo noen pusekatt. (Aftenposten 16.06.07)

(19) I mørket er og blir katter flest grå. (Romerikes Blad 17.06.07)

(20) Den som tier samtykker (Dagbladet 11.06.07)

(21) Alle vonde ting er to. (Dagbladet 11.06.07)

(22) Nye koster (Dagbladet 12.06.07)

Det går ingen klare skillelinjer her, noe som understrekes ved at over tid (i et diakront perspektiv) kan både sitater og ordspråk bli idiomer. Det er da gjerne en del av sitatet eller ordspråket som lever videre som idiom, og da kan idiommet enten ta over for sitatet/ordspråket (og da brukes de ikke i full form lenger), eller de kan leve side om side. Her er noen eksempler fra avismaterialet på idiomer som en gang har vært sitater eller ordspråk; og disse regnes da *med* i materialet:

(23) Gi en kommune lillefingeren, og de [sic] tar hele statskassa. (Dagbladet 17.06.07; opprinnelig form: "Gi Fanden en lillefinger, og han tar hele hånda".⁶²)

(24) Regjeringens "nå går alt så mye bedre" retorikk gir assosiasjoner til keiseren uten klær. (Romerikes Blad 12.06.07; opprinnelig fra eventyret av H.C. Andersen.)

(25) Selv om skolehelsetjenesten følger med på barnas tannhelse, tror tannlege Jens Christian Årving at det må sterkere lut til for å få bedret tannhelsen til barn med innvandrerbakgrunn. (Romerikes Blad 13.06.07; opprinnelig form: "Det må sterk lut til skurvete hoder".)

(26) Billettene selges ved Sportshuset i Lillestrøm, og det er førstemann til mølla. (Romerikes Blad 16.06.07; opprinnelig form: "Den som kommer først til mølla, får først male".)

Det var altså ikke bare enkelt å avgjøre hvilke av uttrykkene i avisene som skulle regnes med.⁶³ Hvert enkelt uttrykk måtte vurderes ut fra de kriteriene jeg hadde satt og ut fra en til dels subjektiv vurdering av uttrykkets fasthetsgrad, gjennomsiktighet og metaforiseringsgrad.

⁶² Det kan tenkes at dette ordtaket ikke lenger knyttes til uttrykket i det hele tatt. *Gi Fanden en lillefinger etc.* betyr jo egentlig at man skal være forsiktig med den første, lille synd da det kan være vanskelig å stoppe. *Å gi noen en lillefinger* er mer nøytralt og betyr heller noe i retning av *å hjelpe noen litt*.

⁶³ Det er heller ikke gitt hvor grensene for selve uttrykket går, og det kan derfor være vanskelig å vite nøyaktig hvilke elementer som skal anses for å være en del av selve idiommet, jf. 3.4.4 over (Moon 1998: 57, Sköldberg 2004: 49). Det finnes ingen fasit på hvordan dette skal gjøres, og avgjørelsene er også i dette tilfellet basert på subjektiv vurdering. De fleste uttrykkene som er samlet inn, er verbalidiomer. Jeg har latt infinitivmerket innlede disse uttrykkenes grunnform.

Et annet hovedproblem i datainnsamlingen gjaldt kodingen av idiomtype. Selv om de fleste uttrykkene nok så greit kunne kategoriseres som enten ”klassisk” idiom eller leksikalsk kollokasjon, var det noen av uttrykkene som voldt problemer. En del av uttrykkene i beleggsamlingen er uttrykk med såkalt *variabelt felt*. Det vil si at ett av innholdsordene ikke er fastsatt, og at språkbrukerne setter inn et valgfritt objekt i uttrykket. Disse uttrykkene er i grunnform skrevet slik: Å dra noe i land, å være duket for noe, å sette noe på spissen, å legge noe på hylla, å legge noe på is, etc. Disse uttrykkene volder problemer fordi de muligvis kan karakteriseres som mindre faste og mer gjennomsiktige enn idiomer der begge innholdsordene er fastsatt. I spørsmålet om de skal kodes som idiom eller leksikalsk kollokasjon, har jeg lagt både det valgfrie objektets metaforiseringsgrad og uttrykkets grad av konvensjonalisering til grunn. Det subjektive elementet må likevel igjen understrekes.

Betydningsområde

I kodingen av betydningsområde eller *kildedomene* opererte jeg med totalt femten kategorier hvorav den ene var en ren restkategori. Inndelingen tar utgangspunkt i Stig Toftgaard Andersens kategorisering av betydningsområder (Toftgaard Andersen 2006:17,18). Toftgaard Andersen opererer med hele tretti kategorier i sin inndeling, og jeg fant det heniktsmessig å korte ned denne lista og slå sammen kategorier der det var naturlig. Jeg har for eksempel latt Toftgaard Andersens kategori *antikken* inngå i *historie og religion*, og latt hans kategorier *fiskeri og jakt*, *håndverk og industri* og *landbruk* utgjøre bare én kategori: *næring, levevei og yrke*. Det var ofte slik at et uttrykk kunne kategoriseres under to ulike betydningsområder; i disse tilfellene så jeg meg nødt til å plassere dem i restkategorien *annen*.

Variasjonstype

I kodingen av variasjonstype fant jeg det hensiktsmessig å slå sammen Elisabeth Gustawssons og Emma Sköldbbergs klassifiseringer (jf. 3.4.4) og opererte derfor med følgende seks kategorier for bevisst variasjon: *variasjon i grammatisk kategori*, *variasjon av ordrekkefølge og konstruksjon*, *avledning* (avledning må her forstås som at de er dannet til, eventuelt avledet fra, flerordskonstruksjonen), *utelatelse av ord*, *tillegg av ord* og *leksikalsk variasjon*.

Restkategorier

I kodingen av dataene har jeg vært nødt til å operere med enkelte restkategorier. Dette gjelder både for sjanger/teksttype (øvrig), emne/tema (annet) og betydningsområde (annet). I kraft av at disse kategoriene er nettopp restkategorier, vil de nødvendigvis bli nokså store. Det er i hovedsak to årsaker til dette. For det første vil alt som ikke har kunnet plasseres under bare én sjanger / ett emne / ett betydningsområde, blitt plassert innenfor denne gruppen. For det andre er det ofte slik at særlig ikke-redaksjonelt stoff kommer inn under denne gruppen fordi det vanskelig kan kategoriseres (dette gjelder særlig restkategoriene for emne/tema og sjanger/teksttype: sjakk-spalte, tv-program, leserbrev, travtips, etc.). Hvor stor andel som ikke har latt seg klassifisere på de tre variablene det gjelder, vil fremgå av grunnlagstabellene i vedlegg 1.

4.3.2 Bakgrunn for valg av metode

Å ekserpere uttrykkene manuelt var ikke mitt førstevalg når det gjaldt metodisk tilnærming. Jeg hadde i utgangspunktet planer om bruke elektroniske korpus som datainnsamlingsmetode, noe som også ble prøvd ut i en liten pilotstudie.

Så hvorfor valgte jeg å ikke bruke elektronisk korpus? Manuell ekserpering er jo et tidkrevende arbeid, og kan kanskje virke noe ”klønete” med tanke på de omfattende elektroniske korpusene⁶⁴ man som språkforsker i dag har tilgang til, først og fremst idet bruken av elektroniske korpus er tidsbesparende og at disse gir tilgang på et meget stort kildemateriale.

Hovedgrunnen til at jeg valgte å ikke bruke elektronisk korpus i denne oppgaven var at jeg ikke hadde satt meg som mål å lage en totalbeskrivelse – ”total accountability” (Johansson 2005:4) – av idiomatiske uttrykk i norsk avisspråk, noe som er langt utenfor rammene av en masteroppgave. Ved å velge å ekserpere idiomer fra et begrenset tekstmateriale fikk jeg en avgrensning på kjøpet. De – og bare de – uttrykkene som forekom i avismaterialet mitt, utgjorde datamaterialet.

⁶⁴ Definisjon av *korpus*: Et korpus er en samling tekster – en elektronisk tekstsamling som er satt sammen på en systematisk måte. Vi sier at et korpus er *kontrollert* og at det er spesielt lagt til rette for språkvitenskapelige undersøkelser. Et korpus må i tillegg være søkbart.

Rosamund Moon (2001:41) skriver at "Collocation [and idiom] studies are now inevitably associated with corpus studies, since it is difficult and arguably pointless to study such things except through using large amounts of real data". Dette poenget understrekes i en rekke nyere studier av idiomatiske uttrykk. Korpuslingvistisk tilnærming har vist seg å være et meget godt arbeidsverktøy i idiomstudier. Det er imidlertid viktig å huske på at det alltid vil være hensikten og formålet med studien som avgjør hvilken metode som er best egnet. Korpusbaserte studier av idiomatiske uttrykk har gjerne som mål å gi en fullstendig beskrivelse av de enkelte idiomenes semantiske, syntaktiske og pragmatiske egenskaper. Dette var ikke målet med min studie. Korpusbaserte idiomstudier stiller dessuten krav om at korpusene er av en viss størrelse og at de søkeverktøyene man har tilgang til, er effektive nok. Jeg vurderte det til at ingen av disse kriteriene ble oppfylt med de korpusene jeg hadde tilgang til. Det største korpuset jeg hadde tilgang til, var på ca. 20 millioner ord, mens det vanligvis anbefales å ha et korpus på minimum 100 millioner ord (Čermák 2001:17). Olsen beskriver noen av problemene hun støtte på da hun brukte elektroniske korpus i sin studie:

[...] mange av frasene [gir] overhodet ikke [...] tilslag, og mange fraser forekommer bare noen få ganger, selv om de kanskje vil bli oppfattet som ganske vanlige av folk flest. Dette viser bare at det skal et betydelig korpus til for at resultatet av slike søk skal gi et riktig bilde (Olsen 2001:30).

Konsekvensen av dette er at søkene blir nokså famlende, og det er vanskelig å vite om de tilslagene en får, er de eksemplene som faktisk finnes i materialet. [...] Dessuten kommer identiske teksteksempler opp flere ganger i hvert søk, slik at det er umulig å forholde seg til det antallet tilslag som oppgis (ibid.).

Søkemulighetene i de norske korpusene kommer altså fort til kort i idiomstudier. Idiomer og leksikalske kollokasjoner er per definisjon flerordsenheter, og det kan derfor være svært vanskelig å finne alle forekomster – siden idiomet ikke er en søkbar størrelse i elektroniske korpus. Det er dessuten svært vanskelig, ofte umulig, for en datamaskin å registrere belegg som er bevisst omgjort eller som på annen måte er kontaminert (Sköldberg 2004:67). Moon (1998:170) skriver at korpuset hun brukte, for det meste bestod av avistekster, og at metaforiske idiomer hadde en tendens til å bli omgjort i journalistiske tekster. Hun kommenterer videre problemene dette medførte:

Finding exploitations and variations of FEIs is the hardest part of corpus-based investigations, and ultimately a matter of serendipity. [...] [S]everal queries are needed to make sure that all variations have been located. Even then, some exploitations escape (Moon 1998:51).

En siste årsak til at det kan være vanskelig å komme fram til pålitelige data ved bruk av korpus i idiomstudier, er den enkle grunn at mange av idiomene inneholder ord som er svært frekvente i språket. Ofte resulterer slike søk i over 1000 treff, noe som selvfølgelig er en mengde som det ikke lar seg gjøre å forholde seg til. Andre ganger igjen vil man få ingen eller svært få treff.

Disse punktene henger altså nøye sammen og utgjør grunnlaget for det metodevalget jeg endte opp med i denne oppgaven: manuell ekserpering i avisenes papirutgaver.

Avismaterialet mitt er jo også et slags korpus – men det er selvfølgelig ukontrollert og ikke *lagt til rette* for søking – og faller dermed utenfor en streng definisjon på *korpus*. Det er likevel en samling med tekster – og fungerer på samme måte som elektroniske korpus, bare i mindre skala. I avisene mine har jeg fått det avgrensede kildemateriale jeg trengte og som jeg mener er mest hensiktsmessig i min studie.

En svakhet ved manuell ekserpering er selvfølgelig at det ikke kan garanteres at jeg ikke har kommet til å overse belegg i avisene som egentlig skulle vært registrert. Jeg ser likevel på denne feilkilden som mindre enn det den kunne ha vært ved bruk av elektronisk korpus.

4.4 Analyse og resultater

I dette delkapittelet skal jeg presentere og analysere datamaterialet mitt. Jeg har valgt å ta for meg hver enkelt variabel for seg. For hver av de aspektene jeg undersøker, vil jeg først presentere materialet i form av tabeller og diagrammer. Som nevnt i innledningen, er det fruktbart å supplere dette tallmaterialet med en fyldig, eksempelbasert fremstilling for å få en bedre og mer nyansert forståelse av hva som ligger bak tallene. For hver variabel vil jeg diskutere mulige forklaringer på de resultatene jeg kommer fram til.

4.4.1 Analyse og diskusjon

Det første som gjør seg gjeldende når man kvantitativt gransker forekomsten av idiomer i et materiale, er spørsmålet om *frekvens*. Jeg har av praktiske årsaker ikke hatt mulighet til å fastslå hvor stor del av det totale materialet som utgjøres av idiomer og leksikalske

kollokasjoner, men et totalt antall belegg på 1350 i et korpus på 1136 sider tekst tilsier at de utgjør en forholdsvis liten del, med totalt 1,2 registreringer i gjennomsnitt per side.

Beleggsamlingen utgjøres altså av totalt 1350 belegg. Noen av uttrykkene forekommer flere ganger; beleggsamlingen teller 767 *ulike* uttrykk. I tabellen nedenfor ser vi frekvensfordelingen. Venstre kolonne angir antall uttrykk; høyre kolonne angir antall forekomster i materialet:

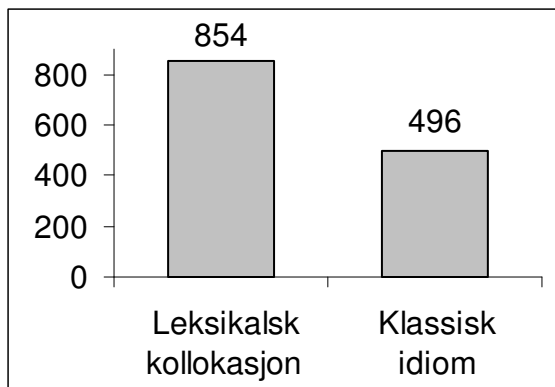
TABELL 1: *Antall ganger de forskjellige uttrykkene forekom i materialet*

Antall uttrykk	Antall forekomster i materialet
1	18
1	13
2	11
1	10
3	9
2	8
4	7
11	6
14	5
31	4
56	3
147	2
494	1
767	

Vi ser at det er ett uttrykk som forekommer 18 ganger, og ett som forekommer 13 ganger. Til sammenligning er det 147 uttrykk som forekommer bare to ganger, og hele 494 uttrykk som bare forekommer én gang i materialet. Det disse tallene kan si noe om, er variasjonsbredden mht. uttrykkene som blir brukt i et utsnitt av norsk dagspresse. Journalister blir ofte beskyldt for å bruke ”forslitte” uttrykk. Denne oversikten viser imidlertid at bare et fåtall, om noen, av uttrykkene brukes så ofte at de kan betegnes som ”forslitte”. Nedenfor har jeg laget topplister over de ti mest frekvente uttrykkene i materialet. Men først skal vi se på fordelingen mellom de to typene uttrykk jeg tok for meg: klassiske idiomer og leksikalske kollokasjoner.

Klassisk idiom eller leksikalsk kollokasjon?

Søylediagrammet nedenfor viser fordelingen mellom de to typene *klassisk idiom* og *leksikalsk kollokasjon* i materialet:

FIGUR 2: *Antall etter type*

Av de 1350 beleggene er det altså 496 klassiske idiommer mot hele 854 leksikalske kollokasjoner. Antall belegg per avisside per dag var i gjennomsnitt 1,2. Av disse 1,2 var det bare 0,44 som var klassiske idiommer, altså ca. en tredjedel av det totale antallet. Denne fordelingen stemmer godt overens med antagelsene om at idiommer forekommer sjeldnere enn andre faste kollokasjoner i språket. Vi ser likevel at klassiske idiommer brukes nokså sjelden i avismaterialet – én registrering per annenhver side –, noe som ikke er helt forenlig med den generelle antagelsen om utstrakt bruk av idiommer i avisspråk.

Ti på topp – totalt sett

Her er de ti mest brukte uttrykkene i avismaterialet:

TABELL 2: *De ti mest brukte uttrykkene totalt*

Nummer	Uttrykk	Frekvens
1	Å være i tråd med noe	18
2	Å sette søkelys på noe	13
3	Å ta (helt) av	11
4	Å være på hjemmebane	11
5	Å gå/stå i spissen for noe	10
6	Å holde døra åpen / åpne dører for	9
7	Å komme på banen	9
8	Å se langt etter noe	9
9	Å ha noe(n) i ryggen	8
10	Å legge noe på hylla	8

Vi ser at uttrykket ”å være i tråd med noe” er det mest brukte uttrykket i materialet med hele 18 belegg, fulgt av uttrykket ”å sette søkelys på noe” med 13 belegg. Man skulle forvente at

det var flest leksikalske kollokasjoner i denne ti på topp-lista, og det er det jo. Det interessante med denne oversikten er at det faktisk bare er ett av de ti mest brukte uttrykkene som er et klassisk idiom, nemlig ”å legge noe på hylla”. Alle de andre er klassifisert som leksikalske kollokasjoner. Et annet forhold som er verdt å merke seg, er at det ene klassiske idiomet vi finner på lista, ligger på en delt sisteplass med 8 registreringer.

Ti på topp – klassiske idiommer

I forlengelsen av tabellen over kunne det være interessant å lage en tilsvarende toppliste over de klassiske idiomene alene.

TABELL 3: *De ti mest brukte klassiske idiomene*

Nummer	Uttrykk	Frekvens
1	Å legge noe på hylla	8
2	Å legge noe på is	7
3	Å dra noe i land	6
4	Å henge med hodet	6
5	Å holde/sette noen i sjakk / sjakk matt	6
6	Å levere varene	6
7	Å stå/være i skyggen (av noen)	6
8	Å få pepper	5
9	Å ha gode/dårlige kort på hånden	5
10	Å legge kortene på bordet	5
10	Å ligge i kortene	5

Som et resultat av at det var det eneste uttrykket som kom med på den totale topp ti-lista, ligger ”å legge noe på hylla” på førsteplass her. Uttrykket ”å legge noe på is” kommer på en god andreplass, fulgt av fem uttrykk som deler tredjeplassen med seks belegg hver seg. Det er fire idiommer som forekommer fem ganger. Noe som kan være verdt å merke seg med denne oversikten, er den høye forekomsten av idiommer som er hentet fra sport og spill-
domenet, hele fire av de ti uttrykkene.

Ti på topp – leksikalske kollokasjoner

For sammenligningens skyld er det interessant å også lage en tabell over de ti mest brukte leksikalske kollokasjonene i materialet – en tabell som blir nesten lik den totale ti på topp-lista over.

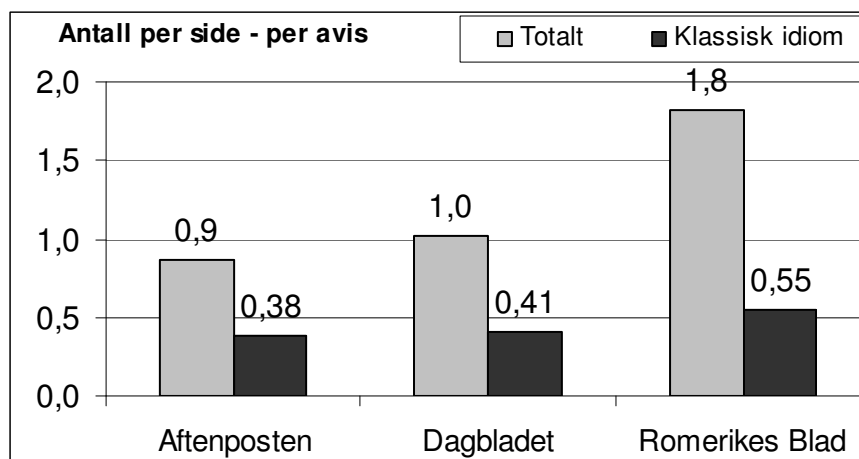
TABELL 4: De ti mest brukte leksikalske kollokasjonene

Nummer	Uttrykk	Frekvens
1	Å være i tråd med noe	18
2	Å sette søkelys på noe	13
3	Å ta (helt) av	11
4	Å være på hjemmebane	11
5	Å gå/stå i spissen for noe	10
6	Å holde døra åpen / åpne dører for	9
7	Å komme på banen	9
8	Å se langt etter noe	9
9	Å ha noe(n) i ryggen	8
10	Å få et slag (i trynet), en kilevink eller lignende	7
10	Å ha glimt i øyet	7
10	Å stjele showet	7

Plasseringene 1-9 er lik tabell 2, i tillegg finner vi ”å få et slag i trynet”, ”å ha glimt i øyet” og ”å stjele showet” på delt tiendeplass.

Avis

Siden jeg endte opp med å la tre ulike dagsaviser utgjøre materialet, ville det være interessant å undersøke hvorvidt og eventuelt i hvilken grad bruken av idiomer og leksikalske kollokasjoner fordelte seg mellom disse tre. Her må det tas høyde for at avisene har forskjellig antall sider – noe som ble gjort ved å se på antall registreringer *per side* i avisene.

FIGUR 3: Antall registreringer totalt og antall klassiske idiomer per side per avis

Snittet av de lysegrå søylene utgjør da 1,2, som var totalt antall registreringer per side samlet for de tre avisene, og snittet av de mørkegrå søylene utgjør 0,44, som var totalt antall

registrerte klassiske idiomer per side samlet for de tre avisene. Dette diagrammet viser imidlertid en signifikant⁶⁵ forskjell i bruken av faste uttrykk i de tre avisene. Vi ser at Romerikes Blad bruker dobbelt så mange faste uttrykk som Aftenposten, og nesten dobbelt så mange som Dagbladet. Romerikes Blad bruker også flest klassiske idiomer, men denne forskjellen er ikke like markant.

Det kan være vanskelig å sette fingeren på hvorfor Romerikes Blad skiller seg fra de to andre. Noe av grunnen kan imidlertid være at Romerikes Blad er en ren lokalavis⁶⁶, og at en av idiomenes hovedfunksjoner knytter seg til det at de er med på å skape tettere bånd mellom deltakerne i kommunikasjonen. I en lokalavis som Romerikes Blad er det muligvis mindre avstand mellom avsender og mottaker (Øhring 2002:35), og dette kan kanskje delvis forklare hvorfor avisen skiller seg ut i denne sammenhengen. En annen forklaringsmulighet tar utgangspunkt i idiomenes uformelle natur, men da må man anta at lokalavisen er mindre formell enn riksavisene. Trolig er det her snakk om en kombinasjon av flere mulige forklaringsfaktorer.

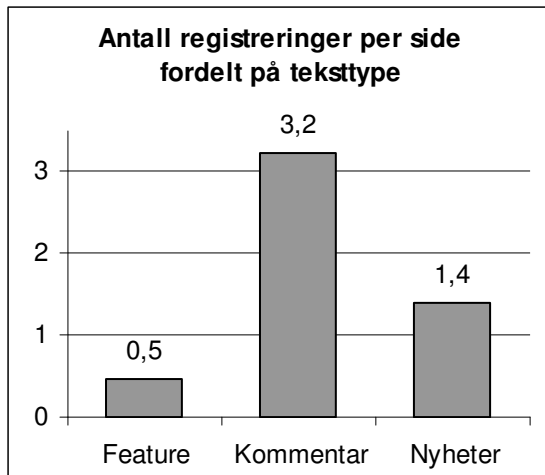
Sjanger/teksttype

Jeg var interessert i å undersøke om det kunne sies å eksistere noen mønstre for bruken av idiomer fordelt på sjanger/teksttype. Ved å registrere om uttrykket forekom i nyhetsjournalistikk, kommentarjournalistikk eller featurejournalistikk, kunne jeg undersøke dette.⁶⁷

⁶⁵ Signifikanstesten i SPSS viser at forskjellen er signifikant på nivå $p < .05$. Alle signifikanstestene i denne oppgaven er på nivå $p < .05$. Signifikanstestene kan fortelle oss noe om mulighetene til å generalisere fra mitt avgrensede datamateriale til Aftenpostens, Dagbladets og Romerikes Blads bruk av idiomatiske uttrykk mer generelt.

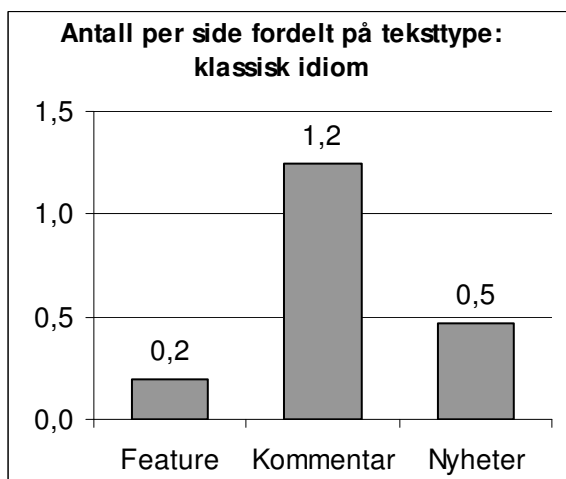
⁶⁶ Aften er lokalavis for Oslo og omegn, men er ikke desto mindre en storbyavis, og skiller seg derfor likevel fra Romerikes Blad.

⁶⁷ For å kunne regne ut grunnlagstall på fordelingen av idiomer og kollokasjoner på sjanger/teksttype og emne/tema ble jeg nødt til å lage et overslag over hvor stor del av teksten i avisene som bestod av det ene og det andre. Dette ble gjort manuelt ved å telle antall sider. I tvilstilfeller ble hovedoppslaget på den aktuelle siden utslagsgivende.

FIGUR 4: Totalt antall registreringer per side fordelt på sjanger/teksttype

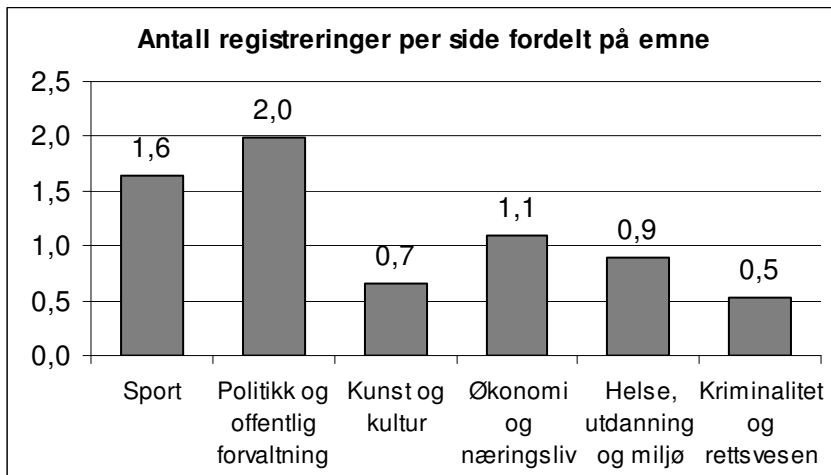
Ifølge teorien om bruken av idiomer skulle man anta at idiomer ble brukt aller mest i kommentarjournalistikken nettopp fordi idiomene fungerer som *evaluative komponenter*, og at det er i denne typen journalistisk diskurs at forfatterne skal gi uttrykk for følelser og holdninger. Dette ser vi helt tydelig i fordelingen på sjanger/teksttype i det undersøkte avismaterialet. Det er nettopp i kommentarjournalistikken idiomer og leksikalske kollokasjoner brukes klart mest. Et diagram der bare fordelingen av klassiske idiomer er tatt med, viser den samme tendensen:

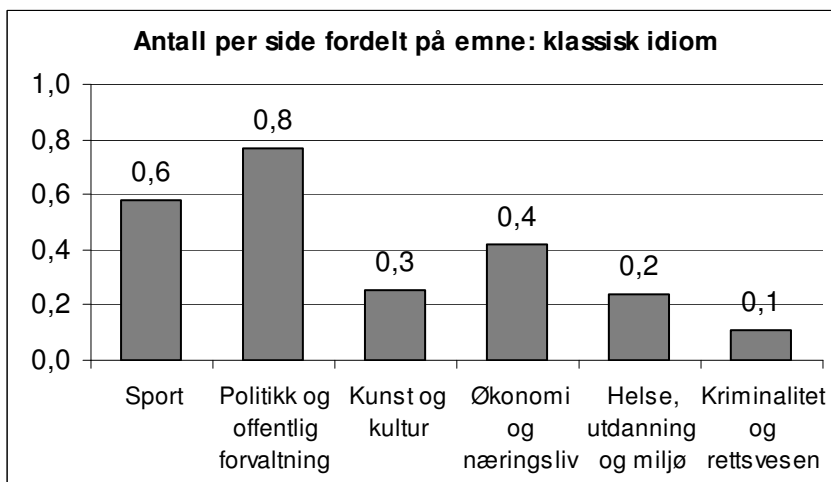
FIGUR 5: Klassiske idiomer per side fordelt på sjanger/teksttype

Emne/tema

Jeg ville også undersøke bruken av idiomer fordelt på emne/tema i avismaterialet. Som i de foregående diagrammene undersøker jeg først for alle registreringene totalt for deretter å se bare på fordelingen av de klassiske idiomatiske uttrykkene. I kodingen av datamaterialet opererte jeg med seks ulike kategorier på emne/tema. Fordelingen ble som følger:

FIGUR 6: Total fordeling per side på emne/tema

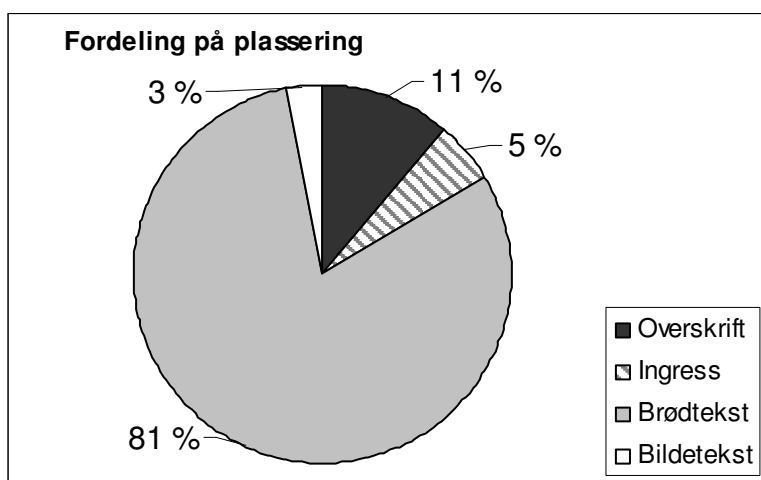
FIGUR 7: Fordeling av de klassiske idiomene per side på emne/tema

De to diagrammene viser den samme tendensen. Disse oversiktene er interessante idet vi ser at det er stor forskjell når det gjelder i hvilke temaer/emner de faste uttrykkene brukes mest. *Sport* og *politikk* skiller seg ut som de emneområdene der faste uttrykk generelt, og idiomatiske uttrykk spesielt, brukes mest. Sportsjournalistene er kjent for å bruke mange metaforer og annet billedlig språk i artiklene sine. Thore Roksvold (1989:104) skriver:

”Nettopp bilderikdommen er det som først og fremst karakteriserer sportsspråket”. Dette skyldes for en stor del at de som skriver, må gjenopplive en kanskje middelmådig sportslig begivenhet og gjøre den interessant og spennende. Ved å krydre språket og finne passende bilder på opplevelsene kan de gang på gang formidle stoffet på en kreativ og leservennlig måte.⁶⁸ En annen forklaringsfaktor kan være noe som påpekes av Dyrdal og Lenes (1993), nemlig det at sportsspråket er *direkte* og at det har *mundlig preg*. Når sportsjournalistikken bruker mange faste uttrykk, kan dette derfor trolig knyttes til *idiomenes muntlige karakter*. Bruken av idiomer innefor emnet politikk og offentlig forvaltning og innenfor økonomi og næringsliv kan delvis tilskrives det samme som over, nemlig at et i utgangspunktet ”tørt” stoff gjøres til en mer spennende leseropplevelse.

Plassering

Jeg var også interessert i hvordan uttrykkene (både idiomer og kollokasjoner) fordelte seg på plassering i avistekstene. Jeg opererte med fire plasseringsmuligheter: overskrift, ingress, brødtekst og bildetekst. Jeg fant denne fordelingen:

FIGUR 8: *Fordeling på plassering*

Det var ikke praktisk mulig for meg å lage noen grunnlagstall på denne fordelingen, så tabellen er ikke vektet for at det er veldig mye mer brødtekst i avisene enn det er bildetekst og overskrifter etc. Jeg mener likevel diagrammet viser interessante tall, først og fremst i

⁶⁸ For en nærmere gjennomgang av metafor- og annen billedbruk i sportsjournalistikken, se f.eks. Roksvold (1989:104).

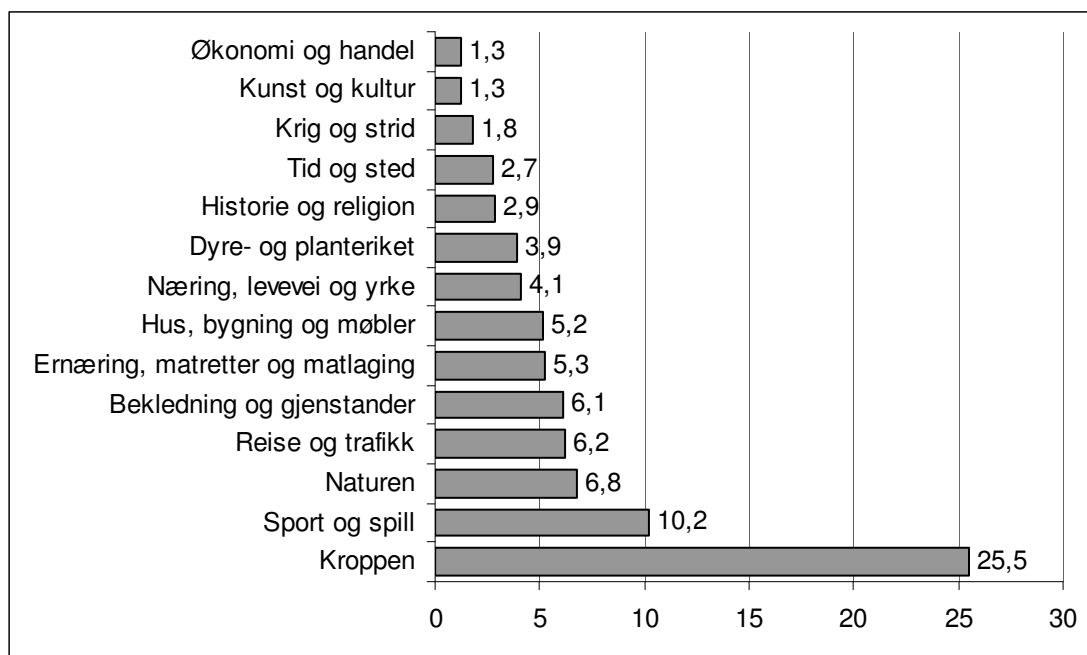
kakestykket for forekomsten av faste uttrykk i *overskrifter*. Vi ser at hele 11 % av uttrykkene befinner seg i avisenes overskrifter. Man trenger ikke et forholdstall til å beregne at avisenes overskrifter utgjør langt mindre enn 11 % av en avis. Dette er i så måte et meget høyt tall.

Hvorfor brukes idiomer så mye i avisenes overskrifter? Dette kan sannsynligvis blant annet tilskrives idiomenes sammenfatningsfunksjon. Overskrifter skal selvfølgelig formidle hva artikkelen handler om, og gjennom et kort, slående uttrykk kan artikkelens hovedbudskap formidles på en enkel måte til leserne. Idiomer er et godt verktøy i denne sammenhengen nettopp fordi de formidler et komplekst og sammensatt saksforhold i korte ordelag.

Sköldberg (2004:287) poengterer at det gjerne er et idiom i avkortet – elliptisk – form som brukes i overskrifter, jf. variasjonstypen *utelatelse* nedenfor. (Jf. også Moon 1998:290.)

Betydningsområde

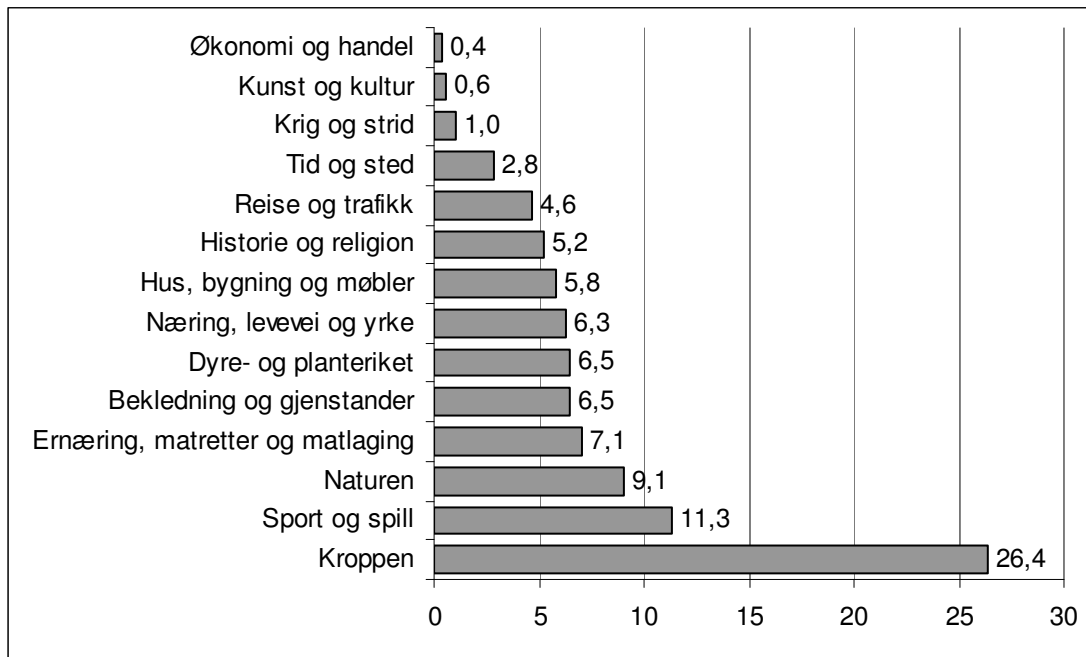
Jeg ville også finne ut av hvilke betydningsområder uttrykkene i materialet hentet sin billedlige betydning fra. Jeg opererte her med fjorten⁶⁹ kategorier. Fordelingen ble slik:

FIGUR 9: Fordeling på betydningsområde for alle uttrykkene totalt

⁶⁹ Egentlig opererte jeg med femten kategorier, men kategorien *annet* er ikke gjengitt i oversikten da denne er en ren rest-kategori. Det samme gjelder for annet- og øvrignkategoriene i diagrammene for emne/tema og sjanger/teksttype. Jf. for øvrig side 94. I fig. 9 er det ca. 17 % av uttrykkene som har blitt plassert i restkategorien *annet* som da ikke gjengis i diagrammet.

Når det gjelder de klassiske idiomene alene, var fordelingen som følger:

FIGUR 10: Fordeling på betydningsområde for de klassiske idiomene

De to oversiktene er forholdsvis like. Diagrammene viser at det er *kroppen* som står som det suverent mest brukte semantiske kildedomenet: hele 25,5 % av alle beleggene totalt og 26,4 % av de klassiske idiomene henter sin billedlige betydning derfra. Det andre vi kan merke oss i denne sammenhengen, er at på andreplass finner vi kildedomenet for sport og spill som utgjør henholdsvis 10,2 % og 11,3 % for de to gruppene. Når det gjelder de klassiske idiomene, er også kildedomenet *naturen* mye brukt.⁷⁰

Innenfor kognitiv metaforsteori er det velkjent at menneskets kropp som kildedomene står helt sentralt i metaforiske uttrykk. Det er kroppen som er utgangspunktet for alle følelser og alle erfaringer; vi mennesker er egosentriske i vår opplevelse av verden. Kroppen er i tillegg det *ideelle kildedomenet*, skriver Kövecses (2002:16), fordi kroppen er klart avgrenset, og vi kjenner den så godt at den kan brukes til å forklare komplekse og vanskelig tilgjengelige forhold. Kövecses nevner blant annet *hodet, ansiktet, beina, hendene, ryggen og hjertet* som de kroppsdelene som oftest brukes i metaforiske uttrykk (ibid.). Anne Golden redegjør også

⁷⁰ I motsetning til fig. 9, der 17 % av beleggene måtte kategoriseres som *annen*, var det bare 6 % av de klassiske idiomene som vanskelig kunne plasseres. Mye kan altså tyde på at det er enklere å klassifisere de klassiske idiomene mht. kildedomene.

for dette fenomenet – *embodiment* – innenfor kognitiv metafor teori i en artikkel fra 2001. Her redegjør hun for hvordan kroppsdelenes *hjerte, hode, hånd* og *bein* brukes i norske metaforiske og metonymiske uttrykk, og understreker betydningen av kroppen som utgangspunktet for tenkning og forståelse (Golden 2001:1). Funnene i min undersøkelse stemmer godt overens med den kognitive metafor teorien på dette området.⁷¹

Sportsmetaforer i allmennspråket blir tatt opp i Dyrdal (1993). Han skriver at språket i sportsverdenen har smittet over på en rekke andre samfunnsområder, blant annet den politiske arenaen (Dyrdal 1993:133), jf. også Lakoff og Johnsons *livet-er-et-spill-metaforen* [*life is a gambling game metaphor*] (Lakoff og Johnsen 1980:51). Både sport og politikk handler jo om en ”kamp” mellom to eller flere parter – så til grunn for dem begge ligger begrepsmetaforen ”krig”. Dyrdal gjør greie for hvilke sportsmetaforer som brukes i allmennspråket, og han nevner bl.a. *bane, ball, score, sidelinje, dribble, takle, fair play, gule og røde kort, runde, knockout, nede for telling, slag under beltet, kaste inn håndkleet*, etc. Av spill-metaforene er det typisk kortspill og sjakk som utgjør det metaforiske grunnlaget.

Variasjon og variasjonstype

En annen ting jeg ville undersøke var i hvilken grad idiomene i avisene ble brukt i variert form, og hvilken variasjonstype som var den vanligste. Jeg brukte seks kategorier for variasjon: *variasjon av grammatisk kategori, variasjon av ordrekkefølge og konstruksjon, leksikalsk variasjon, tillegg av ord, utelatelse av ord og avledning*. Resultatene var som følger:

TABELL 5a: *Antall belegg med og uten variasjon*

	Leksikalsk kollokasjon	"Klassisk" idiom	Total
Variasjon	72	98	170
Ikke variasjon	782	398	1180
Total	854	496	1350

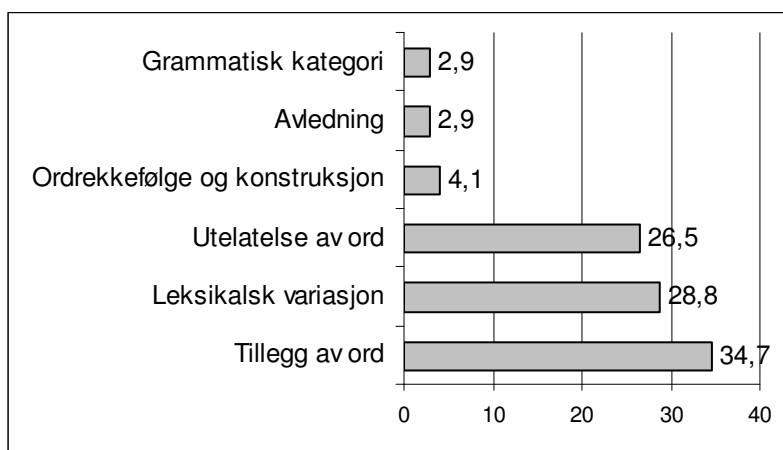
⁷¹ *Embodiment* er et helt sentralt begrep i kognitiv metafor teori og er følgelig mye omtalt og drøftet i litteraturen. I tillegg til Kövecses (2002) og Golden (2001), må Lakoff og Johnson (1980) nevnes. *Embodiment* diskuteres også i Fernando (1996:120-136), Sköldberg (2004:54) og Moon (1998).

TABELL 5b: *Prosentandel med og uten variasjon*

	Leksikalsk kollokasjon	"Klassisk" idiom	Total
Variasjon	8,4	19,8	12,6
Ikke variasjon	91,6	80,2	87,4
Total	100,0	100,0	100,0

Vi ser at det er 170 tilfeller – eller 12,6 % – av uttrykkene i datamaterialet som er variert på en eller annen måte; dette er et høyt tall. Mest interessant i disse to tabellene er kanskje at hele 20 % av de klassiske idiomene i materialet opptrer med variasjon (!). Hvert femte idiomatiske uttrykk som brukes i materialet, er altså variert. Til sammenligning er det bare 8,4 % av de leksikalske kollokasjonene som opptrer i variert form. Dette kan tyde på at det er lettere å godta forandring av de klassiske idiomene enn av de leksikalske kollokasjonene, kanskje fordi idiomene i utgangspunktet er en så fast og kjent størrelse. I sin undersøkelse kom Sköldbberg fram til at det var sammenheng mellom type figurativt innhold i uttrykkene og graden av uttrykksmessig variasjon (jf. delkapittel 2.4.3). Det var mer vanlig at idiommer med metaforisk betydningsrelasjon mellom bokstavelig og idiomatisk betydning ble variert enn at de med metonymisk betydningsrelasjon ble det. I sorteringen av klassisk idiom og leksikalsk kollokasjon i min undersøkelse er det som regel slik at de klassiske idiomene er metaforiske, mens de leksikalske kollokasjonene er metonymiske. I så måte sammenfaller resultatene i min undersøkelse med Sköldbbergs.

Når det gjelder fordelingen på variasjonstype, får vi dette resultatet:

FIGUR 11: *Fordeling på variasjonstype*

Diagrammet viser en klar todeling; det er variasjonstypene *utelatelse av ord*, *tillegg av ord* og *leksikalsk variasjon* som klart forekommer mest. Til sammen står disse tre variasjonstypene for 90 % av all variasjon i materialet. De tre siste variasjonstypene forekommer, men de er, som diagrammet viser, heller sjeldne.

La oss se nærmere på hva som ligger bak disse tallene. *Tillegg av ord* er den vanligste formen for variasjon av idiomatiske uttrykk i materialet mitt. Dette kan forklares ved at det er denne variasjonstypen som gjerne brukes for å relatere det abstrakte innholdet i idiommet til det konkrete innholdet i artikkelen. Dermed oppnår skribenten både en konkretisering og en kobling mellom idiommet og artikkelens innhold. *Tillegg av ord* forekommer både ved at et av innholdsordene i idiommet blir modifisert med et forledd, eller at det blir lagt til frittstående tilleggsord. I mitt materiale finner vi blant mange andre disse eksemplene på variasjonstypen *tillegg av ord*:

- (1) I kulturdepartementet begynner man heldigvis å få en smule kalde føtter når det gjelder Jancos planer om å finansiere prøvesendinger med lokal-tv ved hjelp av såkalte sponsoravtaler. (Romerikes Blad 17.06.07)
- (2) I åpningsminuttene ble Ull/Kisa tatt voldsomt på sengen mot et duellsterkt og aggressivt hjemmelag. (Romerikes Blad 17.06.07)
- (3) Vi var flue på studioveggen, da den tidligere P3-duoen kom sammen på radio for første gang siden lille julaften 2005. (Dagbladet 13.06.07)
- (4) Bare et internasjonalt press kan få landene i Midtøsten til å holde fingrene fra det palestinske fatet. (Dagbladet 16.06.07)
- (5) Nå tenker jeg byråkrater og pengetellere skjelver i omsorgsbuksene sine. (Dagbladet 16.06.07)
- (6) Polakken var en hyggelig mann som la alle kort og kvitteringer på bordet. Han fikk derfor tilståelsesrabatt. (Aftenposten 12.06.07)
- (7) Byråd Torger Ødegaard svinger matematikk- og språkpisken over hovedstadens barn og barnehageansatte ved Veilederen ABC og 1,2,3. (Aftenposten 13.06.07)

(8) I går forsynte konserndirektør Roar Engeland seg med et lite stykke av opsjonskaken.
(Aftenposten 16.06.07)

(9) Vi kan ikke leve med å prestere på dette nivået, sa en tapper Brann-trener som gikk den mediale kanossagang etter ydmykelsen. (Aftenposten 17.06.07)

Den andre variasjonstypen som er vanlig i materialet, er å bytte ut ett av innholdsordene i idiomet med et annet. Vi finner også en rekke eksempler på *leksikalsk variasjon* i materialet:

(1) Effektene går som varme wienerbrød. (Aftenposten 17.06.07)

(2) Vi lever jo som sild i tønne! (Romerikes Blad 15.06.07)

(3) Romerike best - i Arcus' øyne (Romerikes Blad 17.06.07)

(4) Hun skal få det tøft, ikke bare fordi hun skal hoppe etter Anne-Kat, men også fordi det skjer store forandringer i medieverden. (Dagbladet 11.06.07)

(5) På BAHR bakke (Dagbladet 11.06.07 om advokatfirmaet Bahr; merk at det også er snakk om ordlek her, og ved å bruke store bokstaver signaliseres denne ordleken til leserne)

(6) Og med frykt for feilskjær, fall og det faktum at jeg faktisk kan være i ferd med å trække noen på skituppene - det er ikke en hvilken som helst mesterskapsmedalje i en ikke alt for internasjonalt bred idrett/sport Suzann Pettersen har vunnet. (Dagbladet 12.06.07)

(7) Uansett. Han rekker ikke min kjære Maggie til skjørtekantene. (Dagbladet 14.06.07)

(8) På kryss og quiz (Aftenposten 16.06.07)

Den tredje store variasjonskategorien i materialet var *utelatelse av deler av uttrykket*. Vi kan også kalle dette bruk av *elliptisk form* eller *trunkering*. Over så vi at Sköldberg (2004:183) kommenterte at det i avisenes overskrifter ofte ble brukt idiomer i elliptisk form. Selv om trunkering også forekommer i avisenes brødtekst, ser vi det først og fremst i overskrifter eller titler av ulike slag. Selv om man ut fra fasthetskriteriet skulle anta at idiomet mister sin idiomatiske betydning hvis deler av uttrykket blir utelatt, ser vi altså at denne variasjonstypen

er svært vanlig, og at idiomet ikke nødvendigvis mister sin idiomatiske betydning (jf. s. 74). Her er noen eksempler fra materialet på variasjonstypen *utelatelse*:

- (1) Perler for svin (Romerikes Blad 16.06.07)
- (2) Ett halmstrå finnes likevel. (Dagbladet 14.06.07)
- (3) Kanskje treffer Aftenpostens utmerkede debattredaktør Knut Olav Åmås spikeren når han skriver under overskriften "En uønsket kjempe". (Dagbladet 16.06.07)
- (4) Ut av skapet (Dagbladet 16.06.07)
- (5) Kalddusj fra Oslos velgere (Aftenposten 15.06.07)
- (6) Bare blåbær (Aftenposten 15.06.07)
- (7) Med to hatter i styrerommet (Aftenposten 17.06.07)

De andre formene for variasjon forekommer også i materialet. Her er to eksempler på hver av variasjonstypene *grammatisk kategori*, *avledning* og *ordrekkefølge og konstruksjon*:

- (1) Men tidligere er deler av dette området kalt Gisledalen, og det ble hissig navnestrid da det som nå heter Sagdalen stasjon var nybygd og skulle ha navn, sier strømmen-aktivist Steinar Bunæs i Strømmen vel og Sagelvas venner - som selvfølgelig har noen fingrer med i den nye museumsavdelingen. (Romerikes Blad 12.06.07)
(Grammatisk kategori)
- (2) Vi kårer Aurskog-Hølands gråeste mus. (Romerikes Blad 16.06.07) (Grammatisk kategori)
- (3) Spikerhodet (Romerikes Blad 11.06.07) (Avledning)
- (4) Det var mange hengehoder etter at Brann tok ledelsen og øke [sic.] til 2-0 like etterpå. (Romerikes Blad 17.06.07) (Avledning)
- (5) Den klubben har en tendens til å lage gråstein av gull. (Aftenposten 17.06.07)
(Ordrekkefølge og konstruksjon)

(6) Storslagent, men litt for tydelig at sitronen skal skvises. (Romerikes Blad 15.06.07)

(Ordrekkefølge og konstruksjon)

Det kan virke som om det å omforme de faste uttrykkene i språket er "in" i avisspråket. Man tar et idiomatisk uttrykk, snur og vender på det, plukker det fra hverandre, for deretter å sette det sammen på en ny og kreativ måte. På denne måten får skribentene vist at de ikke bare behersker disse uttrykkene, de vet også å gjøre dem interessante og morsomme – og de kan dermed ikke kritiseres for manglende språklig oppfinnsomhet.

Ordlek på frasenivå

I hvilken grad har vi å gjøre med ordlek når idiomene benyttes i avismaterialet? Jeg kategoriserte beleggene for ordlek versus ikke ordlek. Definisjonen på ordlek i denne sammenhengen er at språkbrukeren spiller på uttrykkenes bokstavelige og overførte betydning samtidig.

TABELL 6a: *Antall belegg med og uten ordlek*

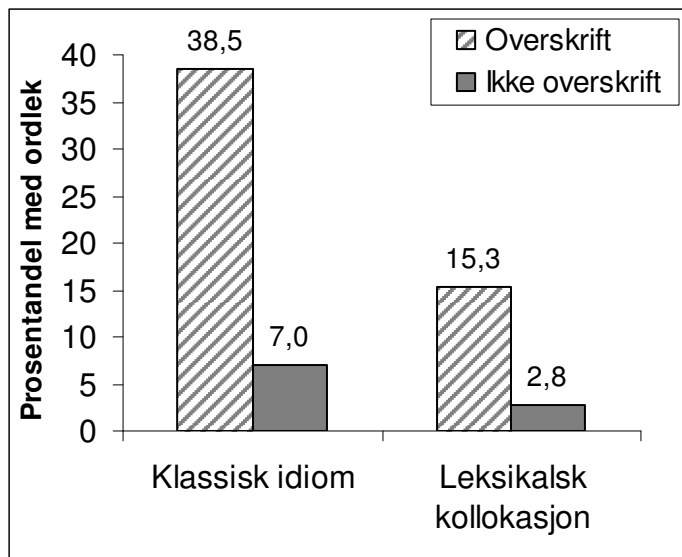
	Leksikalsk kollokasjon	"Klassisk" idiom	Total
Ordlek	36	51	87
Ikke ordlek	818	445	1263
Total	854	496	1350

TABELL 6b: *Prosentandel med og uten ordlek*

	Leksikalsk kollokasjon	"Klassisk" idiom	Total
Ordlek	4,2	10,3	6,4
Ikke ordlek	95,8	89,7	93,6
Total	100,0	100,0	100,0

Det er totalt 87 forekomster av ordlek i materialet (6,4 %). Det interessante i denne tabellen er imidlertid at det foreligger en signifikant større andel ordlek blant de klassiske idiomene enn blant de leksikalske kollokasjonene, med henholdsvis 10,3 % mot 4,2 %.

Det kunne også være interessant å se på *hvor* denne ordleken forekom. Jeg lagde derfor en krystabell for ordlek og plassering. I denne utregningen tok jeg bare med to variabler: *overskrift* og *ikke overskrift* (dvs. brødtekst, ingress og bildetekst til sammen). I diagrammet under ser vi hvordan ordleken fordelte seg på overskrift og ikke overskrift i materialet:

FIGUR 12: Prosent med ordlek fordelt på overskrift og ikke overskrift

Denne fordelingen er statistisk signifikant. Hele 38,5 % av de klassiske idiomene i avisenes overskrifter er eksempler på ordlek. Tilsvarende kan bare 7 % av de klassiske idiomene som ikke er i overskrifter, klassifiseres som ordlek. Forskjellen er noe mindre for de leksikalske kollokasjonene, men fordelingen er også signifikant for disse.

Denne fordelingen er meget interessant. Ordlek forekommer altså helst i avisenes overskrifter. Hvorfor er det slik? Forklaringen kan delvis ligge i overskriftenes funksjoner i avismediet. De skal vekke interesse og dermed få oss til å lese videre. En morsom, oppsiktsvekkende overskrift er ofte avgjørende for om vi velger å fortsette på artikkelen. Gläser (1996:48) skriver: "Modifications of proverbs are quite popular in journalism and may occur in headings to rouse the reader's curiosity and interest".

For å få en bedre forståelse av tallene i den kvantitative analysen er det hensiktsmessig å gå nærmere inn på de registrerte tilfellene av ordlek i materialet. I avismaterialet er det mange eksempler på ordlek, her er et knippe:

- (1) Sykehuset trenger opptil 2.000 mennesker som er villige til å brette opp ermene og gi av seg selv. (Romerikes Blad 15.06.07 skriver om mangelen på blodgivere.)
- (2) Siden NRV også forsyner Coca Cola i Lørenskog og Ringnes i Nittedal, kan Henriksen-vannet ha vært på alles lepper - i dobbelt forstand. (Romerikes Blad 15.06.07 skriver om vannverksskandalen; merk eksplisitt markering av ordleken.)

- (3) Får endene til å møtes (Romerikes Blad 15.06.07 skriver om et andeveddeløp.)
- (4) Den lille redningsskøyta Elias holder vann også i sin første langfilm. (Romerikes Blad 15.06.07 anmelder barnefilm.)
- (5) Det flasker seg for Arcus på Romerike. (Romerikes Blad 17.06.07 skriver om vinbedriften Arcus som skal etablere seg på Romerike.)
- (6) Petter på vannvogna (Dagbladet 12.06.07 skriver om Petter Stordalens satsning på hydrogenbiler.)
- (7) Den roper ulv-ulv enten den nå ser lemen eller hamster. (Dagbladet 12.06.07)
- (8) Dykkere på dypt vann (Dagbladet 13.06.07)
- (9) Har kviger som svin på skogen (Dagbladet 13.06.07 skriver om en flokk kuer som har rømt til skogs.)
- (10) På tå hev for Arbeidstilsynet (Dagbladet 13.06.07 skriver om Den Norske Balletthøyskolen.)
- (11) Har ikke Statoil råd til å holde fingrene av fatet inntil den irakiske transisjonsprosessen er kommet i mål og irakerne på egen hånd har fått vedta den statsformen de ønsker for fremtiden [?] (Dagbladet 14.06.07 skriver om oljeindustrien.)
- (12) Videre går Kringkastingsorkesteret under jorda med Griegs musikk og spiller på T-banestasjonene Nationaltheatret, Stortinget og Jernbanetorget. (Dagbladet 15.06.07)
- (13) Han blir anklaget for å falle for lett på banen. Privat holder spisskometen Tarik Elyonoussi (19) beina godt plantet på jorda. (Dagbladet 15.06.07)
- (14) Oslo tok en spansk en (Aftenposten 11.06.07 skriver om det varme været i Oslo.)
- (15) Mest villige er vi til å kutte i egen bilkjøring - syv av ti svarer at de vil trække på bremsen. (Aftenposten 11.06.07 skriver om privatpersoners miljøtiltak.)

-
- (16) Fanden på veggen (Aftenposten 14.06.07 skriver om illustrasjoner av djevelen på veggene i Enebakk kirke.)
- (17) Som fisken i vannet (Aftenposten 14.06.07 skriver om Drøbak akvarium.)
- (18) Mageplask for svømmetrening (Aftenposten 15.06.07)
- (19) Norwegian i hundre (Aftenposten 16.06.07 skriver om at flyselskapet oppretter sin rute nummer 100.)
- (20) Hurtigruten på rett kjøll (Aftenposten 16.06.07)

Ved å spille på idiomenes bokstavelige betydning oppnår journalistene en morsom effekt, og denne ordleken gjør seg godt på trykk. Derfor omfavnes den også av journalister som ikke tar fem øre for å skrive ”Jeg så lyset i enden av tunellen” i en artikkel om tunellskrekk, eller ”Det er helt gresk for meg” i en artikkel om det greske fotballandslaget eller gresk mat. Hovedpoenget her er at det fungerer å bruke de idiomatiske uttrykkene med bokstavelig referanse selv om ”helt gresk” i denne sammenhengen ikke har noe med Hellas / det greske å gjøre rent betydningsmessig, og ”å se lyset i enden av tunellen” rent bokstavelig ikke har noe å gjøre med tunneller.

Kontaminasjon og annen feil bruk

Den siste variabelen jeg ville undersøke for bruken av faste uttrykk i avisspråket, var spørsmålet om *kontaminasjon og annen feil bruk*. Hvor ofte ble idiomenene brukt feil, eller blandet sammen? Det kan være snakk om ren sammenblanding av idiomer, usikkerhet om hva som er den korrekte ordlyden i idiomet, eller ren ubetenksomhet i det språklige uttrykket. Kontaminasjon og annen feil bruk kan skyldes at idiomets billedlige innhold ikke lenger er noe språkbrukerne er seg særlig bevisst, jf. 3.4.4.

Det var noen tilfeller av kontaminasjon og annen feil bruk i materialet. Den første gruppen er kontaminasjon/sammenblandingene:

- (1) Bensinstasjonen på Nes i Ådal selger bagetter og mineralvann som varm hakkamøkk. (Romerikes Blad 15.06.07)

-
- (2) Det må egnede mennesker til det. En som har vært i samme sko kanskje, men som har kommet ut av det. (Romerikes Blad 13.06.07)
 - (3) Asfalten falt i grus. (Romerikes Blad 17.06.07)
 - (4) Selv sa Fidel Castro ingenting om når og eventuelt hvordan han skal ta tilbake sine funksjoner som han overlot til broren Raúl og et seksmannsstyre da han måtte kaste inn kortene i fjor sommer. (Dagbladet 17.06.07)
 - (5) Etter de første utblåsningene på moorewatch.com strekker Kenefick en klam hånd ut til Moore. (Dagbladet 17.06.07)
 - (6) Deretter ble rollene mellom rettsinstansene snudd på hodet. (Romerikes Blad 16.06.07)
 - (7) Dobbeltscorer Thorstein Helstad tente gull-lukta i Bergen igjen. (Dagbladet 11.06.07)

I (1) blandes idiomene ”å gå som varmt hvetebrød” og ”å gå unna som hakka møkk”. Resultatet er den trolig utilsiktede morsomme uttrykksmåten ”varm hakkamøkk”. I (2) blandes idiomene ”å være i samme båt” og ”i være i dine sko”. I (3) blandes idiomene ”å falle i fisk” og ”å legge noe i grus” (den tilsiktede morsomheten blir derfor bare halvveis). I (4) blandes idiomene ”å kaste inn håndkleet” og ”å kaste inn kortene”. I (5) blandes idiomene ”å legge en klam hånd over noe” og ”å strekke ut hånden til noen”. I (6) blandes uttrykkene ”å snu noe på hodet” og ”å bytte om på rollene”, og i (7) blandes uttrykkene ”å tenne håpet” og ”å lukte gull”.

Den neste gruppen er de registreringene der det kan virke som om skribenten er usikker på uttrykkets riktige ordlyd. Fra et normativt perspektiv vil denne bruken av idiomet anses som feil:

- (1) Vi holder argusøyne på overtidsbruk, som bedriften fikk bot for. (Romerikes Blad 16.06.07) (Riktig: ”Å følge noe(n) med argusøyne”; kan også oppfattes som en sammenblanding/kontaminasjon av dette uttrykket og ”å holde øye med”.)
- (2) Der alt rundt 2-0-scoringen var vakker fotball fra den øverste skuffen. (Dagbladet 11.06.07) (Riktig: ”Å velge fra øverste hylle”; kan også tolkes som kontaminering av

uttrykkene ”å velge fra øverste hylle” og ”å være noe (ofte *bedrager* eller *kjeltring*) av første skuffe”.)

- (3) Da Henning Berg trengte en kamp fra øverste skuffen var gutta hans tvers igjennom glitrende. (Dagbladet 17.06.07) (Samme som i eksempelet over.)

Den siste gruppen av feil bruk er den som er et resultat av språklig ubetenksomhet. I eksemplene under er det slik at det billedlige innholdet i idiomet på forskjellig vis ikke passer så godt sammen med det konkrete forholdet som omtales i setningen. Resultatet blir derfor noe komisk:

- (1) Kvigene som skulle gått på det frodige beitet bak Trygve Sandersen har vært på galeien i tre uker. (Romerikes Blad 16.06.07) (Kvigene på galeien?)
- (2) Etter at Sarkozy overtok som fransk president for en måned siden, har han lansert en rekke forslag som skal få arbeidet med den havarete EU-grunnloven på skinnene igjen. (Aftenposten 17.06.07) (Å få noe havarert på skinner igjen?)

Mindre støyende er eksempelet under, der idiomet som henter sitt billedlige innhold fra en bestemt sport, brukes i omtalen av en annen sport:

- (1) Dermed ble det game, set og match til Astana-laget på femte etappe. (Aftenposten 16.06.07) (Tennis-idiom i omtale av sykkelritt.)

4.4.2 Sammenfatning av resultater og funn

Analysene av bruken av idiomatiske uttrykk i avismaterialet gir grunnlag for å konkludere med følgende:

- Idiommer, som utgjør ca. 1/3 av beleggene, forekommer sjeldnere enn leksikalske kollokasjoner, som da utgjør ca. 2/3 i materialet.
- Det uttrykket som forekom oftest i materialet, var *å være i tråd med noe* med 18 forekomster. Den videre frekvenslista var som følger: *å sette søkelys på noe* (13), *å ta (helt) av* (11), *å være på hjemmebane* (11), *å gå/stå i spissen for noe* (10), *å holde døra åpen / å åpne dører* (9), *å komme på banen* (9), *å se langt etter noe* (9), *å ha*

noe(n) i ryggen (8) og *å legge noe på hylla* (8). Det eneste klassiske idiomet som kom med på denne ti-på-topp-lista, var det siste: *å legge noe på hylla*.

- Når det gjaldt fordelingen i forhold til de ulike avisene, skilte Romerikes Blad seg klart ut. Det ble faktisk brukt dobbelt så mange idiommer og kollokasjoner i Romerikes Blad som i Aftenposten og Dagbladet. Forskjellene kan muligvis tilskrives en kombinasjon av idiomenes uformelle natur og at avstanden mellom avsender og mottaker er mindre i en lokalavis som Romerikes Blad enn i riksaviser som Dagbladet og Aftenposten.
- Idiommer og leksikalske kollokasjoner blir brukt signifikant oftere i kommentarjournalistikken enn i feature- og nyhetsjournalistikk, noe som først og fremst kan forklares med disse uttrykkenes evaluative og ekspressive funksjon.
- I forhold til fordeling på emne/tema er det sport og politikk som skiller seg ut som de emnene der idiommer blir brukt aller mest. For sportsjournalistikken del kan dette resultatet trolig forklares ved denne diskursens muntlige og direkte preg. Bruken av idiommer og andre uttrykk er med på å bygge opp dette preget. Grunnen til at idiommer brukes mye i omtale av politisk stoff i avisene, kan muligvis tilskrives idiomenes krydrende og livgivende funksjoner i tekst.
- Det viste seg at hele 11 % av idiomene i materialet forekom i avisenes overskrifter, noe som er et meget høyt tall. Det er nærliggende å grunngi dette høye tallet med idiomenes blikkfangs- og sammenfatningsfunksjon.
- Det er menneskekroppen som er det suverent mest brukte kildedomenet for metaforene i de idiomatiske uttrykkene. Hele 26,4 % av idiomene henter sin billedlige betydning fra kroppen. Det andre semantiske betydningsområdet som skiller seg ut, er sport og spill med 11,3 %.
- 20 % av idiomene i materialet var variert i én eller annen form. Av de seks variasjonstypene jeg opererte med i undersøkelsen, var det *utelatelse*, *tillegg* og *leksikalsk variasjon* som forekom klart mest – disse tre stod faktisk for hele 90 % av all variasjonen i materialet.

- Det var totalt 87 forekomster av ordlek i materialet, og det var betydelig mer ordlek blant de klassiske idiomene (10,3 %) enn blant kollokasjonene (4,2 %). Ved å krysse variabelen for ordlek med variabelen for plassering fant jeg ut at hele 38,5 % av de klassiske idiomene i avisenes overskrifter var ordlek.
- Kontaminasjon og annen feil bruk av uttrykkene forekom også i materialet men var relativt sjeldent.

4.4.3 Avslutningsvis om idiommer og den journalistiske diskurs

Idiomatiske uttrykk utgjør, sammen med blant annet ordtak og rutineformler, en del av vårt ”ferdiglagde” vokabular. Bruken av ferdiglagd språk kan enten ses på som et språklig verktøy som letter kommunikasjonen, eller som noe rutinepreget som blokkerer for språklig uavhengighet og kreativitet. Idiomatiske uttrykk kan denoteres med mange forskjellige termer; disse termene er interessante idet de ofte har positiv eller negativ konnotasjon. Dette vil igjen reflektere om vi oppfatter idiommer – og bruken av dem – som noe positivt eller negativt. En positiv term er ”språkblomst”. Jeg finner imidlertid at de fleste denotasjonene er negativt ladet: floskel, tomme uttrykk, klisjé, rutinespråk, ordsqualder, svulstige fraser, etc. I mange ”oppskrifter” for god språkbruk advares det mot bruk av språkets faste vendinger; det er lite oppfinnsomt, nærmest automatisert språkbruk. Hvorvidt idiommer og bruken av dem er en språklig ressurs eller tvangstrøye, kommer mest sannsynlig an på øynene som ser.

Journalistisk språk skal engasjere, inspirere og holde på leseren. Ebbe Grunwald framhever virkningen av bruk av billedkonstruksjoner i journalistiske tekster. Han skriver:

Sproglige eksponeringer er billedkonstruksjoner og nogle af de mest afgørende, tekstformidlede [sic?] og forståelsesfremkaldende redskaber, som benyttes i den offentlighed, hvori journalistiske tekster skal fungere. Ved at eksponere følger den journalistiske skribent fokus, substans og detaljer ind i sin historie. Sproglige eksponeringer er redskaber, som fremkalder billeder i læserens bevidsthed, hvorved de bidrager til grundlaget for læserinteressen og læserforståelsen (www.sdu.dk).

I tillegg til at billedlige uttrykk som idiommer bidrar til et livligere avisspråk, brukes idiomene også av andre årsaker, jf. idiomenes mange funksjoner som ble diskutert tidligere (3.4.1).

Ofte er det ikke lett å skrive spennende og engasjert om enhver ting som skal omtales i avisen. Hvis journalisten ikke selv har vært tilstede ved en hendelse, må han forholde seg til det han får av beskrivelser fra sine kilder. Hvis disse beskrivelsene ikke er detaljerte nok

eller på annet vis er språkfattige, kan det være vanskelig for journalistene å oppnå ”det språklig sett sublime”. Da kan det være lett å ty til en fast vending som tar utgangspunkt i våre felles forestillinger – et idiom (www.cfje.dk).

Yngve Benestad Hågvar skriver (personlig e-post) at han tror at de færreste journalister er særlig bevisst bruken av idiomatiske uttrykk i tekstene sine, og refererer til at denne språkbruken kan sies å være diskursivt bestemt. Det kan med andre ord være en underliggende journalistisk tekstnorm som gjør seg gjeldende. Han ser for seg flere grunner til at den journalistiske diskursen omfavner bruken av idiomatiske uttrykk:

- *Det blir lettere å skrive fort:* det konstante tidspresset gjør det vanskelig å finne på nye, gode formuleringer hver gang; ved å bruke idiomatiske uttrykk får journalisten raskt formidlet hovedbudskapet sitt.
- *Det blir lettere å lese fort:* avisleserne har dårlig tid; de idiomatiske uttrykkene signaliserer ofte hvilken kontekst saken skal forstås i og gjør dermed at leserne raskere får oversikt over hva saken handler om.
- *Det blir lettere å spisse saken:* selv om idiomene ofte er upresise og overdrivende, er de likevel treffende i mange situasjoner; idiomene ”selger” en sak.
- *Journalisten vil gjøre en sak mer spennende enn den faktisk er:* dette kan han gjøre ved å bruke idiomatiske uttrykk fordi disse har en spissformulerende funksjon, de krydrer og setter farge på språket; dette kan gjøre en i utgangspunktet knusktørr tekst om til en morsom og spennende leseropplevelse.

Idiomatiske uttrykk blir ofte brukt på konvensjonelt vis i aviser. Likevel får idiomene også ofte fram *homo ludens* i språkbrukerne (Fernando 1996:243), ikke minst blant journalister. Gjennom ordlek spiller journalistene på de idiomatiske uttrykkene. På denne måten gjenoppliver de idiomene og frisker opp språket.

4.5 Oppsummering kapittel 4

I min empiriske undersøkelse har jeg gransket forekomsten av idiomatiske uttrykk i et autentisk tekstmateriale – jeg har undersøkt hvordan idiomatiske uttrykk blir brukt i tre norske dagsaviser over én uke (som et tverrsnitt av dagens norske presse). Granskingen har vært deskriptiv, og målet har vært å gi en fyldig beskrivelse av bruken av idiomatiske uttrykk i disse avisene. Utgangspunktet for den empiriske undersøkelsen i denne studien var følgende, todelte problemstilling:

- I hvilken grad og på hvilken måte brukes idiomatiske uttrykk i avismaterialet?
- Går det an å systematisere denne bruken, og hva kan dette eventuelt fortelle oss om idiommer som språklig størrelse?

Med bakgrunn i den teoretiske diskusjonen i kapittel 3 ble problemstillingen operasjonalisert i en rekke forhold jeg ønsket å undersøke nærmere. Resultatet av analysene har blitt en slags liten *tilstandsrapport* om bruken av idiomatiske uttrykk i én del av norsk dagspresse. Målet var at denne beskrivelsen skulle kaste lys over teoretiske såvel som praktiske aspekter ved idiommet som språklig størrelse. Jeg mener analysene og funnene i min empiriske undersøkelse kan hjelpe oss til bedre å forstå *hva idiommer er, hvordan de brukes i faktisk språkbruk og hva de gjør i språket*.

5. Avslutning

I dette avslutningskapittelet vil jeg gi en kortfattet oppsummering der jeg trekker fram hovedpunktene i oppgaven og knytter oppgaven som helhet til de innledende betraktningene om mål og hensikt med studien. Jeg vil til slutt løfte blikket og grovt skissere mulige framtidige prosjekter om idiomatiske uttrykk i norsk.

5.1 Oppsummering og avsluttende betraktninger

Idiomatiske uttrykk er ikke et enkelt tema å komme til bunns i, og til bunns har jeg heller ikke kommet. Til det er det alt for mange sider ved idiomatiske uttrykk som vekker språkvitenskapelig interesse. Mitt prosjekt har gått ut på å sette fokus på *noen av* idiomenes mange fasetter, og målet har vært å øke bevisstheten rundt denne gruppen av merkelige og utrolig fascinerende uttrykk.

Fraseologien generelt og idiomene spesielt karakteriseres ofte som en av språkvitenskapens mest "fuzzy" (frynsete) forskningsområder. Dette beror antagelig først og fremst på vanskelighetene med å definere *hva idiom er egentlig*, men også det faktum at forskningsområdet ikke så lett lar seg avgrense og dermed kan fremstå som noe det kan være vanskelig å få ordentlig tak på. Vektleggingen av den teoretiske drøftingen i denne oppgaven har derfor delvis vært motivert av behovet for innsikt og kunnskap om de teoretiske aspektene ved idiomatiske uttrykk. Ved å supplere denne teoretisk redegjørelsen med en empirisk undersøkelse av bruken av idiomatiske uttrykk i et avgrenset materiale, håper jeg imidlertid å ha kastet ytterligere lys over spørsmålet om hva idiom er og hvordan de fungerer i språket. Det er viktig å understreke at oppgavens to hoveddeler (kapittel 3 og 4) henger nøye sammen og at de utfyller hverandre på en verdifull måte mht. oppgavens overordnede mål.

Den teoretiske drøftingen i kapittel 3 tok utgangspunkt i en rekke ulike definisjoner av idiomatiske uttrykk. I innledningskapittelet ble idiomert definert som billedlige, faste uttrykk hvis betydning ikke kunne utledes av betydningene til de inngående ordene. Idiomenes idiomatisitet er et resultat av at de bryter med overordnede semantiske og syntaktiske prinsipper i språket. En grundig drøfting av hvorfor og hvordan idiomene bryter med disse

språklige spillereglene gjør oss i stand til bedre å forstå hva idiomer er og hvordan de virker – en innsikt som på mange måter er en forutsetning for et mer reflektert forhold til denne gruppen av faste flerordsenheter i språket.

Vi kan plassere de idiomatiske uttrykkene i enden på et frasekontinuum som strekker seg fra fri konstruksjon via kollokasjon til fast frase. Språkets faste fraser kan igjen deles inn i en rekke undergrupper. I denne oppgaven har jeg argumentert for at idiomene kan kategoriseres som faste fraser med opak betydning som utgjør en del av en setning. Et annet av hovedspørsmålene i den teoretiske drøftingen angikk hvorvidt idiomer kunne sies å være leksikalske enheter. Denne oppfatningen har sitt utspring i at de idiomatiske uttrykkene kan sies å ha ordegenskaper, som f.eks. arbitrær betydning og en fastlagt indre struktur. Problemet i denne sammenhengen er imidlertid at idiomene også har fraseegenskaper. De består av flere ord, og enkeltkonstituenten i uttrykkene kan bøyes i samsvar med syntaktiske regler ellers. Avhengig av grammatisk ståsted kan man derfor enten plassere idiomene i leksikon, eller mellom leksikon og grammatikken.

Den teoretiske drøftingen av forskjellige aspekter ved *idiomer i bruk* markerte overgangen fra den teoretiske fremstillingen til den empiriske undersøkelsen. I oppgavens empiriske del undersøkte jeg bruken av idiomatiske uttrykk i et avgrenset avismateriale. Bakgrunnen for undersøkelsen var et ønske om å finne ut mer om faktisk bruk av idiomer. Måten jeg gikk fram på for å finne ut av dette, var å undersøke *i hvilken grad og på hvilken måte* idiomatiske uttrykk ble brukt i tre norske dagsaviser over én uke. Med bakgrunn i den teoretiske gjennomgangen valgte jeg meg ut en rekke forhold jeg ønsket å finne ut mer om i forbindelse med bruken av uttrykkene i materialet, blant annet hvilke av uttrykkene som var mest frekvente, hvordan forholdet var mellom bruken av klassiske idiomer vs. leksikalske kollokasjoner, om idiomb Bruken samvarierte med sjanger og emne, i hvilken grad idiomene ble brukt i variert form og om ordlek på frasenivå kunne sies å utgjøre deler av idiomb Bruken i avismaterialet.

Jeg kom fram til at de såkalte klassiske idiomene ble brukt nokså sjelden i avismaterialet, og at de utgjorde ca. én tredjedel av det samlede antall belegg. De leksikalske kollokasjonene, som utgjorde den andre gruppen av uttrykk jeg undersøkte, var mer frekvent. Totalt var det 1,2 registreringer per side i avismaterialet. Det ble brukt nesten dobbelt så mange idiomer i lokalavisen Romerikes Blad som i Aftenposten og Dagbladet, og jeg fant samvariasjon

mellom både sjanger og emne i forhold til bruken av idiomer. I tråd med kognitiv metafor-teori fant jeg at det var *kroppen* som var det suverent mest brukte kildedomenet i idiomene. Mht. idiomer i bruk fant jeg at idiomene ofte ble brukt i variert form og at ordlek på frasenivå ikke var et sjeldent fenomen, men derimot ganske vanlig – og da særlig i avisenes overskrifter.

Datagrunnlaget for den empiriske undersøkelsen var for lite til at det kunne trekkes noen konklusjoner om bruken av idiomatiske uttrykk i avisspråk mer generelt. Dette bringer meg over til siste post på programmet: *forslag til videre studier*.

5.2 Forslag til videre studier

Det er gjort lite på idiomfronten i norsk språkforskning. Min oppgave har derfor båret preg av grunnleggende teoretisk drøfting på området. Den teoretiske redegjørelsen i min oppgave kan forhåpentlig brukes som utgangspunkt for å utlede nye og spennende hypoteser om idiomatiske uttrykk i norsk. Videre teoretiske studier kan tenkes å kunne ta for seg de enkelte delene av teorien mer inngående. Det ville for eksempel vært spennende å gå nærmere inn på idiomdefinisjonene og fraseinndelingen jeg har diskutert i min oppgave.

I den empiriske delen av denne studien har jeg bare sett på bruken av idiomer i *aviser*. Samtidig var det empiriske materialet, som sagt, på langt nær stort nok til å kunne si noe generelt om bruken av idiomer i avisspråk. En større empirisk undersøkelse må til for å kunne trekke mer konkrete konklusjoner om idiombruk i aviser. Det kunne også være spennende å videreføre resultatene jeg kom fram til ved å sammenligne bruken av idiomer i avisspråk med idiombruk i f.eks. romaner eller lærebøker.

I sammenheng med videre studier på idiomatiske uttrykk er det også naturlig å trekke fram korpusbasert forskning. Som nevnt i oppgavens metodiske del er korpus som metode et særdeles godt verktøy i fraseologisk forskning, og når de norske korpusene etter hvert vokser seg større og bedre, ville det være fruktbart å gjennomføre videre undersøkelser av idiomer i bruk. De elektroniske korpusene inneholder ulike sjangrer, samt både talespråk og skriftspråk. En komparativ studie av idiombruk enten på talespråk versus skriftspråk eller innen ulike sjangrer, ville vært meget interessant. Av andre forslag til videre studier på

idiomatiske uttrykk i norsk kan nevnes kartlegging av idiomforståelse og idiomkompetanse blant norske språkbrukere – f.eks. i et sosiolingvistisk perspektiv.

Mangelen på gode teoretiske fremstillinger og grundige empiriske studier av idiomatiske uttrykk i norsk er problematisk på mange måter. Økt bevissthet om hva idiomer er og hvordan de brukes i faktisk språkbruk er f.eks. en forutsetning for at de kan synliggjøres i språkopplæringen, noe som antagelig er spesielt viktig i forbindelse med innlæring av norsk som andrespråk. Videre studier på idiomer i norsk ville bøtet på behovet for mer kunnskap om nevnte felt. Kunnskap, innsikt og interesse forutsetter hverandre – og det hadde jo unektelig vært flott om en økt interesse for idiomatiske uttrykk en gang hadde resultert i en norsk idiomordbok.

Litteratur

- Allern, Sigurd (2001): *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Altenberg, Bengt og Mats Eeg-Olofsson (1990): Phraseology in Spoken English: Presentation of a Project. I Aarts, Jan og Willem Meijs (red.): *Theory and practice in Corpus linguistics*. Amsterdam: Rodopi
- Ayto, J. (2006): Idioms. I Brown, Keith (red.): *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2. utgave. Paris: Elsevier
- Bakken, Kristin (1998): *Leksikalisering av sammensetninger. En studie av leksikaliseringprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet*. Acta Humaniora 38. Oslo: Universitetsforlaget
- Barkema, Henk (1996): Idiomaticity and terminology: a multidimensional descriptive model. I *Studia Linguistica* vol. 50, nr. 2. Ss: 125-160.
- Bergenholtz, Henning mfl. (1997): *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bergenholtz, Henning, Vibeke Vrang, Esben Bjerger (2007): *Ordbogen over Faste Vendinger*. Database og design: Richard Almind. Århus: Handelshøjskolen i Århus, Aarhus Universitet. (www.idiomordbogen.dk)
- Berkov, Valerij (1997): *Norsk ordlære*. Oslo: Universitetsforlaget
- Burbules, Nicholas C., Gregory Schraw og Woodrow Trathen (1989): Metaphor, Idiom, and Figuration. I *Metaphor and Symbolic Activity* 4 (2), ss. 93-110.
- Cacciari, Cristina (1993): The Place of Idioms in a Literal and Metaphorical World. I Cacciari, Cristina og Patrizia Tabossi (red.): *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Cacciari, Cristina og Patrizia Tabossi (red.) (1993): *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Čermák, František (1994): Idiomatics. I Luelsdorff, Philip A. (red.): *The Prague School of Structural and Functional Linguistics: a short introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Čermák, František (2001): Substance of Idioms: Perennial Problems, Lack of Data or Theory? I *International Journal of Lexicography* vol. 14, nr. 1.
- Clausén, Ulla (1996): Idiom i bruk. I *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Svenska språknämnden. Falun: Norstedts
- Cowie, A. P. (1991): Multiword units in newspaper language. I Granger, S. (red.): *Perspectives on the English Lexicon. A tribute to Jacques van Roey*. Leuven: Peeters

-
- Cowie, A. P. (red.) (1998): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press
- Cowie, A. P. og R. Mackin (1975): *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Volume 1: Verbs with Prepositions & Particles*. London: Oxford University Press
- Cowie A. P., R. Mackin og I. R. McCaig (1983): *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Volume 2: Phrase, Clause & Sentence Idioms*. [Oxford]: Oxford University Press
- Cruse, D. A. (1986): *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Dobrovol'skij, Dmitrij (2006): Idiom Dictionaries. I Brown, Keith (red.): *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2. utgave. Paris: Elsevier
- Dyrdal, Lasse (1993): Sportsmetaforer i allmennspråket. I Roksvold, Thore (red.): *Sport i avis. 7 analyser av norsk sportsjournalistikk*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Dyrdal, Lasse og Sverre Lenes (1993): Olympisk språkbruk. I Roksvold, Thore (red.): *Sport i avis. 7 analyser av norsk sportsjournalistikk*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Dyvik, Helge (1997): Fra teori til data – eller omvendt? I *Nordica Bergensia* 13, ss. 124-141.
- Enger, Hans-Olav og Kristian Emil Kristoffersen (2005) [2000]: *Innføring i norsk grammatikk. Morfologi og syntaks*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Farø, Ken (2007): Danish Phraseography. I Burger, Harald mfl.: *Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research*. Vol. 2. Berlin: Walter de Gruyter
- Fellbaum, Christiane (red.) (2006): Corpus-Based Studies of German Idioms and Light Verbs. I *International Journal of Lexicography* vol. 19, nr. 4
- Fernando, Chitra (1996): *Idioms and Idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
- Filatkina, Natalia (2005): *Fraseologie des Lëtzebuergesch: empirische Untersuchungen zu strukturellen, semantisch-pragmatischen und bildlichen Aspekten*. Heidelberg: Winter
- Flores d'Arcais, Giovanni B. (1993): The Comprehension and Semantic Interpretation of Idioms. I Cacciari, Cristina og Patrizia Tabossi (red.): *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Fontenelle, Thierry (1998): Discovering Significant Lexical Functions in Dictionary Entries. I Cowie, A. P. (red.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press
- Gibbs, Raymond W. (1993): Why idioms are not dead metaphors. I Cacciari, Cristina og Patrizia Tabossi (red.): *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers

-
- Gläser, Rosemarie (1986): A plea for phraseo-stylistics. I Kastovsky, Dieter og Aleksander Szwedek (red.): *Linguistics across Historical and Geographical Boundaries*. Berlin: Mouton de Gruyter
- Gläser, Rosemarie (1998): The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis. I Cowie, A. P. (red.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press
- Glucksberg, Sam (1993): Idiom Meanings and Allusional Content. I Cacciari, Cristina og Patrizia Tabossi (red.): *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Goatly, Andrew (1997): *The Language of Metaphors*. London: Routledge.
- Goldberg, Adele E. (1995): *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press
- Golden, Anne (2001): Hvem er det som har hodet fullt av ideer, hjertet på riktig sted, tar hånd om de lovende studentene og har beina godt plantet på jorda? Menneskets kropp som kildedomene i metonymiske og metaforiske uttrykk. I Golden, Anne og Helene Uri: *ANTON: Andrespråk, tospråkighet, norsk. Festskrift til Anne Hvenekildes 60-årsdag*. [Oslo]: Unipub
- Golden, Anne (2005): *Å gripe poenget. Forståelse av metaforiske uttrykk fra lærebøker i samfunnskunnskap hos minoritetslever i ungdomsskolen*. Acta Humaniora 227. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Unipub
- Granger, Sylviane (1998): Prefabricated patterns in advanced EFL writing: collocations and formulae. I Cowie, A. P. (red.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press
- Grunwald, Ebbe (2003): Avisnyheders narrative fundament. I *Nordicom information* 3.
- Gustawsson, Elisabeth (2006): *Idioms unlimited. A study of non-canonical forms of English verbal idioms in The British National Corpus*. Doktoravhandling, Engelska institutionen, Göteborgs universitet
- Holme, Idar Magne og Bernt Krohn Solvang (1991) [1986]: *Metodevalg og metodebruk*. [Oslo]: Tano
- Horvati, Eszter (2005): *Automatisk gjenkjenning av norske kollokasjoner*. Masteroppgave i humanistisk informatikk. Universitetet i Oslo.
- Hudson, Jean (1998): *Perspectives on fixedness: applied and theoretical*. Lund: Lund University Press.
- Hågvar, Yngve Benestad (2007): *Å forstå avisa: innføring i praktisk presseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget

-
- Johansson, Stig (2005): Å bruke korpus er å se. I Rike, Sissel (red.): *Korpus i forskning og undervisning. Hvor står vi i Norge? Rapport fra en konferanse på Høgskolen i Agder høsten 2004*. Skriftserien nr. 124. Høgskolen i Agder. Ss: 3-24
- Johnson-Laird, P. N. (1993): Preface. I Cacciari, Cristina og Patrizia Tabossi (red.): *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Knowles, Murray og Rosamund Moon (2006): *Introducing metaphor*. London: Routledge
- Kristoffersen, Kristian Emil, Hanne Gram Simonsen og Andreas Sveen (red.) (2005): *Språk. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kövecses, Zoltán (2002): *Metaphor. A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press
- Lakoff, George og Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press
- Langlotz, Andreas (2006): *Idiomatic creativity. A cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Lyly, Erika (1996): En bild av Picasso eller en bild på Picasso? I *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Svenska språknämnden. Falun: Norstedts
- Lystad, Knut mfl. (2005): *Rosinen i pølsa. 333 ord og uttrykk fra hverdagsspråket*. Oslo: Kagge
- Mäntylä, Katja (2004): *Idioms and language users. The Effect of the Characteristics of Idioms on their Recognition and Interpretation by Native and Non-native Speakers of English*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities 13.
- McCarthy, Michael (2003): *Spoken language and applied linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press
- McCarthy, Michael og Ronald Carter (1994): *Language as discourse. Perspectives for language teaching*. London: Longman
- Mel'čuk, Igor (1998): Collocations and Lexical Functions. I Cowie, A. P. (red.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press
- Moberg, Lena (1996): Om engelskans stundom välgörande inflytande på svenskan. I *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. Svenska språknämnden. Falun: Norstedts
- Moon, Rosamund (1995): Textual Aspects of Fixed Expressions in Learners' Dictionaries. I Arnaud, Pierre J. L. og Henri Béjoint (red.): *Vocabulary and Applied Linguistics*. Houndmills: Macmillan

-
- Moon, Rosamund (1998): *Fixed expressions and idioms in English. A Corpus-Based Approach*. Oxford: Clarendon Press
- Moon, Rosamund (2001) [1997]: Vocabulary connections: multi-word items in English. I Schmitt, Norbert og Michael McCarthy (red.): *Vocabulary: Description, acquisition and pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Nunberg, Geoffrey, Ivan A. Sag og Thomas Wasow (1994): Idioms. I *Language* 70.
- Olsen, Tone Rudi (2001): *Leksikografisk behandling av fraser med overført betydning*. Nettbasert hovedoppgave i nordisk språk. Universitetet i Oslo.
- Roksvold, Thore (1989): *Retorikk for journalister*. [Oslo]: LNU, Cappelen
- Røder, Allan (1998): *Danske talemåder*. København: Gads Forlag
- Sinclair, John (1991): *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press
- Sköldberg, Emma (2002): Idiom, tvetydighet och kreativa skribenter. I Malmgren, Sven-Göran, Kerstin Norén og Mall Stålhammar (red.): *Fem studier i lexikologi*. Gøteborg: Reprocentralen, Humanisten. Ss: 70-81
- Sköldberg, Emma (2004): *Korten på bordet. Innehållsmässig och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Doktorgradsavhandling, Göteborgs universitet. Gøteborg: Mejerbergs arkiv för svensk ordforskning.
- Sveen, Andreas (2002): Konstruksjonens betydning for betydningen: Å verbe seg til MÅL. I *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, årgang 20.
- Svensén, Bo (1987): *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbeidet*. Stockholm: Esselte Studium
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag
- Toftgaard Andersen, Stig (2006) [1998]: *Talemåder i dansk. Ordbog over idiommer*. 2. utgave. København: Gyldendal
- Vannebo, Kjell Ivar (2006): *Katta i sekken og andre uttrykk. Bruk, bakgrunn og betydning*. [Oslo]: Cappelen
- Wiktorsson, Maria (2003): *Learning Idiomaticity. A Corpus-Based Study of Idiomatic Expressions in Learners' Written Production*. Lund: Lund Studies in English
- Wray, Alison (2002): *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press
- Øhrling, Soon Elisabeth (2002): *Språk og kjønn. En undersøkelse av språket brukt om kvinner og menn i fire norske aviser*. Hovedoppgave i nordisk språk, Høgskolen i Agder.

Nettbaserte kilder

Bokmålsordboka på nett: www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html

Forskergruppe for leksikografi, UiO:

www.hf.uio.no/iln/forskning/forskergrupper/leksikografi/om/

Gasser, Michael (2006): *How language works*. Lokalisert 27.04.07:

www.indiana.edu/~hlw/Composition/compositionality.html

Grunwald, Ebbe (2007): *Billeddannelse i journalistiske tekster*. Lokalisert 09.07.07:

http://www.sdu.dk/Om_SDU/Institutter_centre/C_Journalistik/Forskning/Forskningsprojekter/Igangvaerende_forskning/Billeddannelse.aspx

Pedersen, Rie (2005): *Sprogets ulidelige lethed*. Lokalisert 08.07.07:

<http://www.cfje.dk/CFJE/VidBase.nsf/ID/VB01051433>

Kildemateriale

Aften/Aftenposten, 11.06.07 – 17.06.07

Dagbladet, 11.06.07 – 17.06.07

Romerikes Blad, 11.06.07 – 17.06.07

”Rens koster ikke skjorta”, Aftenposten 08.05.07

”Bare blåbær”, Aften 06.08.07

”Falsk Steve Jobs står fram”, Dagbladet nett 06.08.07

”Som hånd i hanske”, Dagbladet nett 19.04.05

”Stang ut for Fabian”, Dagbladet nett 23.08.07

”Rødgrønn blåmandag”, Dagbladet nett 11.09.07

”Fikk med seg penger og pc”, Andøyposten nett 14.07.07

”Slutt for levende legende”, Nrk sport nett 24.07.05

”Polsk kjepp i EUs hjul”, Aftenposten 19.06.07

”SV-ere rasler med EU-sabelen hvis Mongstad-rens ryker”, Aftenposten 30.10.07

”Alle mann til varmepumpene”, Aftenposten 22.05.07

”Det er foran skoen trykker”, Dagbladet 02.06.07

”Saken er prix”, Aftenposten nett 14.05.07

”90 % rabatt på flyreiser”, VG nett 25.05.07

”To fruer i én smekk – rir igjen”, boktittel (Anne B. Ragde og Unni Lindell)

Kamille 2/2005

Kamille 3/2005

Kamille 8/2007

www.kamille.no/fritid/article3930.ece